

**GÖÇ SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA, BULGARİSTAN VE
YUNANİSTAN'DAKİ TÜRK DİASPORALARININ
SOSYO-POLİTİK ANALİZİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Betül YAZICI

Kütahya - 2018

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**GÖÇ SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA, BULGARİSTAN VE
YUNANİSTAN'DAKİ TÜRK DİASPORALARININ SOSYO-
POLİTİK ANALİZİ**

Danışman:
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Hazırlayan:
Betül YAZICI

Kütahya – 2018

Kabul ve Onay

Betül YAZICI'nın hazırladığı "Göç Sosyolojisi Bağlamında, Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türk Diasporalarının Sosyo-politik Analizi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği ile kabul edilmiştir.

.../.../2018

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Danışman)		
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER		
Dr. Öğr. Üyesi Altan Fahri GÜLERCİ		

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Göç Sosyolojisi Bağlamında, Bulgaristan ve Yunanistan’daki Türk Diasporalarının Sosyo-politik Analizi’’ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Betül YAZICI

Özgeçmiş

1994 yılında İstanbul'da doğdu. İlk eğitimini Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde, orta ve Lise eğitimini ise Muğla'nın Datça ilçesinde gördü. Liseyi Datça'da Şehit Ersoy Yorulmaz Lisesinde okudu. Lisans eğitimine 2012 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler bölümünde başladı ve 2016 yılında mezun oldu. 2016 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası ilişkiler bilim dalında yüksek lisansa başladı.

ÖZET

GÖÇ SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA, BULGARİSTAN VE YUNANİSTAN'DAKİ TÜRK DİASPORALARININ SOSYO-POLİTİK ANALİZİ

YAZICI, Betül

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Eylül, 2018, 158 sayfa

Dünya tarihini şekillendiren ve onun bir tarih olmasına katkı sağlayan birçok etmen bulunmaktadır. Bunların içerisinde önem arz eden konulardan birisi de göç ve zorunlu göçe bağlı olarak gelişen diaspora kavramlarıdır. Temeli göç etmek olan bu kavramın kişilere yansımaları sonucunda, bireyler 'Göçmen' ya da 'Diasporalar' olarak bir kimlik kazanmaktadırlar. Kişilerin kimlik kazanmasında etkili faktör olarak bilinen göç olgusu, öncelikle fiziksel mekândaki hareketlilik olarak değerlendirilse de bireyler ve toplumlar üzerinde; sosyal, kültürel ve ekonomik gibi etkileri beraberinde getirmiştir. Dönüşüm sonucunda, göç edenlerin yeni sosyal sürece uygunluğu ve uyum süreci sadece göç edenler için değil, göç edilen bölge içinde hayati önem taşımıştır. Tezimde de ele aldığım üzere, oluşan karşılıklı etkileşim ile beraber kimliksel dönüşümler gerçekleşmiştir. Nitekim bu etkiler sosyal hayatın dönüşümünü ifade eden önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmış ve bu durum ise bireylerin kimliklerine hareketlilik katmıştır. Sonuç olarak göç dalgaları, şeytan üçgeni misali diaspora, kimlik ve kültür zincirinin doğmasına vesile olmuştur. Zorunlu göçe bağlı olarak yapılan göçler sonucunda; birçok ülkeler zamanla birbirlerine alışmış, bağlanmış, harmanlaşmış ve melezleşmişlerdir. Bu noktada konumuz olan 1923-1925 Türk- Yunan nüfus mübadelesi ve Bulgaristan'ın 1950 öncesi, 1950-1951, 1968-1979, 1985-1989 yıllarında gerçekleştirdiği zorunlu göç faaliyetleri en önemli örneği teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı; birçok boyutuyla ele alınan ve zorunlu göçlerle oluşan göçmenlerin, kimlik karmaşası yaşaması ve Türkiye'nin bu göçmenlere kucak açarak kimliklerine katkıda bulduklarını kanıtlamaktır. Aynı zamanda göçlerle oluşan göçmen kitlesinin kültür ve kimlik harmonisi geçirdiğini, öz kimliklerini kaybetmeseler de göçtükleri bölgelerden zamanla etkilendikleri, kimliksel şölenin yaşandığını göstermektedir. Sonuç olarak göç veya zorunlu göç bağlamında diaspora olguları, her ne kadar kimliklerimizi değiştiriyor algısı yaratsa bile, bizlere uluslar arası arenada çeşitli zenginlikler sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Zorunlu göç, Diaspora, Göçmen, Kimlik, Kültür, Çok Kültürlülük, Holistik Yapı.

ABSTRACT**SOCIO-POLITICAL ANALYSIS OF TURKISH DIASPORA IN BULGARIA
AND GREECE IN THE CONTEXT OF MIGRATION SOCIOLOGY****YAZICI, Betül****Master Thesis, International Relations Department****Thesis Advisor: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ****September, 2018, 158 pages**

There are many factors that shape the history of the world and contribute to its becoming a history. Among these, one of the important issues is the concept of diaspora developing due to immigration and compulsory nomination. As a result of this concept of being a migrant, the individuals gain an identity as 'Migrants' or 'Diasporas'. The phenomenon of migration, which is known as an effective factor in the acquisition of persons' identities, is primarily regarded as mobility in the physical space, but on individuals and societies; social, cultural and economic effects. As a result of the transformation, migrants' adaptation to the new social process and adaptation process was vital not only for migrants but also for the migrated area. As I have discussed in my thesis, with the mutual interaction that occurs, identity transformations have occurred. As a matter of fact, these influences appeared as an important phenomenon expressing the transformation of social life, which added mobility to the identities of the individuals. As a result, migration waves have been instrumental in the birth of a diaspora, identity and culture chain, like the devil triangle. As a result of immigration due to compulsory nomination; many countries have become accustomed to each other, connected, blended and hybridized over time. This is the most important example of the 1923-1925 Turkish-Greek population exchange and the forced immigration activities carried out by Bulgaria before 1950, 1950-1951, 1968-1979, 1985-1989. The purpose of this study is; of migrants caused by forced migration and dealt with many dimensions, identity confusion is to prove that they live and contribute to Turkey's identity by receiving immigrants. At the same time, immigrants mass migrants are experiencing cultural and identity harmonies, and those who lose their self identity are influenced by the immigrant communities over time, showing that the identity festival is alive. As a result, the phenomenon of diaspora in the context of immigration or forced migration has provided us with various riches in the international arena, even though it may change our identities.

Key Words: Migration, Forced migration, Diaspora, Migrants, Identity, Culture, Multiculturalism, Holistic Structure.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK AÇIKLAMALAR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVELER

1.1. GÖÇ OLGUSUNA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR.....	9
1.1.1. Terim Olarak Göç	9
1.1.2. Ekonomiye Bağlı Göç Olgusu	12
1.1.3. Göç ile Sosyal, Siyasal ve Psikolojik İlişkiler	13
1.1.4. Göçlerin Nedenleri.....	15
1.1.5. Göç Türleri.....	15
1.1.6. Göç Sosyolojisi Üzerine Açıklamalar	17
1.1.7. Uluslararası Göç	18
1.1.7.1. Uluslararası Göçün Modernite ve Ulus Devletle ilişkisi.....	21
1.1.7.2. Uluslararası Göçün Küreselleşme ve Ulus Devletle ilişkisi	22
1.2. DİASPORA KAVRAMI	25
1.2.1. Diasporanın Oluşumu Üzerine Açıklamalar.....	25
1.2.1.1. Başlıca Diasporalar	26
1.2.1.1.1. Ermeni Diasporası	27
1.2.1.1.2. Yahudi Diasporası ve Siyonizm	28
1.2.2. Çok Kültürlülük Kavramı (Multiculturalizm)	32
1.3. KİMLİK VE AİDİYAT	36
1.3.1. Kimlik Kavramı	36
1.3.2. Kimlik Türleri.....	40
1.3.2.1. Sosyal Kimlik	41
1.3.2.2. Bireysel Kimlik	43
1.3.2.3. Ulusal Kimlik	45
1.3.2.4. Kolektif Kimlik	48
1.3.2.5. Kolektif Sembol Kavramı Üzerine Açıklamalar	52
1.4. KÜLTÜR.....	54
1.4.1. Kültür Kavramı	54
1.4.2. Kültürün Özellikleri.....	57
1.4.3. Kültürel Süreç İçerisinde Oluşan Kavramlar	59

1.4.3.1. Alt Kültür ve Karşı Kültür	60
1.4.3.2. Kültür Şoku, Kültürleşme, Kültür Bütünleşmesi	62

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN DİASPORALARI

2.1. YUNANİSTAN DİASPORASINA GENEL BAKIŞ (1923-1925 ZORUNLU GÖÇÜ).....	65
2.1.1. Mübadele Uygulamasını Zorunlu Kılan Gelişmeler ve Mübadelenin Sebepleri.....	66
2.1.1.1. Balkanların Uluslaşma Politikaları.....	68
2.1.1.2. Yunan Mezalimi	71
2.1.1.3. Lozan Barış Antlaşması	73
2.2. MÜBADELE SÖZLEŞMESİNİN İÇERİĞİ ÜZERİNE ANALİZ.....	77
2.3. MÜBADELE GÖÇMENLERİNİN TÜRKİYE'YE GETİRİLİŞLERİ	80
2.3.1. Göçmenlerin Yaşadıkları Sorunlar ve Mübadillere Yapılan Yardım Çalışmaları	83
2.4. MÜBADELENİN SONUÇLARI.....	88
2.4.1. Göçmenlerin Türkiye'ye Uyum Süreci ve Yeni Kazanılan Kültürel Değerler.....	91
2.5. BULGARİSTAN DİASPORASI	94
2.5.1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler	94
2.5.1.1. 1950-1951 Göçü.....	101
2.5.1.1.1. 1950-1951 Göçünün Nedenleri	101
2.5.1.1.2. Göçmenlerin Miktarı ve Karşılaştıkları Güçlükler.....	104
2.5.1.1.3. Türkiye'nin Bulgaristan Göçmenlerine Yardım Faaliyetleri	107
2.5.1.1.4. Göçmenlerin Barınma Konusu ve Yerleştirilmeleri.....	108
2.5.1.2. Yakın Akraba Göçü (1968-1979).....	110
2.5.1.3. Son Bulgar Darbesi – Türk İsimlerinin Zorla Değiştirilmesi ve Göç	113
2.6. BULGARİSTAN'IN, TÜRKİYE İLE YAPTIĞI İKİLİ ANLAŞMALAR İŞİĞİNDA MÜSLÜMAN TÜRK AZINLIĞI ADINA ÜSTLENDİĞİ YÜKÜMLÜLÜKLER	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YAPILAN ZORUNLU
GÖÇLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN DİASPORALARININ GENEL MUKAYESESİ	122
3.1.1. Yunanistan ve Bulgaristan Zorunlu Göçlerinin Periyodik Mukayesesi	129
3.1.2. İki Ülke Göçünün Oluşumunda Etkili Olan Faktörlerin Karşılaştırılması	135
3.1.3. Zorunlu Göçleri Düzenleyen Antlaşmalar Bakımından, Yunanistan ve Bulgaristan Göçlerinin Karşılaştırılması	141
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	149
DİZİN	158

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: 1923 Yılında Ermenilerin Yerleştikleri Yerler ve Nüfusları	28
Tablo 2.1: Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Taşıt Yardımı	87
Tablo 2.2: Bulgar İstatistiklerine Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler	98
Tablo 2.3: Cumhuriyetin İlk Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayısı (1923-1939)	100
Tablo 2.4: 1940-1949 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç	100
Tablo 2.5: 1950 Yılı İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı.....	104
Tablo 2.6: 1951 Yılı İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı.....	105

TEZ METNİ

GİRİŞ

Göç olgusu, uluslararası arenada oldukça önemli bir konu olarak tezahür etmektedir. Buna mukabil olarak göçler, geçmişimizi ve dünya tarihini şekillendirdiği gibi günümüzün görünümünü de etkisi altına almıştır. Nitekim göç faktörü, insanlar ve toplumlar arasında sadece topoğrafik olarak değil; sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik gibi insan doğasını etkileyecek birçok etmenle de korelasyon içerisinde olmuştur. Göçün çok boyutlu korelasyon hareketleri sonucunda, insan tarihini etkileyen iki ana ayırım oluşmuştur. Bu ayırma göre göç, kişilerin isteğine bağlı olarak veya kişilerin isteği dışında yani “zorunlu göç” olarak gelişim göstermiştir. Dünya tarihinin, coğrafyasının ve insanların makûs kaderinin çizildiği bu göç yolculukları ile beraber değişen ve dönüşen yapılar üremiştir. Nitekim bu noktada, “zorunlu göç” ya da bir diğer telaffuzu ile “Diaspora” olgusu başrolü oynamıştır. Göçleri şekillendiren bu kavram: “Yunanca *dia* (için, dolayı) ve *sporos* (tohum) kelimelerinden türeyen ve “sağa sola dağılmış/saçılmış tohumlar” (Yaldız, 2014) anlamını içeren ve “zorunlu göç” kapsamına giren ucu açık bir kavramdır. Buna mukabil Diaspora kavramı; insanlığı hem zor duruma sokan, hem de onlara yeniden doğmaları için fırsat verip, farklı değerlerle harmanlaşmasını sağlayan bir yapı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda “zorunlu göç ve buna bağlı olarak gelişen Diaspora” olgusu, bireylerin kimliksel hayatına etki etmekle beraber, onların çok kültürlü olmasını sağlayan bir denetleyici görevini de üstlenmiştir. Çok kültürlülük, kişilerin göçle beraber gittikleri toplumlarda, kültürel özgünlüklerinin ve farklı tarzlarının tanınması olayını yansıtmaktadır. Bu farklı tarzları öncelerde onları, “biz ve öteki” ayırımına itse de, zamanla bu ayırımın farkına varan ve bunu benimseyen bir ana toplum yani göçmenlere yurdunu açan, onlara yardım elini uzatan bir toplum oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da karşılıklı kültür harmanlaşması yaşanmış ve tüm kültürlerin eşit olduğu düşüncesi oluşmuştur. İşte bu düşünce tarihte oluşan Alloktion ve Otokton nüfuslarını eşit kılmaktadır. Otokton toplum, belli bir bölgenin yerlilerini içine alan bir toplum kültürüdür. Alloktion toplum ise bir nevi tezimizin ana maddesini oluşturan göçmen toplumu diyebiliriz; yani var olduğu bölgeden daha farklı bir bölgeye gitmiş topluluklardır. Zihnimizde bir harita oluşturmak gerekirse şunu söyleyebiliriz; otokton ve alloktion topluluklar, çok kültürlülüğün ana malzemelerini oluşturan terimlerdir. Bu terimlerin çıkış noktası, göç olgusundan geçmektedir. Göçün

korelasyon bağı ile bağlandığı çeşitli kavramlar vardır. Nitekim bu noktada kültür ve kimlik birbirleriyle ilintili olarak gelişim göstermiştir. Bu iki kavram birbirlerinden etkilenip ve birbirlerini zamanla dinamikleştirip değişime uğratabilirler. Kültür kendimizi ve yaşantımızı yansıtan bir yapıdır. Göçmenler ve aileleri, eninde sonunda göçtükleri yerde ki sosyal çevreden ve kültürlerinden etkilenmektedirler. Sonuç olarak, adaptasyon ve motivelerini sağlamaya çalıştıkları bu yeni yerlerinde, kendi kültürlerini de katıp kültür sentezi oluştururlar. Göçmenler, bir nevi çok kültürlü topluluklarda kültürel zenginlik sağlayan katkı maddesi görevini üstlenmişlerdir. Bu kültürel zenginlik içerisinde de kimlik kavramı önem teşkil etmektedir. Kimlik (identity), bireyin kim olduğunu, benliğini, aslının derinliklerini, zihin haritalarını, özünün şekillenmesini yansıtan bir yapıdır. Biz ve ötekiler ayrımını gerçekleştirmektedir. Kültürün dinamikliği gibi kimlikte zamanla etkileşim geçirip dönüşebilir. Bizim kimliğimiz, adı üstünde Kim olduğumuzu detaylarıyla yansıtan bir aynadır. Kimlikler oluşurken beslendiği ana maddeler de vardır. Bunlara’ “Kollektif sembol ve temsil” adını veririz. Kollektif semboller, zihin haritalarımızı oluşturur. Yani içinde yaşadığımız toplumun ana hatlarını beynimizde çizer. Kolektivist olan çok kültürlü toplumlar, kolektif sembol ve temsillerin en iyi örneklerini bizlere yansıtmaktadır. Bu da göçmenlerin sonradan gittiği yerde etkilendikleri kültürlerle, oluşturdukları çok kültürlü zengin toplumun ana temasıdır. Temellerinde kolektif semboller, kimlikler ve kültürler yatan göçmen toplulukları aslında dünya tarihine zarardan çok yarar sağlayarak her alanda olduğu gibi kimlik alanlarında da zenginlikler sunmuşlardır. Kimlikler, bizler doğduğumuz andan itibaren gelişen benliğimizin anahtarlarıdır. Oluşan kimliklerimiz, tıpkı dinamik olan yaşantımızda ki kültürlerimiz gibi oldukça değişken yapıda ve esnektir. Bu özelliklerin hepsi aslında göç ve diasporadan beslenmiştir. Çünkü göçler ve göçlerin kanadını oluşturan diaspora olmasaydı, ortada ne bir göçmen olurdu ne de kimlik çeşitleri... Göç ve göçmenler meselesi, yukarıda açıkladığımız kavramlar bağlamında gelişerek, günümüze kadar gelmiş bulunmakta ve hala dünya tarihini temelden şekillendiren bir yapı olarak devam etmektedir.

Diaspora; yani kişilerin isteği dışında gerçekleşen ve baskı ile asimilasyon politikaları çerçevesinde patlak veren zorunlu göç faaliyetleri, kulağa ürkütücü gelmektedir. Nitekim Bulgaristan ve Yunanistan Diasporalarında da ele aldığımız üzere, birçok masum insan kötü şartlar ve baskılarla göç etmeye maruz bırakılmıştır. Diaspora

olgusunun bu ilk aşaması, ürkütücü olmakla beraber birçok insanın ölümüne bile sebebiyet vermiştir. Yaşanan olaylar bağlamında, çalışmamızda diasporanın olumsuz kanadı kadar, olumlu sonuçlarının da doğduğunu ele almış bulunmaktayız. Bu noktada, 1923-1925'te yapılan "Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi" ile Bulgaristan'ın 1950 öncesinde Türkiye'ye yaptığı zorunlu göç faaliyetleri ve bunlara ek olarak 1950-1951, 1969-1978, 1985-1989 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan zorunlu göç faaliyetleri, en güzel örnekleri teşkil etmektedir.

Türk- Yunan nüfus mübadelesi (1923-1925), diasporanın farklı bir kanadını oluşturduğu için çalışmamızda yer almış bulunmaktadır. Çünkü insanlık tarihinde ilk kez iki ülke, azınlık problemlerini kökten çözmek bekası ile anlaşma üzerine değiş tokuşunu gerçekleştirmiştir. Yüzeysel olarak bakıldığında "Diaspora" olgusu gözükmemektedir. Lakin olayın iç dinamikleri, Yunanlıların antlaşmalara uymamaları ve uzlaşılmayan noktalar doğrultusunda Müslüman Türk azınlığın baskı görmesi, tarihin diaspora defterlerine bir yenisini eklemiştir. Mübadele yani "Büyük değişim", iki ülkenin de ekonomik, sosyal, kültürel gibi değer yargıları yüksek olan olgularını, hem fiziksel olarak hem de manevi olarak dönüştürmüştür. Bu dönüşüm sonucunda kültür ve kimlik, birbirlerine korelasyon bağı ile bağlanmıştır. Buna mukabil çalışmamızın diğer kanadını oluşturan Bulgaristan Diasporaları, kesintisiz olarak devam ettiği ve belli dönemlerde dönüm noktası şeklinde patlak verdiği için çalışmamızda yer almaktadır. Nitekim "Doksanüç Muhacereti" ile başlayan Bulgaristan Diasporalarının çıkış noktası, Osmanlı- Rus savaşı (1877-1878) bağlamında gelişim göstermiştir. Buradaki asıl beka, Rus panislavistlerin bir Slav devleti kurmak istemesi şeklinde tezahür etmektedir. Bulgaristan ve Türkiye arasında ki zorunlu göç faaliyetlerinin çıkış noktasını; hırslı Bulgaristan'ın tek millet kurma çabasına kadar uzandığını söyleyebiliriz. Bulgaristan Diasporasını farklı kılan temel özellikler; Türklerin acılı göç hikâyesinin aralıksız bir şekilde devam etmiş olması ve bu yıllar içerisinde göçlerin dönüm noktası olarak patlak vermesi şeklinde tezahür etmiştir. "Doksanüç Muhacereti" ve uluslaşma politikaları ile patlak veren Bulgaristan Diasporası, Balkan savaşlarına kadar kesintisiz olarak devam etmiştir (Şimşir, 1986: 206). 1912-1913 yıllarını kapsayan Balkan savaşları döneminde de Bulgar Türklerine rahat nefes aldırılmamış, buna mukabil katliamlar uygulanmıştır. Yapılan vahşetlerden kurtulmak isteyen Türkler, 1878- 1879 ilk büyük göç dalgasından sonra, Balkan savaşlarıyla beraber ikinci büyük göç hareketini gerçekleştirmiştir. Sonuç

olarak, 200.000 kişi topraklarını bırakıp göç etmek durumunda kalmıştır (Çolak, 2003: 115). Oluşan diasporalara ek olarak Bulgaristan Türklerinin Göç faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde de oluşum göstermiştir. Bu yıllarda gelişen diaspora olgusunu ötekilerden ayıran ana etken ise göçün antlaşmayla kurulmuş olması şeklinde tezahür etmiştir. “Türk- Bulgar İkamet Sözleşmesi” ışığında gelişen göçler düzene girmeye başlamıştır (Şimşir, 1986: 207). Lakin Bulgarların silahlı örgütleri sebebiyle göç dalgaları tekrar “Diaspora” olgusuna dönüşerek, milyonlarca insanın zorla göçüne sebep olmuştur. Tarih sahnesinde aralıksız devam eden Bulgar Diasporalarını bir yenisi izlemiştir. Bulgar rejiminin değişim göstermesi ile beraber yeni bir politika izleyen Bulgaristan hükümeti, göçleri durdurmuştur. Duran göç akımı sebebiyle on yıllık birikim meydana gelmiş ve sonuç olarak bu durum 1950-1951 göç dalgalarını doğurmuştur. Oluşan göç veya diaspora dalgalarını ardından 1969-1978 yıllarında oluşan “Yakın Akraba Göçü” izlemiştir. Bu yılda oluşan diasporanın temel özelliği, rejimin değişikliği ile bir durup bir devam eden göç faaliyetleri sonucunda, birbirinden kopan ailelerin birleştirilmesi olmuştur. Sınırlı bir göç antlaşması ile konu çözüme kavuşmuş gibi gözükse dahi devamında 1985-1989 yıllarını kapsayan, “Son Bulgar Darbesi- Türk isimlerinin zorla değiştirilmesi” diasporaları patlak vermiştir. Bulgaristan hükümeti, Yakın Akraba Göçündeki sınırlarına güvenerek, gönderilmelerine izin vermediği Bulgar Türklerine asimilasyon politikaları uygulamış ve tarih sahnesinde yankı uyandıran bir diasporanın doğmasına sebep olmuştur. Bulgar hükümeti, Türklerin yok ediliş senaryosunu kendi elleriyle çizmiştir. Türklerin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiş, Bulgar Türklerinin benlikleri silinmiş, asimilasyon politikalarına karşı gelen Türk kesimi asılıp kesilmiştir (Şimşir, 1986: 339). Bunlara ek olarak, Bulgaristan Türklerine akıl almaz baskı ve asimilasyon faaliyetleri uygulanmıştır. Görüldüğü üzere, çalışmamızda Bulgaristan Diasporasını ele almamızın temel gerekçeleri;

- Daha öncede üzerinde durduğumuz gibi, göçlerin belli yıllarda patlak vermesi ve aynı zamanda da Bulgaristan diasporalarının akışını hiç kaybetmemiş olması,
- Buna mukabil, yukarıda kısaca değindiğimiz göç yıllarının birbirleriyle kopuntu içerisinde olmaması ve korelasyon zinciri ile bağlantısını sağlaması şeklinde tezahür etmektedir.

Dünyayı etkisi altına alan göç olguları, Bulgaristan ve Yunanistan ülkelerine ek olarak birçok ülkede de gerçekleşip, güncelliğini korumaktadır. Buna en güzel örnek;

“Suriye Krizi” şeklinde tezahür etmektedir. Çalışmamız Yunanistan’dan mübadele ile zorunlu göç kapsamında gelen Türkleri ve Bulgaristan’ın dönemsel Diasporaları himayesinde Türkiye’ye gelen Bulgar Türklerini kapsamaktadır. Buna mukabil Suriye Krizi, çalışmamızın özünü betimlemek bekasıyla, yerinde bir örnek olacaktır. Nitekim 2011 yılında alevlenen ve neredeyse 19 ay devam eden Suriye’deki kriz, beraberinde pek çok sorunu doğurmuştur. Bu sorunların başında, ülke içi sosyal ve siyasi yapıların ve Orta Doğu’daki temel güvenliğin zedelenmesi yer almaktadır. Çıkış noktası, devlet yönetiminin ara dönemi olarak gelişen kriz, giderek büyümüş ve Orta Doğu topraklarında tehlike çanlarını çaldırmıştır. Beraberinde büyük bir insanlık faciası doğmuş, ülke içinde yaşanan çatışma sebebiyle masum halk yakın ve güvenli bölgelere sığınmak zorunda kalmıştır. Kendi istekleri dışında gelişen ve zorunlu göç ile ülkelerini terk etmek durumunda kalan milyonlarca Suriyeli, başta Türkiye olmak üzere, Lübnan, Irak ve Ürdün gibi yakın bölgelere gitmek zorunda kalmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti, Suriye’den gelen masum halka kucak açmış, kamplar kurmuş, Konteynerkentler ve geçici kabul merkezlerini oluşturmuştur (<http://mekam.org/mekam/suriye-krizinin-zorunlu-goc-boyutu>, 2018). Bu noktada çalışmamızın sınırlarını oluşturan iki ülke (Yunanistan ve Bulgaristan) diasporaları ile Suriye Krizinin ilintili olduğunu görmekteyiz. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, zorunlu göç ile gelen göçmenlere yardım çalışmaları yaparak kucak açmış ve onların hayata tutunmalarını sağlamıştır. Nitekim Suriye’den zorla gelen göçmenlerde bugün, tıpkı mübadele muhacirleri ve Bulgar göçmenleri gibi Türkiye’nin yardımlarından yararlanarak, Anavatanımıza ayak uydurmaya çalışmaktadır.

Diaspora penceresine giren Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi ve Bulgaristan’ın dönemsel zorunlu göç faaliyetleri, zulüm ve baskılarla şekil alarak patlak vermiştir. Bilakis mağdur Türk halkı, her iki ülkeden de Türkiye’ye göç ederken zor şartlar altında ve “Mazlum Misafir” sıfatını kazanacak kadar sıkıntı çekerek Anavatana ayak basmıştır. Buradaki ana problem zorunlu göç veya diasporanın bizlerde uyandırdığı yanlış algı meselesidir. Nitekim lanse edilen temel, zorunlu göçlerin insanlığa kötü yaşantı ve hatıralar bıraktığı yönündedir. Diaspora her ne sebep ile gelişim gösterirse gösterebilir, bunun sonucunda oluşan göçmen kitlesi iki durumla karşılaşmaktadır. İlk zamanlar sıkıntı çeken göçmenler, zamanla o halktan biri gibi olmaya başlamakta ve bu noktada kültür ile kimlik zenginlikleri oluşmaktadır. Buna mukabil, diasporalar her ne

kadar değer yargılarımızı değiştiriyor gibi gözüktüğü de bizlere, uluslar arası arenada şölen katmıştır. Sonuç itibarıyla, gerek kültür gerekse kimlik zenginliği, Türkiye'nin diaspora ile mağdur olan göçmenlerine yakınlık göstermesinden dolayı oluşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, kaybedilmiş toprakların aziz hatırası olarak gördükleri göçmenlerine sahip çıkmış, yardım elini uzatmış ve değerler konusunda karşılıklı etkileşim yaşamıştır. İşte bu tez Diasporalar sonucunda oluşan yeni kültürel yapının, holistik cephesini sunmak ve kanıtlamak bekası ile yazılmıştır.

“Göç Sosyolojisi Bağlamında, Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türk Diasporalarının Sosyo-politik Analizi” adlı bu tez, toplamda üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde temel hipotezimiz olan göçün, sosyolojik boyutu ve göç ile korelasyon içerisinde olan kavramlar ele alınmıştır. Göç oldukça geniş bir konu olduğundan dolayı, onun alt dalı olan; Diaspora, kimlik ve kültür ile bunların iç dinamiklerine bağlı kavramlar açıklanmıştır. Sonuç olarak, bu bölümde terminolojik bir çalışma yapılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümü; Yunanistan ve Bulgaristan'dan, Türkiye'ye yapılan zorunlu göçler bağlamında oluşmuş, “Türk diasporalarını” kapsamaktadır. Baskı ve asimilasyon politikalarının hâkim olduğu bu iki balkan ülkesinde, uluslaşma ve tek millet kurma bekası, Diaspora olgusunu tetiklemiştir. Türk- Yunan nüfus mübadelesinde güdülen bekalar, ülke çıkarları ve çözilemeyen sorunlar Müslüman Türkleri; “muhacir” olarak zorla göçe itmiştir. Buna mukabil Bulgaristan diasporaları ise çeşitli dönemlerde ve çeşitli sebeplerle daha belirgin olarak tarihe geçmiş ve bununla beraber masum Türklere zulmün en baskın yüzünü göstermiştir. Bu bölümde, Yunanistan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin hangi koşullarda ve hangi sebeplerle geldikleri, göçmenlere yapılan yardım çalışmaları, göçmenlerin yerleştirilmeleri, Türkiye'nin bu süreçteki katkıları, göçmenlerin kültürel ve kimliksel adaptasyonları ve son olarak birbirleriyle ilintili olan holistik bir yapının oluşumu ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümü, “Yunanistan ve Bulgaristan Diasporalarının Genel Mukayesesi” başlığı ile oluşmaktadır. Bu bölümde ilk olarak iki ülke diasporası; periyodik açıdan karşılaştırılmıştır. Buna mukabil zorunlu göçlerin oluşum faktörleri ele

alınmıştır. Son olarak iki ülke diasporası, göç süreçlerinde yapılan anlaşmalar bakımından mukayese edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; zorunlu göçlerle oluşan göçmenlerin, kimlik karmaşası yaşaması ve Türkiye'nin bu göçmenlere kucak açarak kimliklerine katkıda bulduklarını kanıtlamaktır. Aynı zamanda göçlerle oluşan göçmen kitlesinin kültür ve kimlik harmonisi geçirdiğini, öz kimliklerini kaybetmeseler de göçtükleri bölgelerden zamanla etkilendikleri, kimliksel şölenin yaşandığını göstermektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK AÇIKLAMALAR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVELER

1.1. GÖÇ OLGUSUNA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

1.1.1. Terim Olarak Göç

Tarihsel süreç içerisinde göç olgusu, başta ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik olmak üzere insan doğasını etkileyecek birçok etmenle korelasyon içinde olan, çok boyutlu bir yapı halinde karşımıza çıkmıştır. Nitekim Mutluer'e (2003: 9) göre de "Göç olgusu, toplumların sosyokültürel, ekonomik, politik gibi tüm yapısı ile doğrudan ilişkili olan ve etkileyici bir olaydır. Bu olgu çok boyutludur ve bu nedenle de antropologlardan sosyologlara, planlamacılar, idarecilere, tarihçilerden coğrafyacılar ve hatta ekonomistlere kadar pek çok bilim adamının ilgi alanına girmektedir" (Mutluer, 2003: 9). Çeşitlilik ve dinamiklik bağlamında göç kavramı, sabit bir yerde yaşayan nüfusun yukarıda sayılan birçok sebepten dolayı, sabit konumundan başka konumlara yerleşmesi veya devamlı olarak burada yaşaması durumudur (Akgür, 1997: 41). Nitekim Akgür'ün ele aldığı tanımlamayla yola çıkarak Karpat (2003: 3) göç kavramını, bireylerin veya topluluk kesiminin asıl yerinden, kendi istekleri doğrultusunda olan yere göç etmeleri durumu şeklinde açıklamıştır. Bireylerin kendi istek ve çıkarları doğrultusu için ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi vb gibi çok yönlü avantajının sağlanmasını kastetmektedir. Bu çok yönlü yapı doğrultusunda Akkayan (1979: 22) göçü, bireylerin ve kitlelerin sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel gibi boyutlardan etkilenerek, yaşamlarının ilerisini baz alma yönünden sürekli veya geçici şekilde, buldukları konumdan istedikleri konuma yerleşmeleri şeklinde ifade etmiştir. Nitekim bu tanımlamalardan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz; İnsanlar yaratılışları gereği doğdukları andan itibaren hayatlarını sürdürebilme ve barınma ihtiyaçlarını her şeyden önce öne sürerek yaşayan varlıklar oldukları için, göç ederken bunları dikkate alarak ilerlemişlerdir. Bu ilerleyişte daha iyi hayat standartlarına sahip olabilme içgüdüleri de yatmaktadır. Temelinde ise, bireylerin hayatlarındaki gelecek yapısının tehlike altında olduğunu düşünerek, bir yerden başka bir yere doğru fiilen gerçekleştirdiği, maddi ve manevi bütünlüksellik içerisinde oluşan coğrafik hareketler yatmaktadır. Buna dayanarak göç teriminin boyutlarını ele alırsak, gerek toplumların gerekse toplumları oluşturan bireylerin siyasi, ekonomik, sosyopolitik, sosyokültürel ve coğrafik olmak üzere hemen hemen her alanın da etkili olan çoğulcu, hem soyut hem de somut bir yapıyla gelişerek, bireyleri ve onlar üzerindeki yapıları değiştirdiğini söyleriz. Bu sebepten dolayı, kişilerin kimliksel ve psikolojiksel hayatına da oldukça etki eden,

kısacası onların çok kimlikli ve çok kültürlü olmasını sağlayan bir denetleyici görevindedir. Tarihsel süreç içerisinde göçün bu özelliği, gerek ülkelere gerekse insanlara artılar kadar eksilerde katmıştır.

Göç olgusu, kavramsal olarak çeşitli yapıları içine alıp besleyerek büyümüş; ama sonuç olarak tek ve net bir yapıyı ortaya koymuş bütüncül bir terimdir. Göç insan tarihini ve yapısını temelden etkileyen aktörler arasında en başta gelmektedir. Tarihe dönüp baktığımızda en etkili göç hareketinin, 374 kavimler göçü olduğunu görürüz. Kavimler göçü insanların büyük bir kitle halinde başka yere göç etmeleri ile gerçekleşmiştir. Kavimler göçünün altında yatan sebepleri; kötü giden iklim şartları, Çin imparatorluğunun hükümdarlık baskıları, bunlarla birlikte gelişen ekonomik verimsizlikler, insanların batıya doğru kaymaları ve Hun baskıları şeklinde sıralayabiliriz (<http://www.derszamani.net/kavimler-gocunun-nedenleri-ve-sonuclari-nelerdir.html>, 2018). Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen bu büyük göç hareketi göstermektedir ki; göç tercihlerimiz doğrultusunda ilerleyen bir faaliyet olmak yerine, birçok kez zorunluluk hareketi şeklinde gelişerek günümüze kadar gelmiş ve hala devam etmekte olan aktif bir olgudur. Dünya tarihinde zorunlu göç olgusu genellikle, etnik ve dini sebeplerin ağır bastığı veya hükümet baskılarının rol oynadığı etmenler şeklinde karşımıza çıkmıştır. Şimşir'in *Bulgaristan Türkleri* kitabında ele aldığı gibi, 93 harbi tarihe ilk büyük olay olarak geçmiştir. Bu olay Bulgaristan'ın kuruluşuna denk düşmektedir. Türk ve Bulgar nüfusunun yarı yarıya olduğu muhaceret döneminde Rus panslavistleri, bu topraklar üzerinde Slav devleti kurmak için, yerli Türk halkını bölgeden söküp atmak düşüncesini ortaya koymuşlardır. Bunun sonucunda Bulgar çetelerinin imha hareketiyle, Türkler zorunlu göçe tabii tutulmuştur (Şimşir, 1986: 201-202). Yine aynı şekilde Bulgarlar, 2. Dünya savaşı ile beraber rejim değiştirerek dini, siyasi, kültürel vb. alanlarda asimile edilmiş bir Türk kitlesi oluşturmak için çabalamışlardır. Bu da kitlesel olarak zorunlu bir göçü doğurmuştur. Konumuz olan Bulgaristan ve Yunanistan ülkelerindeki göç faaliyetleri zorunlu göç olgusunu anlatan bir tarihi yansıtmıştır. Bu konunun detayına ileri ki bölümlerde ineceğiz.

Göçler zaman bakımından farklılık göstermektedirler. Bu da onların birçok açıdan sınıflandırılıp türlere ayrılmasını sağlamıştır. Bu türlerin başında ise tarihi göçleri şekillendiren olgu olarak geçici ve sürekli göçler yer almaktadırlar. Daha öncede göçün özelliklerine değindiğimiz gibi göç, insanların geleceklerini düşünerek yaptıkları

faaliyet biçimidir. Geleceklerini şekillendirmek isteyen bu insanlar, teorik olarak göçe süreklilik ve devamlılık anlamı katmışlardır. Devamlı göçler, kavramsal olarak sürekli tekrar eden anlamında algılanmamalıdır. Savaş, olağanüstü hal, geçim sıkıntıları, ötekileştirme vb. konuları ele alarak açıklarsak burada devamlı göçün, bir yerden yukarıda saydığımız nedenlere bağlı olarak, kişinin geleceğini düşünerek ve yaşamını devam ettirme dürtüsünün etkileriyle kendisine uygun görülen başka bir coğrafi bölgeye yerleşmesi durumudur. Kişi burada sürekli olarak kalır. Burada ki süreklilik teriminin temeli budur. Geçici göç ise, yine zamana bağlı olarak açıklanan ama çeşitlilik gösteren bir göç türüdür (Mutluer, 2003: 10). Çeşitlilik gösterme özelliğini ise göçün süresine göre farklı tanımlar almasından kazanmaktadır. Aldığı tanımlarla birlikte gelişim gerçekleştiren göç, kendi içerisinde birçok tür oluşturmuştur. Kendi içinde tür oluşturduğu gibi, göç eden insanlarda göç etme koşul ve şekillerine bağlı olarak türlere ayrılmışlardır. Bunlar;

1) Yüksek vasıflı göçmenler: Eski tabirle 'beyin göçü' akla gelse de, bugün küreselleşen ekonomiyle beraber çokuluslu şirketlerin yönetim kademelerinde çalışan ve bu görevleri kapsamında başka bir ülkeye göç eden yüksek eğitilmiş, yüksek ücretli işlerde çalışan kişiler. Bu grupta üst düzey yöneticiler, yabancı öğretmenler, sanatçılar gibi kesimler bulunmaktadır.

2) Mülteciler: Ülkelerindeki savaş ve çatışma ortamından kaçıp başka bir devlete sığınan ve uluslararası anlaşmalarla korunan kişiler.

3) Kayıtsız göçmenler: Pasaport veya vizeleri olmadan giriş yapan veya gerekli ikamet ve çalışma iznine sahip olmadan başka bir ülkede bulunan yabancılar, medyadaki yaygın ifadeyle 'kaçak göçmenler'.

4) Transit göçmenler: Ülkelerinden ayrılmış ama nihai hedeflerine varmadan önce belirsiz ve çoğu zaman oldukça uzun bir süre ara duraklarda bekleyen, çoğu zaman kayıtsız göçmenlerdir.

5) Kadın göçmenler: Bir emek göçü hareketi olarak, özellikle bakım sektöründe çalışmak amacıyla başka bir ülkeye göç eden kadınlar. Örneğin; Türkiye'nin büyük kentlerinde eski Sovyet ülkelerinden gelen çocuk, yaşlı ve hasta bakıcıları.

6) Öğrenciler: Erasmus gibi değişim programları veya ülkeler arası anlaşmalarla geçici süreliğine başka ülkelerde okuyan gençler.

7) Emekliler: 'Güneş göçü' de denilen Avrupa'nın güneyindeki iklim ve yaşam koşulları daha uygun olan yerlere giden Kuzey Avrupalı emekliler" (<http://>

www.acikders.org.tr/pluginfile.php/4161/mod_resource/content/1/TUBA13.pdf, 2018).

Tüm bu özelliklere bağlı olarak; içerisinde sosyal olaylar, siyaset, dini sebepler, ekonomiyi etkileyen çeşitli faktörler, el değiştiren hükümet kararları, eğitimi tetikleyen olumsuz faaliyetler, iklimsel ve coğrafik özellikleri barındıran ve bunlar ışığında gelişerek doğan yapıda, insanların buldukları konumdan başka bir coğrafi konuma yerleşmesi olayına göç denir. Göç denildiğinde sadece bireylerin alışılmış değerlerini bırakıp bambaşka bir konuma kapı açması akla gelse de, göç edilen yerdeki bireylerde de toplumsal ve kültürel değerlerinde farklılık, çoğulculuk vb. etmenler gibi özellikler görülmektedir. Göç olgusu, göç eden insanlar kadar göç edilen toplumlara da şemsiyesi altına alan geniş çerçeveli bir penceredir. Bu karşılıklı etkileşimle görmekteyiz ki; göçün kendisi bir taraftan bireyleri dönüştürürken, diğer yandan ise bireyler göçü dönüştürmektedir. Yukarıda da incelediğimiz üzere kavram genel olarak, politik, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin sonucu şeklinde ortaya çıkmıştır. Göç ve toplum, göç ve birey, göç ve kimlik, göç ve kültür aralarında karşılıklı olarak toplumsal ve ekonomikselsel dönüşüm ve etkileşim geçirmişlerdir. Yani göç; insan, değer, kültür, kimlik gibi etmenlerle iç içe geçip bu olgularla etkileşim halinde olan çoğulcu bir yapıdır.

1.1.2. Ekonomiye Bağlı Göç Olgusu

Dünya üzerinde meydana gelen hemen hemen tüm göçlerin oluşum noktası, ekonomi sebebiyle doğmuştur. Ekonomi birçok alana hem olumlu hem de olumsuz etkiler yapmıştır. Göçün ekonomikselsel boyutları bağlamında iş imkânları, geçim problemleri, doğal kaynakların cazip olduğu konumlar, modernleşme ile tarımda makineleşmenin kırsal alanda oluşturduğu işsizlikler, gelirdede adaletsiz dağılım, tarım alanlarının dar olması vb gibi sebeplerden dolayı gelişim ve dönüşümler bireyleri göçe teşvik etmiştir (<http://www.bilgiyukle.com/goclerin-nedenleri-sonuclari-nelerdir/>, 2018)

Özellikle iş gücü algısı ve talepleri insanları daha çok kendi içerisine çeken faktörlerden birisi olmuştur. Örneğin; Amerika bölgesinde, tarımsal olarak iş gücü gereksiniminin dengelenmesi için, Dünya çapında ilk topluluk göç hareketi (1619-1776) yaşanmıştır. Nitekim aynı şekilde örnek teşkil eden, sanayi devrimi gelişmelerinin bolca lanse edildiği dönemlerde Avrupa kesiminin eksik kalmış iş gücü için yapılan büyük

göç olgusu (Mutluer 2003: 11) da bizlere göç ile ekonominin korelasyonunu göstermektedir.

Ekonomi sadece göç olgusu üzerinde değil, göçün bir türü olan uluslar arası göç içinde önem teşkil etmektedir. Burada uluslararası gerçekleşen gelir farklılıkları göç etmenine şekil verir (Mutluer, 2003: 12). Nitekim ister bireylerin isterse toplulukların veya ulusların arasındaki gelir farklılıkları, göç veren ülkeye zarar verirken, göç alan ülkede nüfusu arttırarak bazen olumsuz, bazen de iş gücüne artılar katma yönünden olumlu etkiler oluşturmaktadır.

Tarihi olarak dönüm noktaları yaşatmış ve viraj pozisyonunda olan ekonomik buhranları da bu kategoride ki göç ilişkisine eklemeyi unutmamak gerekir. Az önce bahsettiğimiz göç alan ve göç veren ülkeler arasında, göç veren ülkeler hem nüfus hem de ekonomik krize bağlı buhranlar bakımından oluşan işsizlik sebebiyle, göç olgusunu hareketlendirmiştir. Nitekim Mutluer'in (2003: 12) de değindiği gibi, ekonomik bunalımlara bağlı olarak, 1989 tarihli SSCB yapısının dağılması ile beraber, Rusya başta olmak üzere diğer SSCB ülkeleri de Avrupa topraklarına doğru büyük bir göç ve göçmen kitlesi oluşturmuşlardır. Burada da gördüğümüz üzere göçün akım noktalarını belirleyen ana etmen ekonomidir. Ekonomiye bağlı olarak insanlar açlık, fakirlik, işsizlik vb. olgularla karşı karşıya kalmamak adına, hasarlı olan yerlerden kendini geliştirmiş ve sorunsuz yerlere doğru akımlarını gerçekleştirirler. Sonuç olarak, ekonomik şekilde oluşan göçün formülü şudur; Göç faaliyetleri, gidilecek olan konumların cazip yaşam standartları ve ekonomik çekiciliğiyle, terk edilecek olan negatif yapıları koşulların yer aldığı ülkenin buluşması sonucunda meydana gelen yeni dönüşümsel yapıdır. Ekonomi ve göç ayrılmaz parçaların bütünleşmiş yapısıdır.

1.1.3. Göç ile Sosyal, Siyasal ve Psikolojik İlişkiler

Bireylerin çevresi ile olan ilişkileri sonucunda göç olgusu doğmaktadır. Nitekim birey çevre ilişkisinde çevre faktörü oynayan sosyal, siyasal ve psikolojik etmenler vardır.

Siyaset dediğimiz karmaşık olgu; savaşlar, uluslararası anlaşmalar, olağan üstü hal durumları gibi yapıları bünyesinde barındırarak göç ile etkileşime geçer. Özellikle dış göçlerde savaş kavramı oldukça etkili olmuştur. Örneğin; 1.Dünya savaşı

yaşandığında, Afrika, Avrupa ve Asya'da birçok siyasi sınırlar değişime uğramış ve bunun sonucunda da büyük göçler yaşanmıştır. Aynı durum, Yugoslavya savaşının bir sonucu olarak yine karşımıza çıkmış ve çok sayıda uluslararası göç hareketleri gerçekleşmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 1998: 310). Siyasi olarak göçe etki eden olayları; bölgesel çatışmalar, ekonomik ve siyasal yapıdaki gelişmeler, iç ve dış savaşlar, hükümet değişiklikleri, sınır değişiklikleri, mübadeleler, ihtilaller vb. şeklinde sıralayabiliriz (<http://www.hurbilgi.com/index.php/2015/09/05/goc-nedir-nedenleri-sonuclari-cesitleri/>, 2018). Konumuz olan, 1923- 1925 Türkiye ve Yunanistan nüfus mübadelesi siyasi olarak göç ile bağın en güzel örneklerinden birisidir.

Sosyal faktörler ve göç ilişkisine değindiğimizde; sağlık, eğitim, din, nüfus gibi konularla ilişkiler ele alınmaktadır (<http://www.hurbilgi.com/index.php/2015/09/05/goc-nedir-nedenleri-sonuclari-cesitleri/>, 2018). Eğitim ve sağlık açısından bireyler gelişmiş olarak gördükleri yerlere kendi istekleri doğrultusunda göç etmektedirler. Sağlık sektörünün gelişip, eğitimin modernleştiği bir yerde nüfus, doğal olarak oraya akar. Önemle üzerinde durulması gereken bir başka aktör ise dindir. Din, bireylerin hür iradesiyle inandıkları bir bütündür diyebiliriz. Müslümanların Kuran-ı Kerim'e ve Yahudilerin Tevrat'a inanması gibi manevi bir olgudur. Bu yüzden tarihte sıkça karşımıza da çıkan dini baskılar, göç olgusunu canlandırmıştır. Örneğin, Osmanlı zamanında Müslüman olan halk kitlesine din özgürlüğü verilmiştir; lakin yabancı devletler kendi halklarındaki Müslümanlara dini özgürlük vermedikleri gibi kendi inançlarıyla asimilasyon politikaları yapma yoluna gitmişlerdir. Böylece göç ve mübadil olgusunu yaratan faktörlerden biri olarak din, tarihsel süreç içerisinde önemle yer almıştır (Halaçoğlu, 1994: 41). Göç olgusunu psikolojik bağlamda ele alırsak bireylerin; stres, üzüntü, kaygılanma vb. gibi davranışsal özelliklerini oluşturmaktadır. Alışılmış değerlerini bırakıp giden göçmenler, yeni kültürel ortamda adaptasyon zorluğu yaşamakta ve sıkıntı çekmektedir. Bu durum daha çok zorunlu olarak göç eden kesimlerde kendini göstermektedir. Kültürel kayıpların, yalnızlık duygularının, norm ve değer belirsizliklerinin, sosyal rollerdeki değişimler gibi davranış özellikleri, kişiyi psikolojik olarak etkilemekte ve stres, ruhsal sorunlar, kaygı gibi belirtiler oluşmaktadır (Tuzcu ve Bademli, 2014: 57). Görüldüğü üzere göç olgusu başta ekonomi olmak üzere, siyasi, sosyal, psikolojik aktörlerle tarihten beri iç içe geçmiş bir zincirdir.

1.1.4. Göçlerin Nedenleri

Asırlardır tarihimizi ve bugünkü coğrafyamızı şekillendiren göç hareketlerinin meydana gelmesinde birçok neden yatmaktadır. Bunları kabaca; ekonomik, kültürel, dini, ticari ve sosyopolitik sebepler şeklinde sıralayabiliriz.

Genelde göçlerin ana nedeni ekonomik olarak görülmüştür. Tarım ile uğraşanlar için toprak onların can damarıdır. Tarihte insanların temel ihtiyaçları ile nüfus arasında orantısızlık olduğundan dolayı bu durum insanları göçe teşvik etmiştir. Bu kimi zaman teşvik iken kimi zaman ise zorunlu şekilde göç kategorilerini de oluşturmuştur. Ekonomik nedenleri sınırlandıramayız; çünkü tarıma dayalı olarak oluşan gelir problemlerinin, iklime ve coğrafyaya dayanarak gelişen mevsimsel göçlerin, ekonomiye dayalı ticari göçlerin, yetersiz kaynaklardan dolayı gerçekleşen iç ve dış göçlerin doğmasına sebep olur. İkinci neden, dini ve etnik problemlerdir. Özellikle 19 ve 20. Yüzyılların göç sebeplerinin temelinde din yatmaktadır. İnsanların kendi dinlerini özgürce yaşayacakları ortamı bulamamaları ve sırf kendi dinlerine ibadet etme istekleri yüzünden gördükleri zulümler, onları rahat nefes alabilecekleri yerlere gitme hareketine itmiştir. Tarihte, dine bağlı olarak yapılan göçlerin görüldüğü en sık bölgeler, Müslüman ülkeleridir. Üçüncü ana neden siyasi ve etnik içeriklere bağlı olarak oluşan milliyetçilik akımının doğurduğu göç hareketleridir. Etnik ayrımcılığın doğduğu bu zamanlarda, insanlar sırf farklı ırka sahip olduklarından dolayı ötekilerden ayrılıyor ve insanın insan olma özelliğiyle doğuştan kazandığı hakları, etnik ayrımcılık yapılarak ellerinden alınıp göçe zorlanıyorlardı. Bu şekilde saydığımız kültürel, ekonomik ve siyasi sebepler yakın akraba göçü gibi başka tür göçlere de sebep olmuşlardır (Karpat, 2010: 76-79). Tarihsel perspektiften baktığımızda göçün nedenleri, insanların düzen çizgisini bozan sebepler doğrultusunda gelişmiş ve bunların sonucunda da farklı göç türleri doğmuştur.

1.1.5. Göç Türleri

İnsanın yer ile olan ilişkisi bağlamında ortaya çıkan göç kavramı, evrendeki birçok etmenden etkilenerek alt türlerini oluşturmuştur. İnsanlarla, zamanla ve mekanla ilişki kurarak aralarında korelasyon bulunan bu kavram, birçok düşünürü göre farklı bakış açılarından beslenerek türlerine ayrılmıştır. Bu türler ise şu şekilde tezahür etmektedir;

1. “*İrade esasına göre gerçekleşen göçler*” ; yani ‘*gönüllü göçler*’ ve ‘*zorunlu göçler*’ olarak bir ayrıma gidilmiştir (Fichter, 1996: 142). Burada kastedilen gönüllü göç biçimine göre bireyler, kendi istekleri doğrultusunda yaşam tarzlarını baz alarak göç ederler. Gönüllü göç; iş bulmak, macera aramak vb. sebeplerden dolayı yapıldığından dolayı olumlu bir yönde işleyen irade biçiminden söz edebiliriz. Zorunlu göçler, bireyin kendi iradesi dışında başka güçler tarafından oluşan davranışsal yapılarla meydana gelmiş bir göç türüdür. Bireyin istek, arzu ve çıkarları dikkate alınmaksızın, ulusların ya da daha büyük güçlerin onları zor durumda bırakarak, başka yere gitmesine sebep olması durumudur. Yani bir tür kuvvet göçüdür. Savaş, Mübadele, Salgın hastalıklar, Etnik ve dini baskılar gibi sebeplerden dolayı yapılan bu göç hareketi ise, olumsuz yönde işleyen irade mekanizmalarını içerisinde barındırmaktadır. Tarihte oluşan göçlerin çoğu zorunlu göç türüne girmektedir.
2. “Yoğunluk esasına/ göç etme biçimine göre gerçekleşen göçleri” Özkalp’in (1990: 209) tanımlamasına göre, ‘*Kitlesel göçler*’ ve ‘*bireysel göçler*’ şeklinde sınıflandırabiliriz. Bireysel göç hareketi, genellikle bireylerin gidecekleri yeri belirleyebilmek, kendi arzusu doğrultusunda umutlarıyla yol almak, seçici davranmakta özgür durumda olmak ve en önemlisi de göç edilecek topraklarla ilgili önceden kesin bir bilgiye ulaşmak gibi kişiye özgü gelişen bir göç türüdür. Bireysel göçte genellikle iş, akraba gibi durumlardan kaynaklanarak gerçekleşmektedir. Tekeli’ye (2010: 32) göre, bireylerin göç kararını etkilemekte ve açıklamakta iki durum mevcuttur. Birinci grup ‘*güdüsel*’ ikinci grup ise ‘*düzenleyici*’ değişkenlerdir. Güdüsellik, bireyin kararlarında artı ve eksileri belirlemeye yol açmaktadır. Bu şekilde birey kendine ve çıkarlarına pozitiflik katan yola başvurur. Düzenleyicilik ise bireyin göç kararlarını verirken çevresel faktörlerden beslenerek (akraba, coğrafi faktörler, aile, fiziki mesafe), onları dolaylı yoldan etkileyen bir düzenleyici biçimdir. Bireyler bu düzenleyiciler doğrultusunda göç faaliyetlerini belirlemektedirler. Kitlesel göç hareketleri, toplumun toplum olmasını sağlayan ekonomik, politik, kültürel, psikolojik gibi etmenlerin zedelenmesi ve bu duruma bağlı olarak topluluk şeklinde var olan konumdan, başka bir konuma göç etme faaliyetlerinin yaşanmasını kapsamaktadır.

3. “*Ülke sınırları esasına göre gerçekleşen göçler*” şeklindeki göç faaliyetlerini Üner (1972: 77) , ‘*iç göçler*’ ve ‘*dış göçler*’ şeklinde ayırmaktadır. Buna göre iç göç kavramı, bir ülkenin kendi içerisinde yaptığı göç faaliyetleridir. Kentten kente, kentten köye, köyden köye, köyden kente şeklinde gerçekleşerek, dışarıyı kapsamayan bir yapısı vardır. İç göç aynı coğrafya noktasında bulunan bir yerden, kendi içindeki başka bir yere yerleşmek amacıyla yapılan faaliyettir. Dış göç ise, ülkenin sınırları dışında yapılan göç hareketlerini kapsamaktadır. Dini ve etniksel baskılar, savaşlar, iktidar zulümleri, hastalıklar gibi sağlam sebeplere bağlı olarak gelişen, yerleşmek, uzun süre kalmak veya çalışmak amacıyla oluşan göç faaliyetleridir.
4. “*Yerleşim süreleri esasına göre gerçekleşen göçleri*”, ‘*geçici göç*’ ve ‘*sürekli göç*’ şeklinde kategorilere ayırabiliriz. Bireyler göç ettikleri yerlerden kesin olarak dönmeyecek şekilde hareket ederlerse, sürekli (devamlı) göç meydana gelir. Bireyler buldukları konumu, belirli süreliğine çeşitli faktörlerden dolayı terk ederse, geçici göç meydana gelir. Eğer birey bulunduğu yerden birkaç aylığına başka bir yere göç ederse bireyin bu göçü, geçici göç içerisinde bulunan mevsimlik veya sezonluk göç kategorilerine girer (Mutluer, 2003: 11).

1.1.6. Göç Sosyolojisi Üzerine Açıklamalar

Sosyoloji, bireylerin yaşayış tarzlarını, birbirleriyle kurdukları ilişkileri, bu ilişkilerini etkileyen yapıları ve değişimlerini ele alan bir daldır. Sosyoloji olgusu, insanların üzerine kurulmuş ve tamamıyla onların davranışlarını etkileyen, çevresel faktörlerde dâhil olmak üzere birçok yapıyı kendi alanında barındıran bir terimdir. İnsanın önem kazandığı sosyoloji ile onları derinden etkileyen göç arasında önemli bir korelasyon vardır. Çünkü sosyoloji göçü etkileyen faktörlerle içli dışlıdır.

Göç kavramının yapısını derinden etkileyen ve ona farklı boyutlar kazandırarak, göç yelpazesini genişleten olgular mevcuttur. Bu olgular ekonomik boyutu ağır basan, kültürel yapıları zedeleyen, politikselleşmelerden dolayı birey ve toplum karmaşıklığını yaratan silsilelerdir. Tarihi göçlerin hemen hemen hepsinde zorunlu göç algısı yatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında politik ve sosyolojik boyutu ağır basan olguları gözlemleyebiliriz. Örneğin; Yunanistan zorunlu göçünde, Lozan anlaşmasının belirlediği koşullar ile mübadele gerçekleşmiştir. Bu mübadelede ülkeler

(Yunanistan ve Türkiye) kendi istekleri doğrultusunda göçe karar vermiş ve milyonlarca insan karşılıklı göçü (mübadele) gerçekleştirmiştir. Peki, bunun sonucunda neler oldu? Bireyler gittikleri yeni ortamda ne gibi zorluklar yaşadı? Mübadele onlara kültür bazında nasıl etki etti? İşte göç sosyolojisi dediğimiz kavram, göçün bu boyutlarından oluşmuştur. Çarpık kentleşme, nüfus fazlalığı, ekonomik faaliyetler, kültür çatışmaları, dini ve etnik problemler, kimlik ve aidiyet, asimilasyon vb. gibi yapılar, göç bağlamında insanlara pozitif veya negatif etkiler ederek, işin sosyolojik boyutunu oluşturmuşlardır. Özetle göç sosyolojisi; bireylerin ekonomik, sosyolojik, politik gibi göçe iten olgulardan etkilenecek, kendi isteği doğrultusunda veya zorunlu olacak şekilde, gerçekleştirdikleri göç hareketi ile gittikleri yerdeki uyum sağlama sorunudur. Geniş bir şemsiyeyi kapsayan uyum sağlama sorunsallarının temelinde göç yatsa da, bu sorunları doğuran ekonomi, politika, eğitim vb. özellikleri bir çatıda toplayan yapı göç sosyolojisidir. Buna dayanarak, göç ile sosyoloji arasında güçlü bir korelasyon vardır diyebiliriz.

Görüldüğü üzere göç sosyolojisi, göçün etkileri sonucunda yeni oluşan toplumsal ve bireysel yapıyı kapsamaktadır. Göçün kitleler ve bireyler üzerinde birçok etkisi olduğuna daha öncede değinmiştik. Bunların başında ise kültür ve kültürlerin yayılması vardır. Göç kültürel, dinsel ve dilsel olarak, kişilerin karşılıklı davranışlarını etkileyen bir tür değiş-tokuş mekanizması görevini almıştır. Fikirler, gelenekler, adetler genişleyip pozitif değerler katılsa da, bu her zaman için olumlu ilerlemelere sebep olmamıştır (Fichter, 2004: 182). Nasıl ki uyum sorununda bir çarpık kentleşme varsa, bazı kültürler arasında da çatışmalara bağlı çarpıklaşma mevcuttur. Kültür dediğimiz bu kavramın özünde, insanın alışılmış tüm değerlerinin toplamı yattığından dolayı, göç direkt kültüre etki eder ve kültürde insanın din, dil ırk gibi yapılarını etkiler. Bu zincirleme kültür tamlaması sonucunda ise, göçün etkileri doğrultusunda, göç sosyolojisi yapısı oluşmuştur.

1.1.7. Uluslararası Göç

Göçten ve kişileri göçe iten nedenlerden bahsetmiştik. Uluslararası göç (dış göç), göçün bu nedenlerinden etkilenecek doğmuş ve bireylerin ister süreli, ister devamlı olarak buldukları coğrafyadan, başka bir yabancı coğrafyaya göç etmesi durumu şeklinde oluşmuştur. Dış ülkeden iç ülkeye gerçekleşen göç zincirini şu şekilde

formülize ederiz; bırakılıp gidilen ülke (dışa göç- emigration) ve kendisine dışarıdan gelen insan kitlesini oluşturan ülke (içe göç- immigration) arasındaki korelasyona dış göç veya uluslararası göç denir. Göç veren ve göç alan ülkeler arasındaki meydana gelen ve farklı sonuçlara tekâmül eden hareketlilikler göçün uluslararası boyutunu ortaya koymaktadır (Çavuşoğlu, 1999: 75). Göçün zamansal ve mekânsal boyutları, iç göç ve uluslararası göçü şekillendiren önemli boyutlardır. Mekânsallık durumu göç olgusuna iç ve dış terimini coğrafik açıdan katarken, zamansallık boyutu da göçün yapılış süresine göre onu sınıflandırır. Örneğin, BM' ye göre göçün uluslararası göç olabilmesi için, kişinin A ülkesinden çeşitli sebeplerle ayrılarak B ülkesinde yaşamayı tasarlamış olması ve bu işlemi, gittiği yerde 1 yıldan daha fazla kalarak gerçekleştirmesi koşulu aranmaktadır (Gençler, 2004: 174). Zaman ve mekân olguları özellikle uluslararası göçü şekillendirmiştir.

Göçün uluslararası boyutu olan dış göç hareketlerine baktığımızda; genelde insanlar daha demokratik ve özgürlükçü, ayırım gözetmeyen, ekonomik olanaklar sağlayan, lüks, zengin ve güzel yerlere göç etmek amacıyla hareketlerini gerçekleştiren bir yapıdadır. Uluslararası göçün gerçekleşme sebeplerine ek olarak; eğitimsel faaliyetler, ekonomik ve ticari çıkarlar en önemlisi de iş ve emek alanı, ideolojilerine bağlı olarak etnik ve ırksal özellikleri sebebiyle ötekileştirilmeleri olduğu görülmektedir. Örneğin; değişen ideolojik yapıların yayılması ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, gelişen küreselleşme algısı düşünceleri bir olarak, çoğu insanı 2. Dünya savaşı dönemlerinde göçe itmiştir. Uluslararası göçle insanlar sınıflandırılmışlar ve sıfat kazanmışlardır. Nitekim Kritz ve Kelly'nin (1981: 14) düşüncesine göre de, uluslararası göç faaliyetlerinin oluşturdukları hareketlilik bağlamında özneler türemiştir. Bunlar; devamlı yerleşenler, yasadışı göç edenler, mülteciler ve çalışanlar şeklinde tezahür etmektedir.

Dünya nüfusunun ilk başlarında yani yaklaşık olarak 1800 yıllarından, ekonominin, sanayi devriminin, modern yapıli toplumların, ulus devletlerin ve en önemlisi de küreselleşme çağının yaşandığı 19., 20. ve 21. Yüzyıl dönemlerine dek, insanlar aynı sebeplerden dolayı göç etmeye devam etmişlerdir. Bu sebeplere bağlı olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında birçok devlet yapılanmaları oluşmuş ve bunların geneli mübadele gibi etmenlerle türemişlerdir. Siyasi olarak türeyen bu yapılanmalar, değişen nüfus sistemini doğursa da yetersiz kalmıştır. İkinci Dünya

Savaşlarındaki kitlesel hareketlilik ve gelişen dünya düzenine bağlı olarak ekonomik bunalımdan çıkmış olan yapı, Birinci Dünya Savaşı'nın aksine canlılık kazanmıştır. Daha canlı ve evrensel boyutlu olan bu göç hareketi ile Birinci Dünya Savaşı sonrası göç hareketleri arasında bir göç dalgası oluşmuştur diyemeyiz (Mutluer, 2003: 31). Bu yüzyıllarda, gelişen Dünya düzenine bağlı modern uluslararası göç hareketleri türemiştir. Charleys Tilly (1978: 61), 20. yüzyıl göç hareketlerinin algısındaki değişimden söz etmiştir. Önceleri de etki eden savaş kavramı, küreselleşen 20. Yüzyıl dünyasında daha fazla etki edip değişimler oluşturmuştur. Uluslararası göç kavramı, sadece dışa göç zincirinden içe göç zincirine giden bir yapı değildir. İnce çizgi, savaşa bağlı olarak artan politik ve siyasi baskılar, hükümetin kontrol yetkisi ve bunların rolleri şeklinde yol izlemiştir. Oluşan bu rollere bağlı olarak doğan uluslararası göçle ilişkili zorunlu göç algısı da, insanları değişen kültür ve kimlik harmonisi içindeki holistik bir yapıda barındırmıştır.

Uluslararası göç olgusunu körükleyen ve onun kıvılcımlanmasını sağlayan ana olay, küreselleşmeye bağlı olarak gelişen modernitedir. Ulus devlet, küreselleşme, modernite ile uluslar arası göç arasında güçlü bir korelasyon mevcuttur. Bu güçlü korelasyon bağlamında uluslar arası göçe Türkiye perspektifinden bakarsak, modern zaman 20. yüzyılına bağlı ulus devlet yaratma çabası ile modernitenin içsellik kazanarak geliştiğini söyleyebiliriz. İçsel olgular bütünü oluşturan parçalar şeklinde, Türkiye'den dışarıya ve dışarıdan Türkiye'ye gerçekleşen göç faaliyetlerinde de geçerlidir. Göçü uluslararası taşıma, göç alan ve göç veren ülkelere farklı boyutlar katmıştır.

Ülkemizde uluslararası göçlere bağlı olarak gelişmiş modernite ve küreselleşme olguları üç farklı dönemden geçmişlerdir. '1923-1950, 1950-1980 ve 1980'den bugüne uzanan süreç.

- 1923-1950, cumhuriyetin temellerinin erken atıldığı bir dönemdir. Cumhuriyetin yeni yeni geliştiği bu süreç içerisinde, ulus devlet aşılmasının etkin olarak rol oynadığından söz ederiz. Ulus devlet yapılanması ve inşasının ağırlıklı olduğu bir dönem olarak kayda geçmiştir.
- 1950-1980; ikinci aşama olarak görülen bu dönemde ise ilk dönemde üzerinde önemle durulan ulus devlet yapısının oturduğu bunun yanında modernitenin de doğarak ülkelerin ruhlarına işlediği dönemdir.

- 1980 ve günümüze kadar gelen dönemde ise, küresel dünyanın hâkimiyeti ele geçirerek, yeryüzünü rekabetler makinesi şeklinde tasarladığı dönemdir. Bu dönemde, Türkiye de de ulus devlet algısının tüm dünya ile iç içe geçip etkileştiği bir mekanizmadan söz ederiz (Pusch, Wilkoszewski, 2010: 18).

1.1.7.1. Uluslararası Göçün Modernite ve Ulus Devletle ilişkisi

Modernite; tarımdan ekonomiye, politikten siyasiye, kültürden kimliğe, küreselleşme olgusundan tüm yapılanmalara ve bu yapılanmalardaki değişim ve dönüşümlere işaret eden, yeniliklerle birlikte ulus-devlet ile buna bağlı uluslararası göç olgusunda önemli dönüşümler yaratan bir mekanizmadır. Yani kültürel mekanizmanın dönüşümünü ele almaktadır. Nitekim bazı kaynaklara göre de “*Modernite, Avrupa’da yaklaşık olarak 17. yüzyıl civarında ortaya çıkan, zamanla tüm dünyaya yayılan toplumsal değerler sistemine ve organizasyonuna verilen isimdir. Genel anlamda gelenek ile karşıtlık ve ondan kopuşun; bireysel, toplumsal ve politik yaşam alanlarının tamamındaki dönüşümü ya da değişimidir*” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>, 2018).

Moderniteden önceki göç faaliyetleri, gelişime bağlı olarak sınırlı kalmıştır. Buna dayanarak göç ve uluslararası göç kavramlarıyla sıfat kazanan göçmen veya mübadillerin bu fiillerini, etkin şekilde yaşadıkları dönem modern zamandır diyebiliriz. Ulus devlet olgusunun gelişim göstermesi ile beraber görmekteyiz ki günümüz çağındaki uluslararası göç kavramı, modernitenin gelişim çağıyla canlılık kazanarak temelini yirminci yüzyıldan almıştır. Değişim ve dönüşümlerin aktif şekilde gerçekleştiği yirminci yüzyılda; siyasal, ekonomik ve toplumsal değerlerin Avrupalılaşılarak geliştiği bir dönem yaşanmış ve buna bağlı olarak uluslararası göç miktarında artışlar gözlemlenmiştir (Pusch and Wilkoszewski, 2010: 19).

“Wimmer ve Schiller’e göre, son yüzyıllık dönemde, özellikle ‘ Batı ve Kuzey Dünyası’nda ulus-devlet ve değişen uluslararası göç ilişkisini dört dönem içinde değerlendirmek mümkündür. 1870-1918 dönemi: Bu yıllarda, ulus-devlet inşası anlayışının yükseldiğine, ciddi küreselleşme eğilimlerinin belirginleşmesine, ilk işgücü göçlerine, başlangıçta sınırları aşan göçler üzerinde çok seyrek kısıtlamaların uygulanmasına, ancak daha sonraları yabancıların ve göçmenlerin ulusal egemenliğe tehdit olarak algılanmaya başlanmasına tanık olunmuştur. 1919-1945 dönemi: Bu dönemi belirleyen özellikler, öncelikle göçmenlerin sınırları aşan serbest dolaşım hakkının kısıtlanması, ‘etnik kıyım’ hareketlerinin artması, yeni uluslaşan devletlerin ortaya çıkması, sınır kontrolleri ve

göçmenlerin asimile edilmesi konularının daha belirginleşmesi, göçün ve göçmenlerin ulus-devlet inşasına tehdit unsuru olarak görülmeye başlanması olmuştur. 1946-1989 dönemi: Soğuk savaş yılları olarak belirlenen bu dönem içinde 'ulus-devlet', 'devlet sınırları' ve 'milliyet' temel kavramlar haline gelmiş, gelişmiş Batı ve Kuzey ülkelerinin işgücü ihtiyacının dünyanın diğer bölgelerinden gelen göçmen işçilerle karşılanması olgusu belirginleşmiş, kalıcı ve geçici işgücü göçü daha kontrollü ve planlı olmaya başlamıştır; asimilasyon politikaları ise entegrasyon hatta çok kültürlülük politikaları ile değiştirilmiş ve göç edenlerin geçici yerleşimleri kalıcı yerleşmelere dönüşmüş, göç alan ülkelerde etnik çeşitlilik ve çok kültürlü toplumsal yapılar gelişmiştir. 1989 sonrası dönem: Soğuk savaş sonrası yıllar içinde yoğun 'küreselleşme', 'ulus sonrası' ya da 'ulusaşırı' bir dönemin başlamasıyla birlikte, çok kültürlü toplumsal yapılar artmış, göç ve sığınma hareketlerinin yoğunluğu belirginleşmiş, 'sınırları aşan insan, fikir ve sermaye akışı, 'göç karşıtlığı' ya da 'göçe ihtiyaç' ve 'kısıtlayıcı uygulamalar' gibi yeni eğilim ve hareketler konuşulur olmuştur" (Pusch and Wilkoszewski, 2010: 20-21).

Buradan yola çıkarak şunları söyleriz; uluslararası göçü etkileyen ve onun uluslararası taşımasında katkı sağlayan ana etmen olarak, ulus devletlerin yapısının oturduğu ve modern zaman küresel algılarının dönemselsel olarak gelişim göstermesi şeklinde bir yapı oluşmuştur. Göç her dönemde ve her zaman yaşanmış bir olgudur. Göçün yaşanan dönemlere ayrılması ya da sınıflandırılmasındaki amaç ise gelişen küresel dünya algısındaki rol değişiminin, göç ve göçmenler üzerinde dönemlere göre farklı etki yaratmasıdır diyebiliriz. Göçler, İster iç göç isterse dış göç şeklinde temel iki kategori olarak gelişme göstermiş olsalar da, dünya tarihinde yaşanan mübadeleler, göçmen kitleleri ve onların yaşadığı zorlukların hepsi uluslararası göç kavramıyla ilişkilidir. Modernitenin gelişimi ve önemi, her geçen yüzyıl göç alan veya göç veren ülkeler açısından, uluslararası göç için büyük bir öneme sahiptir.

1.1.7.2. Uluslararası Göçün Küreselleşme ve Ulus Devletle İlişkisi

Küreselleşme kavramı, 'globalization' teriminin global kısmından türeyerek gelişme gösteren, dünyanın şeklinden esinlenerek doğan ve yer yüzünü ele alan bir yapılandırma. Siyasi ve kültürel perspektifte küreselleşme, oldukça geniş yer kaplayan bir olgudur. Toplumsal, ekonomik, politik, kültürel her türlü farklı değerlerin birbiriyle tanışması, ülkelerin iç içe girerek farklı boyut mekanizmaları bağlamında bu değerlerin, özgürce yaşanmasını ele alan geniş çaplı bir yer küredir (<https://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/arsiv/3/02.pdf>, 2018). Buna bağlı olarak diyebiliriz ki, içerisinde çeşitli

toplum ve kültürlerin korelasyonunu barındıran bu kavram, uluslararası ilişkileri de kapsamaktadır. Küreselleşme bir olgu ve kavram olarak, değişik süreçler içerisinde kendi yapısı ile pozitif ve negatif olgular yaratabilir. Yer küreyi saran ve ilerlemesi durdurulamayan terimin içerisinde; entegrasyon, gelişmiş ülkelerin doğması, barış, ülkeler arası korelasyona dayalı işbirliği, holistik bir yapı, farklı toplum ve bireyler arası sosyokültürelilik gibi bütünleştirici ve olumlu etkilerinin yanında; yozlaşmak ve yalnızlaşmak, dini ve etnik çatışmalar, küresel bunalımlar toplumsal ve bireysel olarak gelişmişlik farkının artması gibi tarihsel süreçler yönünden çeşitli artı ve eksi değerlere sahip olarak dünyaya hakim olmuştur.

Dünya tarihini şekillendirirken küreselleşmenin olguları olarak, en çok ekonomik dönüşümler akla gelmektedir (Köşk ve Özbek, 2017: 248). Ekonomik faktörlerin, küresel dünyaya oldukça etkisi olduğunu ve hatta ulusal yapıyı bir dünya pazarı haline getirdiğini söyleyebiliriz. Lakin unutulmaması gereken kürenin diğer yüzü ise siyasal faktörlerdir. Siyaset kendi içerisinde ekonomi dâhil olmak üzere, yeryüzünü etkileyen akla gelebilecek birçok olguyu beslemektedir. Siyasi perspektif açısından tarihte küreselleşme olgusu, soğuk savaş sonrasında doğu'nun yenilişi ve batı'nın zaferi şeklinde, bu zaferin dünyaya yayılması olarak tezahür etmiştir. Uluslararası ekonomi ve buna dayalı sermaye yapısı küresel çapta tekelleşmiştir. Siyaset ve politika araçlarıyla beslenen, savaşlar yöntemiyle zaferi kazanan yapının elinden yayılan ve tekelleşen olgu, dünyada emperyalist sistemin doğmasına ön ayak olmuştur (<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423881030.pdf>, 2018).

Sonuç olarak tüm bu sistemler ile uluslararası göç olgusu arasında kuvvetli bir bağ mevcuttur. Buna değinmeden önce küreselleşme olgusunun tarihsel olarak hangi kalıplara girdiğini, toplum ve bireyleri etkileyen hangi kavramları oluşturduğunu görmeliyiz.

Tarihsel süreç açısından küreselleşme olgusunu, ekonomik ve siyasi perspektiflere dayandırarak özetlememiz gerekirse; küresel dünyanın ve buna bağlı oluşan küreselleşme algısının yayılışı uzun zamanlara tekâmül etmektedir. Buna dayanarak küreselleşme için şunu söyleyebiliriz, tarihin hemen hemen her döneminde farklı şekillerde gelişme göstererek çoğulcu bir yapıyı içinde barındırmıştır. Bu olgu örneğin; İstanbul'un fethi (1453) döneminde, Batı'nın keşifler yoluyla deniz

yolculukları yapması ile küreselleşmenin boyutlarını geliştirerek, Endüstri devrimine kapı açması durumunun oluşması çerçevesinde başlamıştır. Endüstri devrimi ile yeni bir algı türemiştir, sömürgecilik. Zamanla konulan kabın şeklini alan bir yapıya dönüşen küreselleşme olgusu, soğuk savaşlı yıllara kadar hem toplumları hem de bireyleri etkileyecek yeni kavramlar türeterek ilerlemiştir. Soğuk savaş sonrası 1990'lı yıllarda, 'yenidünya düzeni' terimi daha önce bahsettiğimiz gibi, ekonomik ve siyasi konjonktürde batıyı tekelleştiren bir yapıyı oluşturmuştur. Bu yapı içerisinde etkilenen sadece ekonomi değil siyaset, toplum, kitleler, bireyler, ulus- devlet, göç ve göçmen toplulukları da olmuştur. Küreselleşme yapısının tüm bu geçirdiği değişim ve dönüşümlere bağlı olarak kazandığı özellikler ulus- devlete ve göçe bağlı etki yapmıştır. Buradaki ulusal, etnik ve yerleşik fiili faaliyetler kendini göstermiş bununla birlikte değişik bölgelerden gelip göçmen, mübadil vb. sıfatına sahip olanlar göçtükleri yerlerde kendi dini, etnik, kültürel ve kimliksel değerlerine bağlı olan özelliklerini yaşatacak rahat ortama kavuşma fırsatını bulmuşlardır. Nitekim ulus- devletlerin, değişik etnik ve kültürel yapılara bağlı olarak gelişen insan kitlelerine uyguladığı asimilasyon yöntemi sönmeye başlamış ve bunun yerine sürekli değişen ve dönüşen küreselleşme ortamının yaygınlaştığı dönemler dikkate alınarak çok kültürlülük ile buna bağlı olarak ilerleyen entegrasyon sürecine gidilen döneme geçilmiştir (Pusch and Wilkoszewski, 2010: 23).

Sonuç olarak üzerinde durulması gereken ana husus; küreselleşme olgusunun yüzyıllardır toplumların ruhuna yavaş yavaş işleyerek, durdurulması mümkün olmayan bir yapıya sahip olması durumudur. Dünya savaşlarında bile rol oynayan bu kavramda göçlerin uluslararası boyuta taşınmasını sağlamıştır. Küreselleşmeye bağlı olarak gelişen modern devletlerde ulus-devlet oluşturma mekanizmaları ile modernite bir bağ şeklindedir. Bu gelişmelerle meydana gelen uluslararası göç faaliyetlerinde, göç eden göçmenler, küreselleşme yapısına canlılık ve değişim katmaktadır. Tıpkı göç tanımında değindiğimiz gibi, Küreselleşme uluslararası göç olgusunu etkilediği gibi, uluslararası göçte küreselleşmeyi etkilemiş, tarihsel süreç içerisindeki faaliyetleriyle ona değişim ve dönüşüm katmıştır.

1.2. DİASPORA KAVRAMI

1.2.1. Diasporanın Oluşumu Üzerine Açıklamalar

Dünya tarihini şekillendirerek etkileyen göç kavramı kadar, Diaspora kavramı da önem teşkil etmektedir. Çünkü hemen hemen ikisi de birbirlerine benzer sebeplerden dolayı benzer sonuçları doğurmuştur. Lakin Diaspora olgusunda sürgün edilmek ve de zorunlu göçe bağlı hareketlenmeler varken, göç olgusunda ise zorunlu göç kadar isteğe bağlı göçlerde yaşanmaktadır. Konumuzla ilintili olan bu kavramın kökeni Yahudi ve Ermeni zulümlerine dayanmaktadır. Onların kendi topraklarından mahrum bırakılması, insani değerlerinin hiçe sayılması, dini ve etnik kökenlerinin karalanmaya çalışılması gibi durumlarla karşı karşıya kalması, Diaspora olgusunu yaratmıştır. Diaspora'nın temelinde ise insanların ait oldukları yerlerden kopartılmasına dayanan kopuntu kavramı yatmaktadır. Bazı kaynaklarda da dile getirildiği gibi " *Diaspora; "Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer", "Herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu", "Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelerde yerleşen kolları, kopuntu" gibi anlamlara gelmektedir. Diaspora kelimesi hem dağılma eylemini hem de dağılmış olarak yaşayan toplulukları ifade eder*"(<https://www.nedir.com/diaspora>, 2018).

Diaspora olgusu, ilk olarak Filistin bölgesinden Yahudi kesiminin zorunlu göç kapsamında, sürülmesini aktarmak olarak tezahür etmiştir. Kavramın kökeni Yunancaya bağlı olarak gelişmiştir ve 'dağılma' anlamını taşımaktadır. Yahudilerin kutsal kitapları olan Tevrat'a göre de Yahudiler, tanrı tarafından cezalandırılmışlar ve bu sebeple sürgüne uğramışlardır. Bu sürgün, İslamiyet'ten önce gerçekleştiği sanılan Habil Sürgünü'dür. Habil Sürgünü, Nabukadnezar'ın, Yahudi halkını dağıtması ve onları Babil diyarına sürgüne zorlamasına dayanır. Sürgüne uğrayan Yahudiler daha sonra serbest bırakıldılar; fakat buna rağmen kendi yurtlarına dönemediler ve etrafa yayıldılar (https://ipfs.io/ipfs/Qme2sLfe9ZMdiuWsEtajWMDzx6B7VbjzpSC2VWhtB6GoB1/wiki/Yahudi_diasporas%C4%B1.html, 2018). Diaspora, bu geçmişten yola çıkılarak Yahudi kesimi bağlamında şu şekilde tanımlanabilir; çeşitli sebeplerden dolayı bu her ne olursa olsun, Anayurt olarak bilinen yurtların dışarısında yaşayan ve buna zorlanan topluluklardır. Peki, gerçekten Diaspora nedir? Bir ulusun savaş, sömürü, savaşa bağlı işgaller ve ekonomik sorunlar gibi etmenlerden dolayı kendi kültürünü, kimliğini, yaşadığı ve doğduğu toprakları bırakıp başka bir ulusa zorla gönderilmesi durumu mu?

Kendi istekleri dışında, üzerinde siyasi ve politik baskıları hissederek anayurtlarını bırakan insan kitleleri mi? Küresel ekonomi, kültürel ve bölgesel dağılım ve savaşların etki ederek insanları başka kollara ayıran köklü bir mekanizma mı? İçerisinde zorunlu göçü barındıran aslında bir göç olgusu mu? Diaspora terimi saydığımız tüm bu özellikleri içerisinde barındıran, tarihi kökeni İslamiyet'ten önceye dayalı olarak Habil sürgünüyle ortaya çıkan ve günümüz Ermeni, Yahudi, Türk gibi Diasporalara etki etme biçimi, 1960'lı yıllarla yayılan geniş bir olgudur. Birçok farklı tanımlamalar yapılsa da genel manasıyla Diaspora, kendi yapısının özelliği bağlamında içerisinde farklı ırklar barındıran ve yaşadıkları milletlerden kopan insanların tanımlandığı, ayrıca Ermeni, Yahudi, Türk, Çingene, Afrikalılar vb. gibi çeşitli ırklarında dâhil olduğu bir göç biçimidir.

1.2.1.1. Başlıca Diasporalar

Diaspora'nın tarihi süreçlerinde de incelediğimiz üzere kavram, Yahudilerin tanrı tarafından cezalandırılarak sürgüne uğraması sonucunda kazandıkları ve adlandırıldıkları sıfat niteliğindedir. Lakin Diaspora olgusu, sadece Ermenilere veya Yahudilere özgü şekilde doğup gelişmemiştir. İlerleyen zamanlarda da yavaş yavaş her milletin bireyleri kendini bu kavramın kalıbına sokmuşlardır. Ekonomik ve siyasi sebeplere dayanan göçler sonucu oluşan yapı, Diaspora kavramına çeşitlilik getirmiştir. Göç ile beraber gidilen yeni yerde bireyler, ortama alışamama veya alışmak istememe durumuyla karşı karşıya gelmişlerdir. Göç sonucunda da Diaspora olgusu, sosyopolitik ve sosyokültürel açıdan zenginlikler kazanmıştır (Karpas, 2010:74). Artık Avrupa'da da bu gelişmeler sayesinde göçmen grupların etkisiyle diasporalaşma yayılmıştır. Göçler sonucunda oluşan göçmenlerin, göçü kabul eden ülkede Diaspora oluşturabildiklerinin ve bu Diasporaların, göçü alan ile göç veren olmak üzere iki yönlü şekilde siyasi, ekonomik, kültürel koşullarla çok boyutluluk katarak ülkeleri etkilediğini söyleriz. Bu noktada Diaspora kavramı, göç ve göçmen kitleleri hususunda, göçlerin bir kez daha oldukça derin ve uçsuz etkilerinin olduğunu bizlere hatırlatan bir kavramdır. Diasporanın göçlerle kazandığı bu derinlik geçen zaman dilimiyle beraber, çeşitli ülkelere de Diaspora kavramını kazandırmıştır.

1.2.1.1.1. Ermeni Diasporası

Diaspora ülke ve toplulukları içerisinde kitlesel olarak; sayıları, politik ve ekonomik açıdan güçlü olanları ve lobisel kuruluş faaliyetleri olarak bir araya gelmiş kuruluş biçimleri ile bazı devlet toplulukları daha çok öne çıkmıştır. Öne çıkan topluluklar bağlamında, Diaspora tanımlamamızın temelini oluşturan milletlerden birisi de Ermenilerdir. Ermeni Diasporası yapısında; Fransa, ABD, Rusya, Lübnan, Güney Amerika ve Kanada topluluklarını da kendi içine alan ve çeşitli milletlerde varlıklarını sürdüren olguya sahip geniş bir Diasporadır. Bu Diaspora biçimi yapısal özellikleri açısından, varlıklarını hissettirip sürdürdükleri milletlerde, aynı soydan olan bireylerden her birine Ermeni dilini, yapısını, kimliğini ve kültürlerini yaygınlaştırıp aynı zamanda öğretmek için çabalamışlardır. Yaşanan 1915 olayları bağlamında, Ermenistan ülkesinin ortaya koyduğu tezlerin kabulü ile Ermeni ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve sosyal algıların ilişkisel olarak geliştirilmesi için çabalamışlardır. Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru, Ermeni Diasporası'nın, büyük temelleri atılmıştır. Bu temellere bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler ışığında, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi gibi durumlar, Ermeni kesiminin büyük bir Diaspora haline dönüşmesine sebep olmuştur. 1914 yılında, 1.Dünya Savaşı'nın doğmasının içerisinde ki tarihsel gelişmeler örneğin; 1918 Mondros Mütarekesinde Osmanlı'nın, müttefik devletlerle karşısında yenilgisini kabulü durumu, Lozan anlaşmasında Türk devletinin adına gelişen olgular gibi durumlar karşısında, Ermeni Diasporası en büyük Anadolu göçlerini yaşayarak yükselişe geçmiştir. Neredeyse tüm Dünyaya sesini duyuran ve yayılan bir yapı ile bu Diaspora büyük gelişim göstermiştir. Diaspora nedir dediğimizde dahi akla direkt olarak Ermeni ve Yahudiler gelmektedir. Ermeni kesimi yaşadığı bu büyük gelişim ile birlikte artık; Avrupa, Afrika, Ortadoğu, Kuzey ve Latin Amerika gibi çeşit çeşit coğrafi konumlar üzerinde yaşamaya başlamışlardır. Bu gelişim durumu, 1920'li yıllara tekâmül etmiştir. 1923 yılları arasında yayılan Ermeni Diasporası olgusu bağlamında yerleşilen yerler aşağıda tablo:1 de gösterilmiştir (Özocak, 2014: 4-5).

Tablo 1.1: 1923 Yılında Ermenilerin Yerleştikleri Yerler ve Nüfusları

Yerleşilen yerler	Mevcut ermeni sayısı
SSCB	400.000
Yunanistan	45.000
Fransa	30.000
Bulgaristan	20.000
Kıbrıs	2.500
Diğer Avrupa ülkeleri	2.000
Kuzey Amerika	35.000
Suriye	100.000
Lübnan	50.000
Irak	25.000
Filistin ve Ürdün	10.000
Mısır	40.000
Diğerleri	1.000

Kaynak: McCharty, 1995: 14.

Ermeni topluluğu, Diaspora alanındaki ülkelere göre en güçlü toprak oldular. Ermeni Tehcirinden yaklaşık olarak 50 yıl kadar sonraki süre zarfında, Fransa, Lübnan, ABD ve Avrupa, Asya ve Amerika kıtaları üzerinden değişik ülkeleri temel alarak sözde soykırım meselesini anma faaliyetleriyle, tüm Dünya'nın ilgisini Diasporalar üzerine çekmişlerdir. 1915 yılı ve sonrasında yaşanan olaylarının, Ermenilerin yok edilmesine yönelik olduğu iddiasıyla Türkiye aleyhinde propagandaya başladılar. Güçlü devletler nezdinde başta ABD olmak üzere lobi faaliyetlerine önem vermeye yönelmişlerdir. Buna dayanarak, farklı faaliyet ve etkinlikler ile beraber tüm dünya milletlerini tarafına çekme ve dünyanın duyarlılığı üzerinde rol oynamışlardır. Nüfusu yoğun şekilde kendine çeken Ermeni Diasporasının, 2000'li yıllar itibariyle nüfusu tam olarak bilinmemekle birlikte, “ *Buna rağmen bir Ermeni kaynağı dünya üzerinde 10 milyondan biraz fazla Ermeni olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre; Ermenistan'da 3.000.000, Rusya'da 2.250.000, ABD'de 1.400.000, Fransa'da 450.000, Lübnan'da 234.000, Suriye'de 150.000, İran'da 100.000 Ermeni bulunmaktadır*” (Özocak, 2014: 4).

1.2.1.1.2. Yahudi Diasporası ve Siyonizm

Tarihi süreç içerisinde Yahudi topluluğu birçok yerleşik ve göçebe yaşam tarzı bağlamında dönüşümsel olgular geçirmiştir. Dinlerine ve kutsal kitapları Tevrat'a ayrı düşkün olan bu kesim, dönüşümlerle beraber birçok peygamberde değiştirmiştir. Biraz daha derinlere inersek Yahudiler, Asur imparatorluğunun yıkıma uğramasıyla beraber

istilaya maruz kalmaya başlamışlardır. Bu istilanın adı yukarıda Diaspora olgusunu açıklarken bahsettiğimiz Habil istilasıdır. Yahudilerin aşırı derecede önem verdikleri Kudüs tapınakları yıkılmış ve bunun sonucunda ise insanların zorunlu göçe tabii tutuldukları, göçe zorlanmalar ile sürgünler başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, tarihi olarak Yahudilerin geçmişine ‘*Babil Sürgünü Devri*’ şeklinde geçmiştir (Meydan Larousse, 1992: 695). Yaşanan bu Habil sürgünü Yahudileri, birlik ve beraberlik çatısı altında topraklarını korumaya iten, içgüdüsel hareketleri göz önüne sermiştir. Babillerin kazandığı bu zafer, birinci tapınağın yıkıldığı dönemdir. Bu tapınağın yıkılışıyla beraber yaşanan sürgün, tarihte ilk kopuş hareketi olan, Diasporanın başlaması ve yayılmasına delalet etmektedir. Mağdur olan Yahudiler, yaşadıkları zorunlu göç bağlamında sürgün hareketlerinden sonra bile hem dinlerini ve kitapları olan Tevrat’ı koruyup bağlılıklarını sürdürmüşlerdir hem de memleketleri olan Filistin bölgesiyle irtibatını sağlam tutmaya devam etmişlerdir. Değişen hükümdar dönemiyle birlikte pers hükümdarı, Yahudileri kendi toprakları olan Filistin’e geri göndermiş ve yağmalayıp heder olan tapınağın yerine yeni bir ikinci tapınak yapmıştır (Armaoğlu, 1994: 9). Bu dönemden sonra Yahudi halkı, Büyük İskender’in hâkim olduğu Helenistik dönemi yaşamışlardır. Bu dönemde Yahudi kitlesi, Yunanlılar tarafından asimilasyon politikalarına maruz kalmıştır. Yunan hükümeti, Yahudilerin dini olgularına ve tapınaklarına el sürünce Yahudi kesimi haklı şekilde bir ayaklanma sergilemiştir. Son olarak kendi etnik ve kültürel yapılarını rahat yaşamayan Yahudi Diasporaları, Romalılar tarafından da hâkimiyet altına alınmışlardır. Romalı yönetenler, ilk zamanlarda Yahudi halkına saygıyla yaklaşarak, onları sınırlıda olsa koruma altına alacak düzenlemeler uygulamışlardır. Her düzende oluşan çatlaklar gibi bu da zamanla halka yüklenen aşırı vergi, dini olarak yaşananlar, feodalite’nin ağırlığı vb. olgular Yahudilerin canını sıkıştır. Yahudiler bu sebepten dolayı kendi arasında bağımsız bir hareket oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bunun tek tebaası ve yöntemi Tevratları olmuştur. Onlar inançlarından sapmadıkları müddetçe inanç ile zaferi ellerinde bulunduracaklarına inanmışlardır. Tüm bu olgularla ayaklanan Yahudilere tepkisel olarak ikinci tapınakları yıkılmıştır. Yaşanan tatsızlıklar doğrultusunda Yahudiler zorunlu göçe tabii tutularak, en başta Mısır olmak üzere farklı yerlere sürülmüşlerdir (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/181032>, 2018). Yaşanan bu tür dönüşümler, Siyonizm olgusunu doğurmuştur. Filistin bölgesinde, hür ve bağımsız bir şekilde, toprakla beraber

bütünlük kurma hareketine, Siyonizm denir. Siyonizm 19. Yüzyıl modern çağının bir ürünü şeklinde tezahür etmiştir. Kelimenin kökeni olan Siyon, zorunlu göçe tabii tutularak sürgün edilen Yahudilerin, kendine özgü toprakları olan Filistin'e geri dönme arzu ve inancını taşımaktadır. Kökünü buradan alan bir akım niteliğiyle Siyonizm, Filistin toprakları dışında olan ve sürgüne uğrayan Yahudi kesiminin tekrar Filistin de toplanması ve Siyon dağında yeni bir devlet kurmalarını anlatan bir olgudur. Siyonizm için, topraklarından ve anayurtlarından neredeyse zorunlu olarak sürülen bireylerin, kendi memleketleri olan Filistin yurduna duyulan özlemin dışı vurumudur da diyebiliriz (Öke, 2002: 22). Yahudiler, gittikleri ülkelerde kendi dinlerine bağlılıklarını sürekli sürdürdükleri, kültürel yapılarını hiçbir şekilde diğer ülkelerle eritmedikleri ve ötekileştirilen bir Diaspora oldukları için, kendilerine özgü bir Yahudi devleti kurma yoluna gitmişlerdir. Bu sistemin temellerini ise ilk başta anlattığımız Diaspora kavramı oluşturmuştur.

Tüm bunları ele alarak, Diaspora olgusundan çıkaracağımız sonuçlar şunlardır; Diaspora olmak ile göçmen olmak benzer kavramlar olsalar bile birbirlerine eş değer sayılmaz görüşü öncelerde çok hâkimdi. Göçmenler göçtükleri yere genel olarak kendi istedikleri için göçmüşlerdir ve sürülme durumu pek yoktur; ama Diaspora da sürülme vardır. Diasporalar, kimliklerine aşırı derecede önem vermektedirler. Yani gittikleri yerlerde de kimliklerini sürdürmektedirler. Buna en önemli ve tabii bir örnek olarak gösterebileceğimiz temel etmen, Yahudi kesimidir. Onlar gittikleri yerlerde zorunlu göç ve sürgüne uğrasalar bile, özellikle dinlerini bırakmamış ve kimliklerinin izlerini daima sürüldükleri yerlerde yaşatmışlardır. Bu kimlik koruma içgüdüğü ve hareketi bir bakıma göçülen veya sürülen yere bağlı olarak değişime uğrayabilmektedir. Yeni yer eğer dışı kapalı bir yapıya sahip ise o zaman insanlar içine kapanık bir ortam içerisinde kimlik, kültür, aidiyet vb. olgularını değiştiremezler, yani kimlikleri çok az bir değişime uğrar. Aynı şekilde o ortam içerisinde birçok göçmen bir arada yaşadığından kimlik değişimini yavaşlatırlar. Yahudiler ile harmanladığımız Diaspora'nın bir başka önemli yüzü ise Ermenilerdir. Ermenilerin, başka kişilerle kaynaşmamak, başkalarına alışmak istememek veya alışmamak yolunda, Yahudiler gibi bir özelliği olmamakla beraber, ikisinin de birleştiği ortak nokta topluluk bağlarını güçlendiren başlıca etkenlerin olmasıdır. Aslında içinde buldukları talihsiz durum; başkalarıyla yaşama zorlanması, yaşama birliği, ortak yaşam gibi durumları doğurarak, Ermenilerin de tıpkı

Yahudiler gibi birbirlerine ve geleneklerine bağlılıklarını artırmıştır. Ermeni ve Yahudi Diasporaları'nın ortak özellikleri; sürgün, sürülmek, başkalarıyla paylaşılan zor bir yaşantı birliği gibi durumlarını iliklerine kadar hissedip yaşadıklarından dolayı onları tıpkı bir paralel gibi Diaspora kelimesinde buluşturmaktadır. Diaspora nedir? Dedüğümüzde bu kavramın ana malzemesini ve mesajını, Yahudi ve Ermeniler bizlere sunmuşlardır.

Diasporaları gittikleri yerlerde karşılaştığı zorluklar ve yaşayış biçimleri bakımından ele alırsak, ilk başta ne sebeple olursa olsun göç eden Diasporalar, gittikleri yerlerde geçim sorunuyla karşılaşır. Zorla göçe yani sürgüne tabii tutulan Diasporalar, ellerindekileri kaybederek göç ederler. Buna bağlı olarak da bu özellikte olan topluluklar kentlere gönderilirler. Kent olgusu, yurtlarından edilen Diaspora üyelerini hem halkla ilişkilere hem de ticarete teşvik etmiştir. Diasporalar genel manada gönderildikleri yerlere katkıda bulunmuşlardır. Ticari ilişkiler çok kültürlülüğü doğurmaya başlamış, melezleşen bir Diaspora ortamı oluşmuştur. Bunun temel ideolojisinde kent Diasporası yatmaktadır. Diaspora özelliğindeki topluluk kesimleri, 'izolasyon' ve buna bağlı yoksulluğun etkilerinden dolayı, ilk aşamalarda kapalı yaşamaya eğilimlidirler. Ama yoksulluk ve geçim sorunlarını makul şekilde çözmeye çalıştıkları, aynı zamanda hayatın sosyal, ekonomik ve sanatsal bölümlerine daha fazla zaman ayırabilecek duruma geldikleri sürece; onlar da melezleşme, çok kültürlülük, kültürel geçişler ve karışımlar yaşarlar. Zamanla gelişen kent Diasporası bağlamında Diasporalar, eskilere dayanarak dışa kapalı bir ortam içerisinde göçe tabii tutulduklarından dolayı kimliklerinden kopamıyorlar; lakin kent Diasporası oluşunca ve Diasporalara halkın içerisine girme fırsatı, ticari ilişkiler kurma fırsatı, sosyalleşme gibi fırsatlar verildiğinde melezleşme, çok kültürlülüğe bağlı harmanlaşma oluşmuş bununla beraber uluslararası arenaya, kavramsal olarak zenginlikler kazandırmışlardır. Bu bölümde Diasporanın sözcük anlamını, Yahudi ve Ermeni Diasporaları bağlamında ele aldık. Paragrafın başında bahsettiğimiz göçmen olmakla Diaspora olmanın farklılıklarını paragrafın sonunda çürütmüş bulunmaktayız. Tarihsel süreç içerisinde zamanla değişim ve dönüşüm geçiren Diaspora algısı hem sadece Yahudi ve Ermenilere özgü olmaktan çıkmış, hem de göçmenlik ve göç kavramıyla ilintililik kurarak yeni yapıları doğurmuştur.

1.2.2. Çok Kültürlülük Kavramı (Multiculturalizm)

Çok kültürlülük teriminin, temel yapısında kültür kavramı yatmaktadır. Bu sebepten dolayı kavramı anlayabilmek için kültürün önemine değinmemiz gerekir. Kültür nosyonu oldukça geniş bir yapıya sahip tarih ve toplulukları kapsayan bir olgudur. Nitekim İnaç (2011: 25) kültürü, sosyal bilimler alanında oldukça kapsayıcı bir etmen şeklinde ele alarak, Tylor'ın: '*toplumun bir üyesi olan bireylerin sosyalleşme süreci içinde kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, adet, gelenek, huy, alışkanlıklar ve diğer yetkinliklerin karmaşık bir bütünü*' ile ifade edildiği tanımlamasından yararlanmıştı. Buna göre kültür; farklı öğrenim süreçleriyle nesilden nesile aktarılan ve hem maneviyat bağlamında hem de maddi özelliklerin bir bütününe teşkil eden yapıdır. Dünya içerisinde tüm grup, toplum, birey ve kültüre sahip olabilecek yapılar kültürlüdür. Kültürsüz insan veya topluluk olamaz (İnaç, 2011: 25). Her insan yaşadığı toplumun değer birikintilerini içerisinde ve hafızasında ömür boyu saklar. Buna göre değer kümelenmeleri; insanın davranışlarını, aidiyet duygularını, kimliksel örüntülerini belirleyen hem maddi hem de manevi bütünlüğün toplanması, yani birikmesi (cumulative) durumudur. Bu birikintiler içindeki kolektif temsil ve semboller, kültür mekanizmasını aktarmada yardımcı kaynaklardır. Yukarıda da değindiğimiz gibi kültürsüz ne bir grup ne de bir birey yoktur. Buna dayanarak, kültürle şekillenen insanların temel maddeleri geleneksel fikirlerdir diyebiliriz. Gelenek ise kültürün bizzat kendisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel özellikler bağlamında çok kültürlülük silsilesi, insanları ve toplumları kendi arasında ki ilişkilere göre bir sınıflandırmaya itmiştir. Bu sınıflandırmayı Balı, *Çok kültürlülük ve Sosyal Adalet* adlı kitabında Wallerstein'nin üç farklı şekillendirmesinden yararlanarak ele almıştır. Buna göre "*İlkinde herkes herkesle aynı insani karakter özelliklerini (insanın evrensel özellikleri) paylaşmaktadır. İkincisinde herkes sadece bir grup insanla aynı özellikleri (insanı belli bir grup üyesi olarak tanımlayan özellikler) paylaşmaktadır. Üçüncüsünde ise herkesin başka hiç kimse ile paylaşmadığı bazı özellikleri (mizaç) vardır*" (Balı, 2001: 187). Bu gruplanmalar kendi içerisinde ayrılrsa dahi hepsi din, dil, ırk, cinsiyet, sınıf gibi özelliklere sahip olup, kültür harmonisi içerisinde yaşamaktadırlar. Sonuç olarak kültürün doğurduğu gruplandırmalar, çok kültürlülük halkasını oluşturmuştur. Çok kültürlülüğün ve kimliklerimizin anası olan kültürün temelinde, kendimizi bildiğimizden beri maddi ve manevi değerler bütünü yatmaktadır. Peki, bu maddi ve manevi değerler nedir? Örf ve adetlerimiz mi?, Kurumsal yapılar mı?, İnanç ve

değerlerimizin ayrılmaz parçasını oluşturan bir lego mu?, Bilgilerimizi ve düşüncelerimizi şekillendiren bir temel mi?, Kendimizi ait hissettiğimiz yerde kimliksel özelliklerimizin tamamlayıcıları mı? Kültür olgusu, bunların hepsini aynı anda yapmayı başaran bir toptancı görevini görmektedir. Kavram olarak kültürel yapının bu şekilde izah edilmesi doğaldır. Çünkü tarihsel olarak ilk dönemlerde, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde birbirlerinden bağımsız olarak kültür ve medeniyetler doğmuştur. Bu medeniyetler zamanla etkileşime geçerek; farklı değerleri, gelenek ve görenekleri, ahlak ve davranış biçimlerini, inançları, hukuksal olarak normları kendilerine has bir yapıyla meydana getirmişlerdir (Balı, 2001: 188). Sonuç olarak adalet, eşitlik, normlar ve hukuk gibi kavramlar, kendine has yapı içerisinde çeşitlilik kazanmışlardır. Ele aldığımız kültür tanımlamalarının sonucunda, çok kültürlülüğün çıkış ve oluşum noktalarını, tarihin ilk dönemlerinde ki farklı kültür algılarıyla bağdaştırarak çok kültürlülük kavramının derinlerine iniyoruz. Nitekim Bağlı ve Özensel (2013: 46), çok kültürlülük ve farklılıkların korunması adına çok kültürlülüğü, ayrı dinsel ve etnik grupların beraber yaşaması yani din, dil, gelenek, değerler gibi yargılarını beraber paylaşmaları durumu şeklinde açıklamışlardır. Bir başka bakış açısıyla Balı (2001: 205) çok kültürlülüğü, çeşitli değerlerle bütünleşmiş bir toplumun, o topluluğun bireylerini kapsayan adetler, normlar, örfler gibi farklı bir yapının olması durumu ile oluşturup buna ek olarak, uyulması gereken etik değerleri ile arzuladıkları adalet isteklerinin arasında ki farklılıklardan da doğabildiğini belirtir. Bu farklılıklar sonucu çatışan adaletlerden sadece biri hâkim olamaz. Herkes eşit şartlardadır. Eğer tek bir adalet değeri hâkim olursa o zaman çok kültürlülük felsefesinin yapısına ilkesel olarak ters düşen bir tanımlama gerçekleşmiş olur (Bağlı ve Özensel, 2013: 47). Çok kültürlü toplumların ayakta durabilmeleri ve barışçıl şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri adına, birbirlerinin kültürlerine, kimliklerine ve değerlerine hem uyumlu olmalı hem de saygı göstermelidirler. Bu da bir çeşit çok kültürlülük ilkesi bağlarına giren uyum felsefesidir. Çok kültürlü toplumlarda bu istikrar dengesinin sağlanabilmesi için yurttaşlık, dil, kültür, kimlik, siyaset gibi temellere uyum çerçevesinde saygı gösterilmesi gerekir. Buna en iyi örnek Kanada Yurttaşlık Formu'dur. Kanadalıları denge içinde tutan temeller şu şekilde ele alınmıştır:

1. Karşılıklı danışma ve diyalog kurma,
2. Hoşgörü ve uzlaşım,

3. Hak ve adalete uygunluk ile beraber eşitlik inancı,
4. Farklılık ile çeşitliliklerin hoş görülmesi ve desteklenmesi,
5. Doğal çevre konusunda bağlılık,
6. Şiddet yanlısı tavırların takınılmaması ve bununla beraber barışa dayalı özgürlük,
7. Çok kültürlülüğün temel ilkeleri olan hoşgörü ve uzlaşmaya bağlılık (Bağlı ve Özensel, 2013: 55).

Görüldüğü üzere çok kültürlülüğün oluşturduğu çok uluslu devletlerde temel felsefe; barış içerisinde bir arada yaşamaya bağlı uyum ve hoşgörü siyasetini gerçekleştirmek şeklinde tezahür etmiştir. Tarih çizgisinde ki mübadele ve göçmen olayları ile oluşan çok kültürlü yapıda her zaman barışçıl bir ortam olmamış, hatta gruplar bazen öfke ve düşmanlık çerçevesinde yaşamışlardır. Bu durum insan gruplarının çok kültürlü yapıyla iç içe yaşamasına engel olamamıştır. Yani çok kültürlülük insanlarda ve gruplarda varoluş felsefesi şeklinde kaçınılmaz bir olgu olarak doğmuştur (Çelik, 2008: 321).

Tarihsel perspektif açısından çok kültürlülük kavramı, çeşitli kültürel özelliklerin aynı zamanda yan yana bulunabilmeleri durumunu yansıtmaktadır. Nitekim tarihin her döneminde farklı kültürler birbirleriyle tamamen alakasız olmamışlardır. Bireylerin geçmişleri onların tarihini yansıtır (Çelik, 2008: 321). Bu geçmiş içerisinde çok kültürlü toplumlar göç, mübadele, modernleşme faaliyetleri, sömürgecilik hareketleri, Dünya savaşları gibi olgulardan etkilenmiştir. Buna bağlı olarak Balı (2001: 188-189), çeşitli kültür ve medeniyetler arasında ki etkileşim bağlarının sömürge zamanına dayandığını söyler. Sömürgeciliğin yaşandığı bu dönemlerde, medeniyetlerin ve kültürlerin ayırım çizgileri kalkmış, bunun yanında Batı toplumunun sömürgeleri, sömürülen toplumlar üzerinde baskı ve asimilasyon politikaları kurarak, kültür değişimi için çabalamıştır. Sömürge yoluyla oluşan karşılıklı kültür ilişkileri, sadece sömürge devlet ile sömürülenler arasında olmaktan çıkarak farklı ekonomik, sosyal ve siyasal etkileşimlerle dünya çapında bir kültürel ilişkiyi doğurmuştur. Örneğin, 2. Dünya Savaşı zamanında sömürge hareketleri ile beraber kabileler homojenleşmiş ve kültürler çeşitlenerek çok boyutlu mekanizmaları oluşturmuştur. Dolayısıyla tek bir kültürel olgudan bahsetmek doğru olmaz. Çok kültürlülük olgusu, tarihsel süre zarfında pek çok kültürden beslenerek gelişmiş bir yapıdır. Bu noktada kültürlerin bütünleşebilmesi

önem teşkil etmektedir. Kültürel değerlerin bütünleşmesi adına bazı modeller geliştirilmiştir. Bütünleşme açısından Vatandaşlık haklarını baz alan Habermas, bireylerin yaşam biçimlerini ve değerlerini meydana getiren kimliklerin koruma altına alınmasının, zaten onları bütünleştiren grup üyelerinin tanınması anlamına geldiğini ifade eder. Amaç idari olarak bazı güçlerin ortaya çıkıp soyları korumaya çalışması değildir (Habermas, 2002: 130). Habermas'ın bütünleşme (çok kültürlülük) adına vatandaşlık haklarını ele alarak üzerinde durduğu temel nokta şudur: Her bireyin siyasi katılım hakları vardır. Buna bağlı olarak farklı kültür toplumlarının, ortak şekilde kültürel politikleri paylaşması sonucu bütünleşme olgusu gerçekleşir.

Bir başka bakış açısı ise çok kültürlülük olgusuna tanınma politikaları ile yaklaşan, Taylordur. Taylor için en önemli nokta, kültürlerin bütünleşmesi adına tanınmalarıdır. Yazar'a göre, tarihimizi şekillendiren tüm kültürel değerlerin hepsinde, önem teşkil eden ayrıntılar mevcuttur (Taylor, 1996: 72). Kültürlerin eşit perspektifte ele alınması durumu, sağlıklı ve yerinde bir tanınmayı oluşturur. Tanınmanın olmadığı yerlerde kültürler zarar görmeye başlar. Taylor'a göre çok kültürlülüğün temel nitelikleri eşitlik ve adalet perdelere dayanır. Tanınma politikası çerçevesinde kimlikler, eşitlik ve adalet unsurları üzerine vurgu yaparak çok kültürlülük felsefesinin zeminini oluşturmuşlardır.

Çok kültürlülük algısını göç ve göçmenlik ile açıklayan İnaç' a göre ise, Avrupa Birliği yapısının ortaya çıkmasıyla beraber ulus devlet geri plana itilmiştir. Böylece farklı kültürel tarzların tanınması olasılığı gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İnaç, bu oluşan kültürel tarzların kaynaklı yapısını, sürekli çoğalan göç ve göçmen faaliyetleri şeklinde açıklamıştır. Göç alan toplumlar, göçmen kitlelerine genellikle kendi kültürlerini, değerlerini, dillerini ve dinlerini aşılama çalışmışlardır. Bu noktada göçmen kitlelerinin, kolektif kimliklerine saygısızlık söz konusu olmuştur. Oluşan bu olumsuz yapıya yeni ve farklı modeller önerilmiş, bunun sonucunda ise *çok kültürlü* veya *çok etnikli* bir yapının doğması gerçekleşmiştir (İnaç, 2011: 159).

Sonuç olarak çok kültürlülüğü farklı yaklaşımlar ile ele alsakta, tek bir yapıda buluşmuşlardır. Tüm bunlardan çıkarılan temele göre; farklı kültürler, değerler, örf ve adetler, dini inanışlar ve kullanılan dillere kadar çeşitlilik kazanıp ortak bir künyede buluşan insan gruplarının, dünya tarihine kattığı temel olgunun adıdır çok kültürlülük.

Kimi zaman zorunlu göçler, kimi zaman ise küresel dünya algısının cazip noktalarından yararlanmak adına yapılan göçler meydana gelmiştir. Bunlarla beraber göçmen unvanını alan bireyler, dünya tarihine çok kültürlülük kavramını katmış ve kültür şöleni yaşatmışlardır.

1.3. KİMLİK VE AİDİYAT

1.3.1. Kimlik Kavramı

Ben kimim? Neye aidim?, Özüm ne?, Beni başkalarından farklı kılan özelliklerimin, kişilik bütünlüğüme kattığı ayrıcalıklar ne? Öteki kim? Öteki ile ben neden farklıyız? Yaşamımız boyunca hepimiz bu sorularla yüzleşmiş, hatta bazen kendi içimizde mukayeselere bile girmişizdir. Bir insanı insan olarak bütünleştiren ve birey şeklinde onları topluma kazandıran; değerleri, kültürel ayrıcalıkları, inançları, hobileri, yaşam tarzları vb. şeklinde sıralayabileceğimiz birçok özellikleri vardır. Yaşamımızı sürdürdüğümüz süre zarfında kazandığımız değerler bütünü, varlığımızın belirli bir çizgide gitmesi için bizlere sunulan benlik kartının yapısını oluşturmaktadır. İşte bu benlik zincirinin halkasına '*Kimlik*' deriz. Kimlik bir kurgudur. Bir kap gibi düşünürsek, içini bizler doldurarak istediğimiz şekli veririz. Kimliklerimiz, bizler vasıtasıyla sürekli şekillenen oldukça aktif ve dinamik bir yapıya sahiptir. Nitekim Heywood (2013: 233) aynı şekilde kimliği, sürekli şekillenebilen bir olgu olarak ele almıştır. Ona göre; Fundamentalizm (köktencilik), Milliyetçilik, Etnisite, Toplumsal cinsiyet gibi farklı etmenler benlik kartımız olan kimliklerimizi, şekillendiren geniş bir yelpaze şeklinde gelişim göstermiştir. Sonuç olarak kimliğin temel yapısını oluşturan özelliğin, onun etrafındaki faktörlere göre şekil alabilmesi durumunun karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Peki, hayatımızın bütünü ve benliğimizi ortaya koyma özelliğine sahip olan bu önemli kimlik kavramı nedir? Bu hususta İnaç (2012: 29), kimlik olgusunu farklı yönlerden ele alarak açıklamıştır. Ona göre kimlik, biz ve öteki arasında meydana gelen etkileşimlerle oluşan ve sosyal hayatta kurgu şeklinde karşımıza çıkan dinamik bir olgudur. Kimiksiz birey olmaz. Bireylerin kimliklerini kazanabilmeleri adına ya ötekine göre kendini mukayese edip tanımlaması ya da ötekiler gözünden algılandığı bütünlüklerle kendini içselleştirmesi veya özdeşleştirmesi gerekmektedir. Bu süreci

İnaç, içselleştirme veya sosyal kurguları oluşturma adına, bireyin kendi kimliğinin inşası ile sonuçlandırmıştır. Kimliği oluşturan bireyleri ise ‘*kendi (self)*’ ve ‘*öteki (other)*’ olarak tanımlamıştır. Eralp (1997: 19) ise kimliği oluşturan ana özneleri ‘*tanımlayan*’ ve ‘*tanımlanan*’ şeklinde ele almıştır. Şunu görmekteyiz ki farklı tanımlamalar ile ele alınsa bile kimlik, kendisini oluşturan temel özneler olmadan bir bütünlük sağlayamaz. Farklı şekilde karşımıza çıkan bu öznelerin temelini ise insan oluşturmaktadır.

İnsanlar kimliklerini benimseme ve başkalarıyla kendi arasında ki farkı ortaya koyabilme adına farklılıklarına önem vermişlerdir. İnsanı insan yapan, onları ötekinden ayıran ince çizgisidir. Nitekim Derrida kimlik olgusunu ‘*aynılık*’ ve ‘*farklılık*’ şeklinde ele alarak, insanı bir diğerinden farklı kılan noktalar üzerinde durmuştur. Ona göre: “*Tüm kimlikler ancak farklılıkları ile var olabilirler.*” Tüm bireylerin aynı kimliğe sahip olduğu varsayımında ilerlersek, ortada bir farklılık olmaz ve sonuç olarak kimlik arayışları meşruluk kazanmazdı (İnaç, 2012: 29-30). Bu sebepten dolayı kimlik olgusu, biz ve ötekilerin sosyal kurgusudur. Çünkü bu ayırım bizde olanı ve ötekinde olmayanları ortaya koyan farklılıkların bütünüdür. Öteki (other) kavramı, sürekli olarak kimlik olgusu ile varlığını sürdürmektedir. Aynı şekilde kimliklerde öteki’nin varlık derecesiyle devamlılığını ortaya koymaktadır. Yani bizler sadece öteki ile varız ve var olabiliriz. Öteki demek, biz olmayanın yansıması demektir. Özetle, bizlerin kimliksel varlığı diğeri olmamamıza bağlıdır. Genel olarak Grupsal ve Bireysel kimliklerde bu durum söz konusudur (Türkbağ, 2003: 211).

Günümüzde kimlik faktörü, tanınma olgusu olarak pekiştiği için birçok tanıma sahiptir. Nitekim Vatandaş ‘*Ulusal Kimlik*’ adlı kitabında kimliği özne olarak açıklayan Alex Mucchielli den yararlanmışır. Mucchielli kimlik olgusunu, öznelerin tanınıp aynı zamanda tanımlanması için lazım olan faktörlerin bütünü şeklinde ele alarak; içtenlik, aynılık, birlik ve beraberlik duygusuna vurgu yapar. Bunun yanında kimliklerin özneleri bağlamında belirli referanslara dayandığını dile getirir. Bunlar;

Fiziksel referanslar: Giysi, toprak, mal, para vb. gibi ekonomikselle faktörlerle ilgili referanslardır.

Psiko-kültürel referanslar: İdeolojiler, inançlar, dinler gibi bakış açılarıyla yaşam tarzlarını oluşturan davranış ve değerler bütününe bağlı referanslardır.

Tarihsel referanslar: Ülkelerin kahramanlarını, aileleri, örf ve adetleri ele alan faktörlerle ilgili referanslardır.

Psiko-sosyal referanslar: Yaş, cinsiyet, unvan gibi kişisel ve fiziksel özelliklere bağlı toplumsal statü ve rolleri baz alan referanslardır (Vatandaş, 2004: 16-17).

Micchielli, özne olarak kimlik olgusunu tanımlarken onun; fiziksel, psiko-kültürel, psiko-sosyal ve tarihsel referanslardan etkilenip şekillendiğini ele almıştır.

Farklılıklar bağlamında gelişen kimlik faktörünü Güvenç (1993: 3), bireylere sorulan ‘Kimlersiniz?’ sorusuna verilen cevap şeklinde açıklamıştır. Sonuç olarak ortaya çıkan yanıtlar, isteyerek veya istemeyerek olsun kim olduğumuzu ortaya koyarken, kimlere karşı olduğumuzu da sergilemektedir. Güvenç, karşılıklı algının yerleşmesi adına kimlik olgusunu Arap atasözü ile pekiştirerek;

“Kardeşime karşı ben,

Yeğenimize karşı kardeşim ve ben,

Yabancıya karşı yeğenimiz, kardeşim ve ben” (Güvenç, 1993: 3).

Şeklinde ifade etmiştir. Görüldüğü üzere kim olduğumuz, bizim kimliğimizi ortaya koyarken, kime karşı olduğumuz ise kimliklerimizin temelini besleyen ana etmenlerden birisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Karşıtlar dünyasında oluşan bağlar, benlik imajımızı süslemiş ve kimlik faktörünü geliştirmiştir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi kimliği besleyen ana etmenler biz ve öteki arasındaki ince çizgiler yani ayrımlardır. Ayrımlar bağlamında biz ve öteki için en iyi örnek, Levi- Strauss’un ‘Ego Versus Autre’ dediği yani ‘ Ötekilere karşı Ben’ olgusudur. Buna göre; kitlelerin, kişilerin veya grupların ‘Kimsiniz? , Kimlersiniz?’ gibi sorularla kimliklerini yanıtladıklarını ele alarak, bunların toplumsal yapılar, adetler, gelenekler, kültürler vb. gibi birçok geniş çaplı zeminlerle bağının olduğunu açıklamıştır (Güvenç, 1993: 4). Etkileşim ile doğarak oluşan bu bağlar, zaman ve mekan gibi etmenlerle korelasyon içerisine girerek farklı yanıtları doğurmuştur. Böylece kimlikler çeşitlilik kazanarak varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Nitekim İnaç (2012: 32-33) kimliğin çeşitlilik göstermesi üzerine dayanaklar sunmuştur. Ona göre tanımsal ve terimsel köken olarak çeşitlilik gösteren kimlik faktörü, tarihsel süreç içerisinde değişim göstermiş ve süreklilik arz etmiştir. Kimliğin bu özelliği onu çoğulculuk halkasında buluşturmuştur.

Kymlicka'nın dayanaklarından yola çıkarak gelişimi şu şekilde açıklamıştır: İlki, tarihsel olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel gelişim ve değişim süreçleri bağlamında, çeşitli iklim ve coğrafyaları keşfeden insanlar, bünyesel olarak kendilerinde yeni yapılar oluşturur. İkinci etmen sosyal yapı içerisinde gelişen bütünleşmiş olguları ele almaktadır. Son dayanak ise, bireylerin farklı farklı inançlarının, değerlerinin ve yapılarının bütünleşmesiyle kimliklere çeşitlilik katmaları ve kimlik oluşturmalarıdır. Buna bağlı olarak ulusal, etnik, bireysel vb. gibi çeşitli kimlikler oluşmuştur. Bu çeşitlilikleri başlıca; Bireysel kimlikler, Kişisel kimlikler, Hibrit kimlikler, Göçmen kimlikleri, Ulusal- Kültürel kimlikler vb. şeklinde sıralayabiliriz. Kimlik çeşitlerinin sınıflandırmasını ileri ki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alacağız.

Çeşitli tanımlamalara sahip olan kimlik kavramı, birçok dilde de farklı şekilde adlandırılmıştır. Örneğin, kökensele olarak Latince de 'idem' kökünden türemiş, İngilizce de 'identity' şeklinde hafızalara kazınmış ve Fransızca da ise 'identite' şeklinde ele alınmıştır. Farklı dillerde farklı isimlerle gün yüzüne çıkan kimlik olgusu, her ne olursa olsun aynı sonucu doğuran bir yapıdır. Yani her koşulda tanımlama özelliğine sahip, insanı diğerlerinden ayıran ayrıntıları ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bireylerin var olduğu toplumlarda kendisini tanımasına önyak olarak çevreye karşı bir konumlandırma özelliğini görür (Vatandaş, 2004: 16). Bulduğumuz toplum yapısında, belli bir konumda olmak hayatta ki duruş yerimizi ifade etmektedir. Nitekim Bostancı (1998: 39) da kimliği, sahip olunan kimlikleri şekillendiren kolektif olgularla beraber, hayallerimizi ve isteklerimizi zihinde canlandırmakla, hayatta ki duruş konumumuzu sıfatlandıran faktörlerin tamamı şeklinde ifade etmiştir.

Toplum içerisinde belli bir yere sahip olan bireyler açısından ise kimlik faktörü, insanın özüne değişmez bir öz ile konum olarak kişiselliğin ağır bastığı bir sistemi doğurur. Buna bağlı olarak bireyler aynı anda veya farklı zamanlar da birden fazla kimliği de benimseyebilir ve üyesi olduğu gruba bağlılıklarını sürdürebilirler. Bu da daha önce bahsedildiği üzere kimliklere çeşitlilik ve farklılık gibi özellikler katmaktadır. Oluşan farklı kimlikler, bireylerin bünyesinde genelden özele veya özelden genele şeklinde sıralanırlar. Vatandaş'ın deyişiyle, birbirleriyle ilişkili olan kimliklerin arasında ki bu korelasyonu soğana benzetebiliriz. Birbiriyle iç içe geçen katmanların toplamı sadece özne olan bireyi bizlere verir ve onu her zaman ötekenden ayırarak

biricikleştirir (Vatandaş, 2004: 17). Martin ise kimliklerin biriciklik ve benzerliğe dayalı aynılık kavramları üzerine kurulması düşüncesine karşılık olarak, herhangi bir kimliğin tek olarak tanımlanamayacağını ve ötekinin varlığı durumunun bir kimliği oluşturduğunu savunmuştur (İnaç, 2012: 31).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; kimlik ile toplum içerisinde ki yerimiz, kişiliğimiz, değerlerimiz yerleşir ve holistik bir yapı ile gelişerek ömür boyu devam eder. Kimliği bireyin bizzat kendisi oluşturup şekillendirir. Buna bağlı olarak kimlik; zamanla boş bir kabın, zihin haritaları dediğimiz kolektif semboller ve temsillere dayalı değerlerle doldurulması sonucu, bireyin özdeştigi yapıları sergileyen aktif ve dinamik bir olgudur. Yani kimlik için; İnsan nedir? , Kendisini değerlere bağlı olarak nasıl algılar?, Ne ile bütünleşir? gibi suallere cevap olarak doğan yapıdır diyebiliriz.

1.3.2. Kimlik Türleri

Yeryüzünde bütün insanlar, birbirlerinin ötekilerini oluşturmaktadırlar. Bunun sonucunda ise kimlik terimi doğmaktadır. Kimiksiz birey veya topluluk yoktur. 'Kimsiniz?', 'Kimlersiniz?', 'Ben kimim?' gibi soruların önemli bir şekilde rol aldığı kimlik faktörü sayesinde her birey veya topluluğun, aidiyetlik hisleri ile kimlik kullanmasının zorunlu olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz (Yalçın, 2004: 79).

Her bireyin mutlaka bir kimliğe sahip olduğunu dile getirmiştik. Bireyler kendilerine ait kimliklerini seçerken veya benimserken onların değerlerinden, inançlarından, çevresel özelliklerinden, geleneklerinden ve buna benzer yapılarından etkilenerek birçok faktörün rol oynadığı olgularla şekil almış, bunun sonucunda ise çeşitli kimlik türlerini oluşturmuşlardır. Tek bir kimliğe sahip olarak toplumda rol alan bireyler aynı zamanda birden fazla kimliğe de sahip olabilirler. Nitekim bireylerin içerisinde olduğu bu kimlik sayısı 150'dir. Bunları cinsiyete dayalı cinsel kimlikler, inançlara dayalı dini kimlikler, mesleki kimlikler, görevsel kimlikler olarak öğretmen-öğrenci kimlikleri, karı- koca kimlikleri, politik görev açısından parti kimlikleri, anne-baba kimlikleri gibi sıralayabiliriz (Altuntaş, 2002: 6). Kimlik ve onun etkisiyle çoğalan kimlik türleri, hayatımızın her alanında etkili olarak doğan ana olgudur. Bu olgu bireyler ile korelasyon içerisinde olan kaçınılmaz bir ilintidir.

Görüldüğü üzere kimlik olgusu, insanları tamamlayan ve hayatın çeşitli yerlerinde onlara bir rol veren belgelerdir. Buna dayanarak kimlik faktörünün bilim alanında bilimsel kimlik olarak, eğitim alanında (öğrencilik şeklinde) öğrenci kimliği veya inançlarımız ile ilintili olan dini kimlik rolleriyle çeşitli manalarda kullanılması durumu, insanların topluluklar içerisinde farklı özellikleri ve yönleri ile kendini göstermesini ifade etmektedir. Bu olgulara göre, insanları ve toplumları şekillendiren tüm sosyal ve yapısal özellikler, başka bir kimliği veya kimlikleri doğururlar. Sosyal olgular üzerine yapılan vurgulanmada, birçok faktör ele alınarak kimlikler çeşitlilik kazanmıştır. Örneğin; linguistik dediğimiz yapıdan oluşan kimlik lisaniyat ya da dilbilim ile alakalı bir kimliktir. Dini olarak oluşan farklı kimliklerimiz ise inançlarımız doğrultusunda şekillenen bir yapıdır. Nitekim sosyal yapının olmazsa olmazı olan siyasetin oluşturduğu siyasi kimliklerimiz, politikai düşünceler ile şekillenen tutum ve davranışları ifade etmektedir (Birkök, 1994: 75).

Hayatımızın bütünü tamamlayan, bize bir taraf seçtiren ve roller veren kimlik bu açıklamalar ışığında birçok sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Nitekim Güvenç (1993: 4-5), bu sınıflandırmayı:

- 1) *Bireysel kimlikler*
- 2) *Kişisel kimlikler*
- 3) *Ulusal kimlikler*

Şeklinde üç ana gruba ayırarak gerçekleştirmiştir. Ona göre bu kimliklerin hepsi, ayrı birer kimliği ifade etseler de birbirleriyle bağlantılı ve benzerlerdir. Fakat benzerlikleri kadar onları birbirlerinden ayıran farklılıkları da mevcuttur. Güvenç'e göre bireyin bunlardan başka sahip olduğu kimliklerde vardır. Nitekim kimlik, sosyal yapı içerisinde çeşitlenen çoğulcu bir faktördür. Yukarıda da üzerinde durduğumuz üzere, bireyleri veya toplulukları etkileyen birden fazla kimliklerden söz edebiliriz. Bunlar, bazı faktörler yönünden değişik bakış açıları çerçevesinde değerlendirilmiş kimlik türleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Şimdi bu türlerin incelemesini ele alacağız.

1.3.2.1. Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik, insanların gruplardan etkilenecek oluşturduğu bir kategori kimliğidir. Yani bir bireyin, kategorilerin veya grupların göstergesi olan sosyal yapının,

doğurduğu özellikleri taşıyan düşünce sistemidir. Arka planları ortak olan bireyler veya durumsal olarak benzerlik gösteren bireyler, hemen hemen aynı olan sosyal kimliklere sahiplerdir. Sosyal kimlikler olgusal ve yapısal olarak, aidiyet kavramı ile tamamlanmış bir yapıdır. Burada söz edilen gruplara olan aidiyet bilincidir. Bu bilinç içerisinde ki kimlik tanımlaması onlara göre, biz ve ötekilerle süslenmiş olan ötekine karşıtlık ile tanımlanır. Karşıtlık algısı ise içerisinde farklılığı da barındırmaktadır. Sonuç olarak sosyal kimlik olgusu, birey ve grup arasında sıkı sıkıya bağlı olan aidiyetlik hisleriyle beraber ötekine karşıtlık ve farklılık besleme duygusudur diyebiliriz. Sosyal kimliğin temeli olan aitlik duygusu pozitiflik oluşturur. Grupsal olarak üstünlükten söz edilecek olursa da bu durum özgüveni ve benlik kartı olan kimliklerimizin pozitifleşmesini doğurur (Deschamp and Devas, akt. Altuntaş, 2002: 6).

Bilgin'e (1995: 66) göre sosyal kimlik olgusu, insanların kendilerini içerisinde buldukları sosyal çevreye bağlı olarak tanımlaması ve ifade etmesi durumudur. Yine bu noktada devreye içerisinde bulunulan yere ayak uydurmaya dayalı aitlik, aidiyetlik, ayak uydurmak gibi terimler girmektedir. İnsan kendisini yaşadığı toplum, grup, yapı, konum vb. gibi faktörlerle bütünleştirerek tamamıyla sosyal bir kimliğe ait ve sahip olur. Tüm bunlar ışığında bireyler herhangi bir toplumda, gelenekte veya kültürel yapıda doğduğu ve hayatını devam ettirebilmek adına yaşadığı için, birey olarak tek kimliği ile toplum olarak grupsal kimliği birbirleri ile korelasyon içerisinde bir zincir oluşturur. Örneğin daha öncede 'kimlik nedir?' sorusunda değindiğimiz üzere, 'Ben kimim?' sorusuna verilen cevap ile doğan '*Bireysel kimlik*', ister istemez 'Biz kimiz?', 'Onlar kim?' gibi çoğulcu ve toplulukçu bir soru ekine dönüşür. Bunun sonucunda ise bireysel kimliklerimiz, aitlik ve mensubiyetlik yapılarını da ele alan sosyal kimliklerimizi oluşturmuştur (Göka, 2006: 297).

Sosyal kimlik, birey ve bireye dayalı grup odaklı kendini tanımlama, topluluğa bağlılık ve toplum üzerinde yapılanmaları ele almaktadır. Bu tanımlama olgusu içerisinde topluluk yer aldığı için sonuç olarak kolektif bir algının mevcudiyetinden bahsedebiliriz. Kolektiflik, bireyin tek başına birey olma özelliğini bir kenara bırakıp, toplum odaklı olmasını ve toplumun içerisinde yer edinme çabasını oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı, sosyal kimlik teriminin asıl önemle üzerinde durduğu nokta, kolektifliktir. Kimlik edinme süreci kolektif yapı ile gelişir. Erol Göka ise bu süreci modern paradigmlar ile vurgulamıştır. Vurgulanan paradigmda her koşulda grup

olarak var olan insanların, ontolojik yapılarından dolayı aitlik duyguları olmadan bir kimliğe sahip olamayacağı üzerinde durulmuştur (Göka, 2006: 310).

Benlik ile sosyal kimlik arasında kuvvetli bir bağ mevcuttur. Sosyal kimlik terimi benlik ile ilintili olarak, öznenen nesneye veya özelden genele varsayımları ile şekil almıştır. Nitekim sosyal kimliği Tajfel, insanların benlik yapılarının gruplarla özleşerek grup üyeliğinin doğmasından ve bu üyeliklerin kazandırdığı rollerle değerlerin oluşmasından kaynaklandığını dile getirmiştir. Sosyal kimlik bir kuram olarak görülmüştür. Sosyal kimlik kuramı, bireysel kimlikten çok aidiyet hisleri ile mensup olduğu grubu yansıtan bireyin, sosyal kimlik olgusunu tamamlar. Yani bu kuram, bireylerin bir gruba girdiği andan itibaren tamamıyla o grubun özelliklerini yansıtarak bir nevi ona yapışması durumudur. Sosyal kimliği benlik ile ilişkilendiren bir diğer düşünür. Turner'e göre ise sosyal kimlik, insanların benlik özelliklerinin ve saygınlıklarının, onların mensup oldukları sosyal sınıflarla yani sosyal kimlikleri ile bütünleşmesi durumudur. Örneğin, insanların toplum içerisinde saygın bir birey olması, yani olumlu benlik şeklinde meydana gelebilmesi durumu dahi onların sosyal kimliklerini şekillendirir (Demirtaş, 2003: 130-131).

Sonuç olarak sosyal kimlikler bizlere bireysel özelliklerimizi arka plana koydurup, aidiyetlik çerçevesinde asimile olduğumuz gruplar ile saygınlık ve özgüveni kazandıran, bununla beraber pozitif-olumlu benliklerimizi oluşturan ana kimliklerimizdir. Kimliksiz olmayan bireyler, zamanla sosyal hayatın akışına uyup aynı anda birçok kimlikten etkilenebilirler. Buradan yola çıkarak, sosyal kimliklerin meydana geliş yolları ile beraber, kimliklerin inşasına ve kültürel ham maddelere katkısı vardır diyebiliriz.

1.3.2.2. Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, kökeninden de anlaşılacağı üzere, 'bir' ve 'tek' kelimelerini yansıtan yani kişiye özgü özellik ve benlik olgusunu ele alarak gelişen bir kimliktir. Bireysel kimliklerimiz kendimize özgülük çerçevesinde gelişse dahi yaşanan sosyal çevre faktörlerinden de etkilenmiştir. Nitekim Birkök (1994: 76) bireysel kimliği, bireyleri öteki bireylerden ayıran ve sosyallik çerçevesinde şekil almış, kişiye özgü niteliksel davranışlar ile gelişen kimlikler şeklinde ifade etmiştir. Burada devreye kimlik

nedir? Sorusundaki biz ve ötekiler ayrımı girmektedir. Sonuç olarak, ben ve beni ötekiden ayıran özelliklerim kimlik ile doğan bireysel kimliğimi oluşturur.

Kişiye özgü olarak doğan ve ona göre şekillenen bireysel kimlikler, genel olarak duygu ve davranış gibi soyutsal faktörlerin etkisi ile şekil alan bir kaptır. Nitekim Tap (Bilgin:2001), bireysel kimliği boyutsal olarak iki şekilde ele almıştır. Bunlar;

1. Benliğimizi toplumsal hayatta yansıtabildiğimiz kimlik ve kimlik duygularının, zaman ile ilişkili ve zamana göre ilerleyen bir boyut olmasıdır. Yani kimlik duyguları, zaman boyutu ile eşdeğer şekilde ilerler.

2. Bu kimlikler, tutarlılık ve beraberlik (birlik) duygularını yansıtan bir olgudur. Yukarıda bahsettiğimiz zamansal boyut ile beraber aynılık ve süreklilik duygusu harmanlanarak pekişir.

Bu boyutlardan yola çıkarak bireysel kimliklerimizin duygu ve davranışlarımız ışığında, sosyal hayat ışığında zamansal boyutlara dayanarak gelişim gösterdiğini söyleyebiliriz.

Bireysel kimliklerimiz, şahsiliğimiz adına önem teşkil etmektedir. Şahsilik ise benlik duygularımız ile kendisini göstermektedir. Nitekim kimlik olgusu, bireylerin tüm özelliğini kapsayarak onun toplum tarafından ve kendisi açısından nasıl görüldüğünü ele alan yapıdır. Bu aşamada Muhittin Aşkın (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32061>, 2018) kimliklerin bireysel olgular ile oluştuğunu ele almıştır. Yani insanı insan yapan faktörler ışığında gelişen bireysel kimliği, insan kimliği çerçevesinde incelemiştir. İnsan kimliği, yaşanan kopukluklardan ve ayrımcılıklardan beslenerek, sosyal hayatın getirileri ile şekillenen sosyal kimlik eğilimleridir.

Nitekim bireysel kimlikler meydana gelirken, toplumsal özelliklerden(kültürel, ekonomik, ulusal vb.) ve değerlerden etkilenerek kolektif temsil ve semboller yardımı ile gelişim ve süreklilik göstermektedir. Kısacası, toplumsal araçlar, bireylerin belli kimlik kazanmasını sağlamaktadırlar. Aşkın'a göre bireysel kimlikler, insan kimliği şeklinde ve toplumun yapısı ile sosyal hayatın şartlarından beslenerek şekil alan kimliklerdir. Kimlikleri önem derecesine göre bir sıralamaya tabii tutarak;

“1) İnsan kimliği

2) Genetik- ırk kimliği

3) Kültürel kimlik

4) Ulusal kimlik

5) Ekonomik kimlik” (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32061>, 2018).

şeklinde ortaya koymuş, benliğimizin ve benlik kartlarımızın oluşumunda etkili olan faktörler ile etkilendiklerimiz faktörlerin önemini belirtmiştir.

Tüm bu olgular çerçevesinde bireysel kimliklerimizin bizim zevklerimize, yeteneklerimize, görüşlerimize, ortaya koyduğumuz değerlerimize, etkilendiğimiz sosyal hayata, etkilediğimiz yapılara, somut ve soyut olmak üzere birçok etmene dayanarak şekillendiğini söyleyebiliriz. Kimlikler kişilere özgü şekilde oluşup, onların ‘ben’ olabilmesini sağlayan etmenler oldukları için, her biri ayrı şekilde doğmaktadırlar. Kişilerin bireysel yani insani kimlikleri, ötekilerden farklı olarak toplumda var olabilmesi adına vücut bulmuştur. Bireysel kimliklerimiz kaçınılmazdır. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi ‘kimliksiz insan yoktur.’ tezinin temeli buna dayanmaktadır. Nasıl ki bir elin on parmağında ki parmak izleri farklı olarak tezahür ediyorsa, bir insanın bireysel kimliği de bu şekilde, öteki insanlardan farklı olarak gelişim göstermektedirler.

1.3.2.3. Ulusal Kimlik

Her bireyin yaşantısında, kendisini ait hissettiği ve tüm değer duyguları ile bağlı olduğu bir yapı mevcuttur. Bana göre bu yapı çoğulcu olup, sosyal olguları da içine alan geniş bir yelpaze görevini görmektedir. İşte o yelpazeye “Ulus” denir. Giddens buna benzer olgularla beraber ulusu; dini, etnik, kültürel gibi kavramsal çerçeveler ışığında doğan “*kültürel bir cemaat*” olarak tanımlamaktadır (Vatandaş, 2004: 29). Daha önce bireysel kimlikte bahsettiğimiz üzere bireyler, toplumlar ile onların oluşturdukları sosyal hayat ışığında var olurlar. Toplum ile birey birbirleriyle korelasyon içerisindedir. Nitekim Poole ulusu, bireysel kimliklere dayandırarak açıklar. Ona göre ulus, “*öz farkındalık*” çerçevesinde bireyin diğerleri ile girdiği ilişkileri kapsamaktadır. Başka ve ötekiler için eylemde bulunmak, bireyin kendi özü içinde de

eylemde bulunmasını sağlar. Başkasının mutlu oluşu bireyi de mutlu eder. Yani birey ve bireysel kimlik toplumla oluşmaktadır. Bu bağlamda ulus kavramı bireylerin kendi benliklerini oluşturduğu bir ‘*cemaat*’ olarak görülür.(Vatandaş, 2004:29) Kimi görüşe göre ise ulus, kavramsal olarak belirli bir topluluğu yansıtmaktadır. Lakin bu topluluk; aşiretleri, mezhepleri ve ırkları kapsayan bir topluluk değildir. Ortak bir tarihe sahip olup, tarihi olarak meydana gelmiş topluluğa ulus denmektedir. Buna mukabil dil, toprak, yaşantı ve kültür birlikleri yani bunların tümü bir ulusu ve onun içerisindeki istikrarlı insan topluluklarını oluşturmaktadır. (<http://kutuphane.halkcephesi.net/Stalin/ulusal%20sorun/ulus-nedir.html>, 2018). Nitekim kavram olarak ulus, bireylerin üye şeklinde bir gruba mensup olması ve bunun sonucunda birden fazla etnik kökenin meydana geldiği bir yapı olarak da doğmuştur. Fakat Connor’a göre bu kavram, ulusluk ve etnikliği ayıran ölçüt olarak oluşmuştur. Bu ölçüt ise aynı atadan gelme faktörüdür. Yani aynı atadan gelenler bir ulus’u oluştururlar. (<http://akademikperspektif.com/2013/10/20/ulus-ulus-devlet-ulusal-devlet/>, 2018). Ulusun, maddi ve manevi bütünlükleri ile beslendiği unsurlar vardır. Bu bağlamda Smith’e göre bir ulusun olabilmesi için;

- 1) Tarihsel değerler, hafızalar ve ortak mitlerin varlığı
- 2) Kitle olarak benimsenmiş kamu kültürünün ortak olması
- 3) Bütün topluluğu içerisine alan hak ve görevlerin ortaklığı
- 4) Bir yurt, toprak ya da ülkenin tarihi olarak var olması
- 5) Oluşan topluluk içerisindeki bireylerin rahat hareket etmesini sağlayacak bir ekonomik düzen (Vatandaş, 2004: 30) gibi faktörlerin bütünlük içerisinde sağlanması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere ulus kavramı, kökeni dolayısıyla birçok tanımlamayı oluşturan ve farklı bakış açılarını kendi bünyesinde besleyen bir temeldir. Ulustan doğan eşsiz ve çoğulcu kimliklerimiz, din, dil, tarih, ırk, etniklik gibi olgularla beslenerek günümüze kadar varlığını sürdürmeye devam etmiştir

Ulusal kimlik kavramı kendi içerisinde birçok etmeni barındırdığı için, çeşitlilik ile beraber var olmuştur. Nitekim Breuilly, ulusal kimlik olgusunun temellerini ve oluşumunu, dışlayıcılık ile ötekileştiricilik kavramlarına dayandırarak biz ve öteki toplum ayırımına vurgu yaparken, kymlicka ise değersel olarak farklılıkları, birlik ve

beraberlik bağlamında yurttaşlığa dayandırmıştır. Benzer bir tanım olarak Gilroy ulusal kimlik olgusunu, ulusu oluşturan değerlerin farklılığını yok sayarak ortak değeri asimile etmek yolunda ki ‘*eritici pota*’ olgusunu oluşturan vatandaşlığa dayandırmıştır. Buna nazaran Anderson’a göre ulusal kimlik, birbirlerini tanımayan insan grubunun, bilmeden ortak bir tarihi ve kaderi paylaşmaları kurgusu ile hayali bir şekilde oluşturdukları kurgusal kimliği ifade etmektedir (İnaç, 2012: 39-41).

Ulusal kimlik oluşumunun temelini Rousseau, bireylere dayandırmaktadır. Ona göre toplumsallığı sağlayabilmek ancak ve ancak insanlar ile oluşabilir. Rousseau’nun bu düşüncesi Alman Romantizmi ile bütünleşmiştir. Zira Alman Romantizminde de ulusal kimlik olgusu, bireylerin ayrılmaz bir bütünü olan toplumsal kimlik olarak görülmektedir. Burada ulus olgusu, varoluş itibarıyla insanların kolektif kimliği, değerleri, düşünceleri ve duygularını yansıtmaktadır. Bunların bütünlüğü ulusu ve bireylerin ulusal kimliğini oluşturur. Ulusal kimlik ile aidiyet kavramı iç içedir. Nitekim Giddens ulusal kimliğin, aidiyet ile beraber köy ve kabile topluluklarında da var olduğunu ele almıştır. Ulusal kimliği oluşum faktörü yönünden aidiyetle ilişkilendiren bir başka düşünür ise Edgar Morindir. Ona göre bir çocuğun, anne ve babaya olan bağlılık örneği ulusal kimlikle benzerlik göstermektedir (Vatandaş, 2004: 25-27).

Ulusal kimliği farklı perspektiflerden ele alan İnaç’a (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 91-99) göre;

1) Ulus (Volk) ve ulusal kimliğin temeli, o ulusu oluşturan ataların dillere destan kahramanlıklarına dayanmaktadır. Tabii bu atalar kişilikleri ile dikkat çekmeli ve belirli seviyede bir erdemliğe sahip olmalıdırlar. Ulusal kimlikleri kazandıran ataların temel aldığı parametreler, ulusal marş, ortak dil, bayrak v.b gibi kolektif temsil ve sembollerden oluşmaktadır. Tüm bu olgular ulusal kimlik ve ulusal bütünlüğün tamamlayıcısıdır.

2) Bireyler ile oluşan ulus ve ulusal kimlik zincirinde en önemli halka, tıpkı kimlik tanımlamasındaki biz ve öteki ayrımına dayanan, ‘bizim ulusumuz ve öteki uluslar’ olgusunu doğurmaktadır. Yani bir ulusal kimliğin varlığı, bu keskin ayrımın oluşmasından geçmektedir.

3) Ulusal kimlikler, toplum içerisindeki ahalinin ortak noktalarına vurgu yapar. Bir ulusta birleşen bireylerin kazandığı bu kimlikler, onları vatanına ve birbirlerine farklı bağlarla bağlayarak bütünleştiren ‘*volkgeist*’ dediğimiz halkın ruhunun rol aldığı kimliklerdir.

4) Bu kimlikler, bireylerin diğer toplumlara kendisini tanıtmaya kimlikleridir. Göçmenler için ulusal kimliğin varlığı, tamamlanmış ve gerçek vatandaşlığın kazanımı açısından önem arz etmektedir.

5) Ulusal kimlikler, bireyleri etkileyen ve aidiyetlik kazandıran çok boyutlu kavram olarak oluşmuşlardır şeklinde bahsetmiştir.

Görüldüğü üzere ulusal kimlikler, bizleri belirli bir toprağa ait hissettiren, buna bağlı olarak belirli kültür ve değerlerimizin kazanımlarını sağlayan, biz ve öteki ayrımını kimlik tanımlamasında da olduğu gibi keskin bir şekilde çizip, net bir toplumsal benliği oluşturan çok boyutlu parametrelerdir. Kimliksiz bir bireyin olamayacağı gibi, kimliksiz bir ulusta olamaz; çünkü uluslar birey topluluklarından meydana gelmektedir. Birbirleriyle ilintili olan ulusal kimlik zincirinde olması gereken temel unsurlar; toprak parçası, birey, tarihi bir ortak bütünlük, ortak ekonomi, kültür, değerler, davranışlar, dil ve inançlar vb. şeklinde sıralanabilir. Sonuç olarak bir ulus, bireyin sahip olduğu dil, inanç, kültür, marş, bayrak gibi önemli değerler bütünü oluşturmakla beraber onlara ulusal birer kimlikte kazandırmaktadır.

1.3.2.4. Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik kavramı, sosyal antropolojiye ve bireylerin etnik gruplarını ele alan etnolojik olgulara bağlı olarak gelişmiştir. Tarihsel süreç ile oluşan çoğulcu insan grupları kolektif kimlikleri doğurmuştur. Yani kolektif kimlik, bir insan topluluğu olarak kendisini göstermiştir (Bilgin, 1994: 52). Kolektif kimliklerimiz, ait olduğumuz toplumsal gruplar ile beraber şekillenerek gelişim göstermiş ve bunu yaparken de tarihsel değerler, düşünceler, anılar, kahramanlıklar, kolektif temsil ve semboller, yani marşlar, bayraklar gibi önem teşkil eden mekanizmalar ile beslenmiştir. Nitekim Bilgin (1994: 53), gruplar ile oluşan kolektif kimliklerin geçmişi yansıtan ve geçmişe dönük olan bir yapısının olduğunu ele almıştır. Ona göre kolektif kimlikler; töreler, semboller, inanç ve değerler gibi tarihin kolektif belleğinden inşa edilmiştir. Yani bugünün kolektif

kimlikleri, dünün kültürel, ekonomik ve sosyal olmak üzere bütün olgularını yansıtan ayna mekanizmalarıdır. Bu noktada Gramsci'nin (Vatandaş, 2004: 24), *“Her birey yalnızca var olan ilişkilerin sentezi değil, aynı zamanda bu ilişkilerin tarihinin de sentezidir. O geçmişin bir özetidir”* sözleri, kolektiflik olgusuyla doğan kimliklerin, geçmişin perdesini yansıttığını gözler önüne seren en güzel örnektir.

Bireyler sayesinde bir grup oluşturan kolektif yapıyı; Marx'ın 'sınıf bilincine', Tonnies'in 'cemaat' anlayışına ve Durkheim'in bilinç olarak benimsediği 'kolektif yapıya dayandırabiliriz (Aka, 2010: 19). Sonuç olarak kolektif kimlik kavramı, toplulukla var olabilen bir mekanizmadır. Bu sebepten dolayı kolektif kimlik, kendisini oluşturan grupların ve üye olarak var olan bireylerin ortak değerlerini yansıtan birleşmeci bir kimlik türüdür. Cerulo'ya göre kimliği oluşturan ortak değersel özellikler, ilk zamanlarda bölgesel ve psikolojik özellikler şeklinde gelişim göstermiştir (Aka, 2010: 20). Tüm bu özelliklere bağlı olarak ortak kimliğin temel amacı, kolektif üyelerin özelliklerini, sosyal ile bireysel açıdan topluluğa yansıtarak ortak değerleri kazandırmaktır. Kolektif kimlik birlik ve beraberliği kazandıran ve bu kazanımlar ile beraber belirli bir sosyal grubu yaratan temel olgudur. Kolektif kimliğe bir örnek olarak Marx'ın sınıf bilincinden yola çıkabiliriz. Sınıf bilincinde kendi ile sınıfı kimlikteki biz ve ötekiye benzer olgularla ayırma tabii tutarak incelemiştir. Marx, kolektif kimlikle sınıf bilincini kendi için sınıf ve kendinde sınıf şeklinde birbirlerinden ayırarak ele almıştır. Ona göre kendinde olan sınıf, sınıf üyelerinden oluşmaktadır. Bu üyeler, ortak yargılara sahip olduklarına inandırıldıkları için, bakış açısı olarak izleyiciliğe sahiplerdir. Kendi için sınıf ise kolektif kimliğin bir üyesi olan insanların benzer tanımlama ve durumları paylaştıklarını ele almaktadır. Bu bağlamda Karl Marx kimlik olgularını kurumsal düzlemlerle ele almıştır (Aka, 2010: 20).

Kolektif kimlik kavramı, diğer kimliklere nazaran içerisinde daha fazla karmaşıklığı barındıran bir yapıya sahiptir. Çünkü kendi bünyesinde dini topluluklar, etnik gruplar, uluslar gibi çoğulcu yapıları beslemektedir. Kolektif kimlik kavramı bunlarla beraber gelişim gösteren yeni bir olgu olarak doğmuştur (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 76) Nitekim İnaç (J. Berting, akt. İnaç, 2011:35) kolektif kimliğin bu kafa karıştırıcılığını,

1) Kavramın yabancılar ve dışarıdan gelenler tarafından sıkça kullanılması sonucunda oluşan, ulusların veya grupların gerçek karakterlerini yansıtan ‘*dışarıdan bakış*’ (*outside view*) özelliğinden,

2) Kavramı oluşturan yabancıların veya ulusların, kendilerini ötekilerden keskin şekilde ayırması adına meydana koyduğu çeşitlilikler bağlamındaki tanımlamaların ‘*içeriden bakış*’ (*inside view*) olgusu ile kaynaklanması özelliğinden aldığı ortaya koymaktadır.

Kolektif kimlik terimi daha öncede bahsettiğimiz üzere içerisinde dinsel, etnik ve ulusal mekanizmaları barındırmaktadır. Sosyolojik olarak kolektif kimlikler, etniklik ile bağdaştırılarak ele alınmıştır. Buna bağlı olarak Önder (2007: 1) için etnik veya etniklik esnektir. Benimsenen din, köken, dil gibi özelliklere bağlı ve buna ek olarak farklı kültürü benimseyen grupların, öteki gruplardan farklı olması durumu etnikliği yaratmaktadır. Etniklik kelimesi, Yunancadan türeyip topluluk-kabile-insanlar gibi olgularla ‘ethnos’ kökünden beslenerek doğmuştur. Kendisini bütünleştirebildiği halk ile beraber hissedilen, aynı özellikleri paylaşabilen, o halkın üyesi olduğuna inanan ve bununla beraber tarihi olarak ortak kökene sahip insan toplulukları etnikliği oluşturmaktadır (Yılmaz, 1994: 20). Etniklik temelinde kolektivist grupların birbirlerine karşı net bir çizgi çizip ötekileştirmelerini barındırmaktadır. Nitekim Giddens (2000: 375), etniklik bağlamında kolektif kimlik olgusunu bu şekilde açıklamıştır. Ona göre, bir kısım insan grubunu diğerinden ayıran temel parametreler vardır. Bu bağlamda etnik grup üyelerinin kültürel açıdan özellikleri, toplumun öteki grup üyelerinden farklı olması durumu ve buna bağlı olarak toplumun öteki üyelerinin de aynı düşünceyi karşı tarafa hissetmesi sonucunda etnik bir yapı doğmuştur. Türkoğlu’na (1997: 25) göre etnik olguların doğması, aitlik hisleriyle gerçekleşmektedir. Yani, etnik olarak bir gruba ait hissetme ve diğer gruplardan ayrı durma anlamını taşımaktadır. Bu açıdan kolektif kimlikler, üyelerin gruba bağlılık derecelerini yansıtmaktadırlar. Buna benzer olarak Roosens’in etniklik ve etnik kimlik bağlamında ki ortak ataya sahip olmak ve aidiyet hisleriyle ötekine karşı durmak görüşü de önem teşkil etmektedir (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 76) Sonuç itibariyle, kolektivist yapı içerisinde insan gruplarıyla doğan kolektif kimlikler, etnik kimlikler ile iç içedir tabiri caizse, etnik kimlikler kolektif kimliklerin yansımalarıdır.

Kimlikler, bireylerin zihin haritalarından beslenmektedirler. Bu zihin haritaları çevremizdeki tüm olguları bize yansıtarak, aitlik hissini veren kolektif sembollerdir. Tüm kimlik türleri olmak üzere, kolektif kimlikler de zihin haritalarını meydana getiren kolektif sembollerden beslenirler. Örneğin kolektif kimliklerdeki biz ve öteki ayrımı bir semboldür. Kolektif kimlik ve kolektif sembol birbirleriyle bağlantı içerisindedir (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 36-37).

Kolektif kimlik olgusu, bütünselci (holistic) düşünce tarzıyla oluşmuş bir kavramdır. Bu kimlik yapısında kendisini oluşturan kişi ve gruplardan, daha fazla parçaların olduğuna duyulan inanç vardır. Yani kolektif kimlik kavramı bütünsellik olgusu çerçevesinde, ulusun içerisindeki bireylerin yaşam ve hayat şartlarının grup başarısına bağlı olmasından geçmektedir (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 81).

Kolektif kimlikler, Açık kolektif kimlikler ve kapalı kolektif kimlikler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu iki kimliğin özellikleri;

- Açık kolektif kimliğe sahip gruplarda grubu oluşturan üyeler; azınlık kültürü, dini topluluklar, etniklik gibi yapıları kimliksel olarak kabul etmiş ve varlıklarını benimsemişlerdir. Bu kimlikte bulunan kişiler, kendi kültürel varlıklarını benimsemiş ve öteki grupları kesin bir çizgide kendisinden ayırmışlardır.
- Açık kolektif kimliğe sahip gruplar, kolektif kimliklerini ortaklaşalık bağlamında ortak mülkiyet gibi sunmaktadırlar. Yani bütün bireyler ve buna bağlı olarak oluşan gruplar bu açık kimliğin birer parçalarıdır.
- Kapalı kolektif kimliklere sahip olan insanlar ise günümüzün kültürel ve sosyal yapılarını benimsemezler.
- Kapalı kolektif yapıya ait olan gruplar ve insanlar ortak mülkiyet alanında yaşar ve bu çerçevede hapsolurlar. İşlevselliği olmayan seçenekler onların tercihi dışındadır.
- Kapalı kolektif kimlikler değiştirilemezler ve diğer bütün kimliklerle karşılaştırılmazlar.
- Kapalı kolektif kimliklerin işlevsel olabilmesi için geçmiş önem teşkil eder.
- Kolektif kimlikler değerlerle ilintilidir. Bu da onu ötekinden ayıran ana güçtür. Bu ayrım ve üstünlük duygusu yani ötekini aşağılama durumu kapalı kolektif

kimliğe sahip tüm toplumlarda daha ağır basmaktadır (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 42-43).

Sonuç olarak kolektif kimlikler, bireylere bir topluluk kazandıran temel yapılardır. Topluluk içerisinde belirli bir gruba ait olan birey, tüm değer yargıları ve etnik kökeni dâhilinde tamamıyla grubuna duyduğu inanç duygusu ile yaşamaya devam eder. Kolektif kimlik olgusu, bireylerin değersel özelliklerini grup ve sosyal hayata aktararak gelişimi sağlamaktadır. Kimliklerde olduğu gibi kolektif kimlik teriminde de öncül olarak, bireylerin kendi grubu rol oynar. Yani bizim grubumuz ve diğer yabancı gruplar arası ikili ayırım vardır. Bu ince ayırım ise kesin ve net şekilde çizilmiş etnik, düşünsel, dinsel gibi yapılarla bağlantılı olarak gelişim göstermektedir. Sosyal hayatın konumsal özelliği ve zihinsel harita dediğimiz semboller ile beslenen kolektif kimlikler, bireyin ulusal olarak belli bir çizgide olmasına önyak olan çoğulcu mekanizmalardır. Bu mekanizmaların temel taşını ise kolektif temsil ve semboller oluşturmaktadır. Biz ve öteki ayırımını, kişinin zihnine işlenen bu imgeler gerçekleştirmektedir. Şimdi kimliklerimizi ve hayati yapımızı şekillendirip rol çizen kolektif sembollerini inceleyelim.

1.3.2.5. Kolektif Sembol Kavramı Üzerine Açıklamalar

Kolektif semboller, bireylerin yaşadığı evreni ve içerisindeki olguları yansıtan birer aynadır. Kimlik olarak insan, varoluşunu kolektif semboller ile geliştirir. Nitekim semboller bireylerin zihin haritaları olup geçmişi ve tüm değerleri imgeleştiren ana etmenlerdir. Bu noktada İnaç (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 27) kolektif sembol ve temsilleri; grupların, bireylerin ve kolektif antitelerin yaşadığı gerçek ve sosyal dünya alanında, ortak olarak edindikleri '*zihinsel imajlar*' şeklinde tanımlamıştır. Yani Jodolet'in de deyimiyle kolektif temsil ve semboller, sosyal hayatın '*zihinsel haritalarıdır*'. Bireyler evrensel dünyada semboller içerisinde yaşamaktadırlar. Çevremizi kapsayan şekiller, rakamlar, bayraklar, renkler, marşlar, soyut ve somut olan her şey sembolü oluşturan mekanizmadır. Ersoy'a (2000: 12) göre sembol, herhangi bir nesneyi, ortada bulunan bireyleri, toplulukları, grupları ya da inançlar bağlamında bir düşünceyi yansıtan ve bununla beraber hepsini ele alan iletişim aracıdır. Örnek vermek gerekirse; kedinin nankörlüğü, terazinin adaleti, zeytin dalının barışı, köpeğin sadakati simgelemesinin altında sembol olma özellikleri yatmaktadır. Kolektif semboller, biz ve öteki ayırımından oluşan kimlik dünyasında, karmaşık olan yapıyı bireyler ve gruplar

için basit veya anlaşılır kılma yolunda ilerler. Bu semboller, anlaşılır kıldığı dünyada kişilere işlevlerde yüklemektedirler. Kolektif semboller, aidiyet bağı kuvvetlendirerek nelerin yapılıp yapılmaması gerektiği konusunda kişilerin düşünce ve duygularına yön vermektedirler (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 29). Bireylere ve onların kimlik algısına işlev yükleyerek yön veren kolektif temsil ve semboller, açıklık özelliğine sahiptirler. Bu bağlamda İnaç (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 195), semboller dünyasını, kendine özgü ve açık bir kimliğe sahip yapı olarak ele almıştır. Oluşan bu yapının ise Avrupalı değerlerden beslenen semboller şeklinde geliştiğini ortaya koymuştur (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 195).

Kimlik ve kolektiflik olgularını Mascetti (1990: 15) mitoloji ile bağdaştırmıştır. Ona göre, kimlik bilincini oluşturan etmen sembollerdir. Bununla beraber mitolojik olgular, bireylere seslenişini bilinçaltı vasıtasıyla gerçekleştirip, günlük hayattan beslenerek imge ve resimler ile beraber ilerlerler. Mitolojik açıdan simge ve sembolere Ateş (2001: 84), bireylerin dünyaya gelmesini sağlayan doğumu örnek göstermiştir. Kadını doğurgan bir tema olarak ele almış ve rahmi ile göğüslerini ön plana çıkaran bir yapı şeklinde soyut veya somut mitolojik simgelerle bağdaştırmıştır. Görüldüğü üzere hayatımızda gelişen her olgunun bir sembolü vardır. Bu semboller zamanla bireylere yerleşmektedirler. Kolektif semboller bireylere ve gruplara işlemiş alışkanlıklar şeklinde kendisini gösterir. Alışılmış duygu, düşünce ve tutumlarla gelişen semboller dünyasını Bourdieu'nun '*habitus*' ve bununla benzerlik gösteren pareto'nun '*tortu*' kavramlarıyla ilişkilendirebiliriz. Nitekim '*habitus*', bireylerin içerisinde yaşadığı sosyal dünyada yerleşen dil, din, kültürel yapılar gibi özelliklerin grup ve kişilerde eğilim şeklinde tezahür etmektedir. Yani içinde bulunulan şartlar doğrultusundaki alışkanlıkların, psikolojik olarak yerleşmesi ve değişmesinin imkânsız olması durumudur. Tortu değişmez ve keskin bir sabitliğe sahip yapıdadır. Habitus ise hâkim olunan davranışları yansıtır. Sembollerin yapısal olarak yerleşip, bir alışkanlık haline gelmesi durumunu İnaç, bu iki dürtü ile açıklamıştır (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 29-30). Alışkanlıklar doğrultusunda bireylerin günlük hayatı başta olmak üzere topluluk hayatında da biz ve öteki ayrımının netleştirilmesi için semboller önem teşkil etmektedirler. Kolektif semboller yerleşmiş bir yapıya sahip olduklarından dolayı onları değiştirmek, yok saymak veyahutta hayatımızdan çıkarmak bir nevi imkânsızdır. İnaç (J. Berting, akt. İnaç, 2012: 20) bu noktada, kolektif kimliklerle korelasyon

içerisinde olan kolektif sembollerin kolayca değişim göstermediğini ele almıştır. Çünkü onlar bireylerin ve grupların bilinçaltı doğrultusunda çapalanarak yer edinmişlerdir.

Tüm bunlardan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz; kolektif temsil ve semboller, içinde yaşanan toplumun resmi ve sosyal olgunun zihinsel haritalarıdır. Semboller açıklık özellikleriyle beraber, birey ve grup ilişkisini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Biz kimiz? Ötekiler kim? Gibi kimliğimizi ve aidiyetliğimizi sorguladığımız karmaşık dünyada anlama ve algılama yöntemi olarak işlev görmektedir. Kolektif semboller yukarıda da bahsedilen özellikleri bağlamında; dinamik yapıya sahip, toplumun geleceğini etkileyen, açık bir kimlik olan ve zihinsel haritalar şeklinde birikimler sağlayan değiştirilmesi zor imgelerdir. Bireyler ve onların kimlikleri arasındaki ilişkiler kolektif semboller vasıtasıyla açıklanmaktadır. Köprü görevini gören semboller, gerçeklik ile beraber sosyal olarak sağlanan bütünlüğün inşasını oluşturmaktadır. Kolektif semboller bu bütünlük ve sosyal hayatın kurulmasının ön haritası olarak aidiyet ve sorumluluk arasında korelasyon kurarlar. Yani kolektif sembollerin temelini aidiyet duygusu oluşturur. Bu semboller, bireyleri sosyal hayata kazandıran grup yapısı ile kolektif kimliklerini oluşturup, aidiyetlik duygusunu beslerler. Bu duyguyla beraber gelişen semboller, bireylere neyin yapılabileceğini ve neyin yapılamaması gerektiğini de ortaya koyan, yerleşmiş olgular şeklinde varlığını sürdürmektedir. Formüle etmemiz gerekirse: Birey ve bireyin kimlikleri arasındaki ilişkinin temeli, etrafı ve bireyden farklı olan ötekini algılamamıza yardımcı olan kolektif sembollerden geçmektedir.

1.4. KÜLTÜR

1.4.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramı, insanoğlunun yaşayış biçimini yansıttığı için farklı tanımlamaları bünyesinde barındıran dinamik ve yoruma açık bir olgudur. Toplum ve birey birbirlerinin oluşturucularıdır. Sürekli olarak etkileşim içerisinde olan bu unsurlar kültürün '*karşılıklı etkileşim*' tanımını doğurmuşlardır. Merrill'e göre kültür, "*Toplumsal etkileşimin insan ürünüdür.*" (Güven, 1999: 171) İnsanlar yaşadıkları çevre ve toplumla beraber varlıklarını ve değerlerini şekillendirirler. Nitekim Moles (1983: 7) yaptığı kültür tanımlamasında, insanların çevrelerini kendisinin oluşturduğunu ve bu çevrenin

yapay ortam olarak insan zihninde iz bırakması sonucu kültürün doğduğunu ele almıştır. Kültürü toplumun bir parçası olarak inceleyen bir başka düşünür ise Güvendir. Güven'e (1999: 170) göre kültür, toplumda yaşayan bireyleri ve onların edindikleri bilgileri paylaşarak, öğrenme güdülerini de geliştirdiği bir yapıdır. Kültüre yaşam tarzı olarak bakan görüşlerde olmuştur. Nitekim E. Chmoy kültür kavramını, toplumun üyesi olan insanların, öğrenme edimiyle geliştirdiği bir yaşam biçimi olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde Gittler kültürü, "*İnsanın yarattığı hayat tarzı, biçimi*" şeklinde ifade etmiştir (Dönmezer, 1994: 100). Yaşam tarzı olarak ele alınan tanımlamalardan en önemlisi, UNESCO'ya (1982) aittir. Bu tanımlamada kültür faktörünün yaşamın her bölümünü ilgilendirdiği, bütün alanlara nüfuz etmesi sonucunda sahip olduğu rolün büyük olduğu ve buna ek olarak yaşamdan ayrı tutulamayacağı yer almaktadır (Vatandaş, 2004: 32).

Tarih boyunca uygarlık ile kültür kavramları birbirine eş değer tutulmuştur. Bu bağlamda uygarlık olgusu kültür olgusu ile iç içe geçmiş ve uygarlıklar kültürel değerlerin özgün kategorileri şeklinde tanımlanmışlardır (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 25). Kültürün temeli, kavram olarak yüzyıllara dayanmaktadır. Tylor bu kavramı, sosyal hayatın ve toplumun ayrılmaz bir parçası olan bireylerin, sosyalleşme sürecinde kazanım elde ettiği; sanat, inanç, adet, alışkanlık, huy, bilgi gibi yerleşmiş değerlerin karmaşık olarak bütünü şeklinde tanımlamıştır (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 25). Oluşan karmaşık bütünlere bireylerde yerleşmesi öğrenme güdüsü ile gerçekleşir. Öğrenilen her değer farklı kuşaklara öğretilmek üzere aktarılır ve böylece kültür nosyonu doğar. Buna bağlı olarak kültürü oluşturan ve devamlılığını sağlayan ana etmenleri, 'öğrenme' ve 'öğretmeye dayalı paylaşma' duyguları şeklinde sıralayabiliriz. Sistem olarak kültürel değerler, sadece zaman şeklinde süreklilik sağlamazlar. Bunun yanında toplumsallardır. Yani, oluşan öğretiler; kümelerde, örgütlenmiş birliklerde ve toplumlarda yaşayan insanlar tarafından yaratılıp ortaklaşa paylaşılır (Güvenç, 1999: 102). Nitekim Özkalp'te (1986: 63) kültür kavramını, belirli bir toplumda yaşayan insanoğlunun, kazandığı bütün bilgileri öğrenmesi ve bunu paylaşmasını kapsayan bir olgu olarak tanımlamıştır. Hayata gözlerini açan her canlı dilini(konuşmasını), yiyip içmesini, iletişim kurmasını, dinini sosyal hayatın işlevlerini, görgü, değer ve bilgi kurallarını kültür faktörü doğrultusunda öğrenmektedir. Peki, kültürün içerisindeki öğrenme ve öğretmeye dayalı paylaşma duyguları nasıl gerçekleşir? Öğrenme ve paylaşma, klasik kültür tanımlamalarında da olduğu gibi kuşaktan kuşağa aktarılan bir

mekanizma sayesinde gerçekleşir. Lakin bu dürtüler sabit bir mekanizma olmayıp, oldukça dinamik ve hareketli olma özelliklerine sahiptir. Bu bağlamda Westwood (1997: 314), kültür ve kimlik kavramlarını, kuşaktan kuşağa aktarılıp hareketsiz ve değişmeyen olgular olmadığını, onların sürekli değişen ve çok boyutlu birer mekanizma olduklarını ortaya koymuştur. Tıpkı kimliklerde ve aidiyet olgularının temelinde olduğu gibi kültürde de devamlılık, süreklilik ve yerleşmişlik mevcuttur. Kimliksiz bir bireyin olmadığı gibi, kültürsüz bir toplumda mevcut olamaz. Kültür, toplum ve birey zincirsel bir mekanizma olup birbirlerini tamamlayan temel yapılardır. Kültürün bir bireyde var olabilmesi adına derinden işlenilmesi ve hissedilmesi gerekmektedir. Bu noktada duygu ve hisler işin içine girer. Nitekim Kluckhohn'nun kültür tanımına göre kültür bir inanma, hissetme ve düşünme tarzı olarak gelişmiştir. Buradaki kültür olgusu, 'içimizdeki kültürdür' (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 26). Kültür ister hislerle olsun isterse maddi faktörler olsun her koşulda kimliklerle korelasyon içerisindedir. Çünkü birey, toplum, kimlik ve kültür bir zincir halkasının unsurları gibi birbirleriyle ilişkilidir. Kimlik açısından kültürü Vatandaş (2004:31), ulusal kimlik olgusuyla harmanlayarak açıklamıştır. Ona göre kültür, ulusal kimlik olgusunun en önemli parçasıdır. Bunun sebebi ise ulusların aynı kültürlerden beslenip, öğrendiklerini paylaşabilen insan topluluklarından türemesidir. Kültür nosyonu, ulusal kimliğin temeli olarak görülmüştür. Kültür bir yaşam tarzı olduğu için uluslarda aynı yaşam tarzını paylaşabilen kişilerden beslenirler. Bu sebepten dolayı kültür ulusal kimliklerle beraber gelişmiştir.

Kültürler insan doğası gibi; sürekli doğar, büyür, gelişir, aktarılır, öğretilir ve paylaşılırlar. Kültür gelişimindeki en önemli faktör bireylerdir. Nasıl ki kimliklerin var olabilmesi adına insanlar önemliyse, kültürlerin var olması için de önemli olan etken bireyler ve bireylerin oluşturdukları toplumlardır. Yani insan faktörü, diğer tüm canlılardan farklı olarak kültür için önem teşkil etmektedir. Nitekim bu konuda Dönmezer (1994: 99) kültürü, insan ve hayvan arasındaki ayrıma dayandırarak açıklamıştır. Ona göre, insanlar hayvanlardan farklı olarak, kültürü oluştururlar. Hayvanlardan karıncı toplumlarını ele alan Dönmezer, karıncalarda da işbölümü ve buna dayalı tabakalaşmanın olduğunu; fakat karıncaların tüm çabalarına rağmen yeni bir şey öğrenemediklerini ortaya koymuştur. Çünkü zaten hayvanların öğrenme güdüsüne ihtiyaçları yoktur. Bireylere dayalı kültür ise bilgi ve davranışların, eylemsel olarak

devamlı kuşaklara aktarılması ve öğretilmesi yolundan geçmektedir. Kültür kavramı içerisinde maddi ve manevi unsurları barındıran geniş ve bütüncül bir yapıdır. Tylor'un kültür tanımlaması da bunu doğrulamaktadır. Ona göre, kültür bir tarif olarak karşımıza çıkan; inançların, ahlak olgusunun, örf ve adetlerin, bilgilerin, gelenek ve göreneklerin son olarak bireylerin kazandığı tüm özelliklerinin bütünüdür. Sonuç olarak kültür nosyonu, toplumsal hayatta gelişme gösterdiği için burada öğrenilen ve sosyal toplumun parçalarını oluşturan insanlar tarafından paylaşılan her şeydir (Dönmezer, 1994: 99). Görüldüğü üzere kültür tanımları çeşitlilik kazanmaktadır. Bunun sebepleri farklı değerlerin, çabaların, yaşam tarzı ve tecrübelerin yaşanması durumudur. Bu tanımlamalar doğrultusunda kültürün özelliklerine değineceğiz.

1.4.2. Kültürün Özellikleri

Kültürler, tıpkı kimlik ve kolektif olgularda da olduğu gibi sembollerden beslenerek gelişmişlerdir. Yani kültürler, semboller aracılığıyla yansıtılan, sonradan kazanılmış davranış biçimleridir. Bireylerin sosyal hayattaki duruşunu ortaya koyan grupları kültürler, birbirinden ayırırlar. Kültürlerin temel beslendikleri madde, geleneksel fikirlerdir. Gelenek, değer, inanç, düşünüş gibi metotlar kültürü beslemektedir. Bireyler tektir; lakin kültürler çok çeşitlilik özelliğine sahiptir. Kültürü kültür yapan ise birey ve onların oluşturduğu topluluklardır (J. Berting, akt. İnaç, 2011: 26). Kültür olgusu birçok farklı görüşler üzerinde toplanmıştır. Bu açıdan Vatandaş (2004: 31-34) kültürü şu şekilde ele almıştır;

- Kültür yaşamın her alanına enjekte olduğu için, doğal olarak tüm alanlarda da görülmektedir. Yani kültürleri insanlar ve insan dünyaları oluşturmuştur. '*Kültür dünyası*' A'dan Z'ye insan tarafından yaratılmıştır.
- Kültürel yapının doğası gereği kültür kavramının sorumlusu, bireylerdir. Sorumlu olan bireyler, kültürlerde zamana bağlı olarak tükenirler; fakat kazandıkları deneyim ve bilgilerle tükenmişliği yenerler.
- Kalıtsal özelliğine bağlı olarak kültür faktörü, kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu özelliği ile daha sonraki gelen kuşakların dünyalarında önceden var olmuş olurlar.

- Kùltürler dayanıklılık ve süreklilik özelliğine sahiplerdir. Kùltürlere canlılık katan bireyler ise kùltürde geçicidir. Gelirler, yaşarlar ve giderler. İnsanlar geçici, kùltürler ise sabit ve kalıcıdır.
- Bu durum kùltürlerin değişmediği anlamına gelmez. Gelişen dünya düzeninde, kùltürlerde kuşaktan kuşağa aktarımlarda değişim ve dönüşüm yaşarlar; çünkü revizyona maruz kalan dinamik ve dönüşümsel yapıya sahiplerdir.
- Kùltür kavramı bir toplumu veya bireyi 'biz' yapabilen temeldir. Bu sebepten dolayı belirli maddi ve manevi unsurlarla oluşmuştur. Bu unsurlar din, coğrafya, çevre, teknoloji, komşu topraklar gibi öğelerdir. Bu unsurların değişimi, kùltürleri de değiştirir. Değişim aniden olmadığında fark edilmez. Bu özelliği ile kùltür, belirli bir süre sabit olarak algılanabilir.
- Kùltürün özelliklerini Vatandaş (2004: 34) üç aşamada incelemiştir. 1) Birinci aşama, birey davranışlarını belirleyen kuralların yer almasıdır. 2) İkinci aşamada kural ve norm yapılarında hareketlilikle beraber işler bir özellik kazandırmayı sağlayan yaptırımlar yer alır. 3) Son aşama da ise, kuralların var olması ve uygulanması durumu, kurallara yönelik değer olgularıyla haklı kılınır. Bu aşamalarla beraber bireyler iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi davranışlara karar verirken kültürel normlara dayanırlar. Bu normlarsa tecrübelerle oluşurlar. Kùltür etmeninin, zamanla gelişip oluşmasını ele alan normsal özelliği, gelenek yapısının doğmasına neden olur.

Buna bağlı olarak ise normatif sistem içerisinde kùltürün faaliyetlerini Fichter şöyle sıralar;

- Kùltürler, toplumlara damga vurarak onları birbirlerinden ayırırlar.
- Toplum içerisinde dayanışmanın sağlanması açısından egemen olan olgu kùltürdür.
- Toplumun değersel özelliklerini belirli bir düzene koyan aktör, kùltürdür. Kùltür bu düzeni sistematik bir şekilde topluma taşır.
- Bireysel benlikle kimlik önemliyken, toplumsal benliğin gelişiminde de kùltür, diğerlerine nazaran daha fazla önem teşkil eder.
- Kùltür nosyonu, toplum yapısının bir kopyasını yansıtmaktadır (Güven, 1999: 174).

Kültürler dinamik bir olgu oldukları için zamanla tıpkı kimlikler gibi buldukları kapların şekillerini alırlar. Bu bağlamda, kültür kavramı ile değişme olgusu birbirleriyle iç içe geçer. Herhangi bir toplum kültürünün değişim göstermesi 4 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; yenilik, seçici ayıklama, toplumsal kabullenme ve bütünleşmedir.

1) *Yenilik*: Yenilik aşaması, kültürel olarak gelişen değişme olgusunun, sadece belirli bir kısmında gerçekleşmesi durumudur. Kişilerin buldukları toplumlardan öğrendikleri bilgiler sonucunda kazandığı yeni davranış ve alışkanlıklarının oluşmasıyla doğmuştur. Toplumun iç ve dış kesimlerinden oluşan yenilikler bu aşamayı süslemektedir (Tezcan, 1984: 21).

2) *Seçici Ayıklama*: Toplumlara işleyen yenilik olgusu, toplumların bireylerinde hemen bir kabullenme oluşturmaz. Eski ve yeni kültür öğeleri çatışmaya girer. Yeni kültür, eski kültürlerden daha fazla etkili ve verimli olursa süreklilik kazanır. Bu çatışma mücadelesi '*Değersel ayıklama*' sürecini de andırmaktadır (Tezcan, 1984: 26).

3) *Toplumsal kabullenme*: Herhangi yeni bir kültür olgusunun, kültürel öge olması için toplumsal olarak anlam ifade etmesi zorunludur. Bu durum ise yeni kültürün topluma yayılması olarak gerçekleşir. Tezcan bunu, '*Toplumsal kabullenme*' olarak nitelendirir (Tezcan, 1984: 28).

4) *Bütünleşme*: Topluma işlenebilen yeni kültürlerin, toplumun diğer öğeleriyle uyumuna bütünleşme denir. Nitekim Murdock, Kültürde denge faktörünün hiçbir zaman oturmadığını ifade eder. Yenilik olgusunun diğer kültürlerle düzenlenebilmesi zamanı gerektirmektedir. Zaman sayesinde yenilikler kaybolarak tüm kültürlerde 'bütünleşme' yapısı görülmeye başlar (Türkdoğan, 1971: 13).

1.4.3. Kültürel Süreç İçerisinde Oluşan Kavramlar

Kültür kavramı incelemelerimizde ele aldığımız kimlik kavramı kadar ucu açık ve dinamik bir süreci yansıtmaktadır. Kültürün bu özelliği onun farklı yapılardan etkilenip yeni yapılar üretmesine vesile olmuştur. İnsanoğlu yaşadığı çevreden ve toplumlardan etkilenerek, kendisine belirlediği hem bireysel hem de toplumsal kimlikleri ile beraber yaşarken, en önemli etken olan kültürden ziyadesiyle

etkilenmektedir. Bir grubun, toplumun veya ulusların kendilerini ortaya koyup diğerlerinden farkı olduğunu yansıtmaları ancak ve ancak kullandıkları kimlik ve kültürleriyle oluşmaktadır. Çeşitlilik gösteren kültür faktörü, zamanla değişime uğrayarak; Alt kültürleri, Karşı kültürleri, Kültür şokunu, Kültürleşme olgusunu ve Kültür bütünleşmesini doğurmuştur.

1.4.3.1. Alt Kültür ve Karşı Kültür

Toplumsal yapının var olduğu her noktada, o toplumu oluşturan öğelerin yani küme ve sınıfların, kültürel olarak çeşitli özellikleri bünyesinde barındırması mevcut bir durumdur. Bu noktada topluma hâkim olan bütünsel kültürün yanı sıra bunun alt dallarını da oluşturan yarı bağımsız kültürler türemiştir. Diğer adı “*İkincil kültür*” olarak geçen alt kültür silsilesi, herhangi bir toplumda kültürel olarak az veya çok şekilde uyum sağlayamaması ile dikkat çekmektedir. Fakat yine de o toplumun belirli etnik ve sosyo-ekonomik dallarının ayırt edici yaşam biçimi veya toplumsal kuralları olarak tanımlanırlar (Güven, 1999: 176). Gordon (1947) alt kültürü, Toplumsal koşullara bağlı olarak; ulusal kültür içerisinde kırsal bölge, normal bölge, sınıf, etniklik, inanç faktörü vb. şekilde sınıflara ayrılabilen yapılar olarak gözlemlemiştir. Fakat bu ayrı gruplar, bir araya geldiklerinde ise genel kültürü yansıtan bütün şeklinde yani bir bütün oluşturan alt kültür şeklinde gelişme gösterirler (Jenks, 2007: 22). Bu bağlamda gelişerek, kültür kavramından türeyen alt kültür olgusu doğmuştur. Nitekim kavramın kökeni Wolfgang ve Ferracuti (1967) iddalarına göre, sosyal bilimlerde İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar yaygın şekilde kullanılmadığı üzerine dayanmaktadır (Jenks 2007: 22).

Alt kültürler, bir toplumu oluşturan genel kültürlerin zincirsel halkalarıdır. Alt kültürü oluşturup, aktaran ve yaşayan bireyler bu noktada genel kültür ve toplumlardan ayrı düşünülemez bir parçadır. Buna örnek gösterebileceğimiz yapılar, konumuz olan göçmenler ve diaspora kitleleridir. Nitekim Erkal (1995: 144) alt kültür faktörünü, toplumlara göre fazla farklılık göstermeyen ve temel kültür kalıbından çıkmadan çeşitlilik ve farklılıklarını yaşadıkları toplu kültür olarak tanımlamıştır. Dönmezer’e (1994: 117) göre ise alt kültür yapıları, genel kültür yapılarından sadece kısmen farklılık gösterirler. Alt kültürlerde, normatif olarak bir ayrılık söz konusudur. Buna bağlı olarak da dayanışma duyguları gelişme gösterir. Alt kültürler kendilerini bir nebze ayrı tutsa dahi, genel veya temel kültürü zarara uğratmazlar. Alt kültür olgusunu, ulusal kültür

perspektifinde açıklayan bir başka görüşe göre alt kültür kavramı, toplum içerisindeki nüfusun, belli bir kesimi tarafından kültürel değişkenlere yapılan göndermelerdir. Bu bağlamda alt kültür olguları birbirlerinden kopmazlar, toplum ve kendi aralarındaki bağlantıyı korurlar. Nitekim onlar, Ulusal kültür dünyasının daha da geniş yapıları, şeklinde varlıklarını sürdürmektedirler (Jenks, 2007: 22).

Dönmezer (1994: 116), alt kültürü oluşturan bir takım unsurların mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre *sosyo yapısal değişkenler*, alt kültür etmeninin kendisine özgü normları, inançları ve değerleri ifade eder. Bunlar ise alt kültürün temel unsurlarını oluşturmaktadır. Kültürel unsurlar doğrultusunda yaşanan çağımızda; cinsiyet, meslek, yaş, din, ulus gibi olgular çeşitli alt kültürleri doğurmaktadır. Daha öncede üzerinde durulduğu gibi, bu farklılık ve özgünlük kitlelerini oluşturan alt kültürler, kesinlikle temel olan kültüre zarar vermezler. Nitekim alt kültür faktörü, günlük yaşantımızın ayrılmaz parçası şeklinde ilerleme göstermiştir. Kültürel süreçlerle beraber gelişim gösteren alt kültür kavramı, beraberinde karşı kültür olgusunu doğurmuştur. Güven (1999: 176) karşı kültürün, bir alt kültür kavramının özel türü olduğunu ele almıştır. Buna mukabil, karşı kültür alt kültürün yaşam biçimi ve normlarına ters düşen ve bütünselliği bozan bir yapıdadır. Temel kültürle bütünlüğü bozmayan alt kültür olgusuna nazaran karşı kültür kavramı, temel kültürü yadsıyan bir özelliğe sahiptir. Bütünsel olarak varlığını sürdüren temel kültürler ile karşı kültürlerin arasındaki uçurumlar büyüdükçe, toplum içerisindeki çatışmaların ve karşıtlıkların derecesi de artmaktadır. Nitekim Dönmezer'e (1994: 117) göre bu noktada, alt kültürler temel kültürlerin tamamını reddetmezler; lakin yapay özellikteki karşı kültürler temel kültüre isyan niteliğinde gelişme gösterirler. Bu noktada Tezcan (1993: 161) karşı kültürü, herhangi bir toplumsal grubun sahip olduğu değerleri yadsıyarak bunun dışındaki değerleri benimsemesi durumu şeklinde tanımlamıştır. Karşı kültür faktörü bir taraftan temel kültürün özelliklerini dışlayıp, alaya alırken diğer taraftan ise kısmen o değerlere bağlı kalmaya devam eden alt kültürün dalı olmaktadır.

Sonuç olarak, kültürel süreçlerle doğan alt kültür faktörü, temel kültürden kısmen beslenir ve onu tamamen reddetmezler. Ama buna ek olarak kendi değerlerini de benimsemeye devam ederler. Alt kültürün bir dalı olan karşı kültürler ise temel kültürlerin değersel özelliklerini reddedip, yadsıyarak tamamı ile kendi değerlerini benimser ve temel kültür içerisindeki bütünlük olgusunu bozar. Sonuç olarak; aktif ve

dinamik özelliklere sahip olan toplumsal yapıların, birden fazla alt kültürü ve bununla ilintili olarak doğan karşı kültürü olduğunu temel alan hâkim kültür yapısının sınırlı değerleriyle bütünleşmelerini gerçekleştirirler bile, bazı grupların alt kültür gibi benimsedikleri kendi değerlerini, gelenek ve göreneklerini korumaya çalıştıklarını bilmek gerekmektedir.(Tezcan, 1993:162)

1.4.3.2. Kültür Şoku, Kültürleşme, Kültür Bütünleşmesi

Kültür şoku, genellikle göçmenlerle ilişkili olarak ele alınır. Güvenç (1999: 122) kültür şokunu, buldukları kültürlerden başka bir kültüre geçen veya geçmek zorunda olan insanların, girdikleri yeni kültür ortamında yaşadıkları zorluk ve sıkıntı durumu şeklinde ifade etmektedir. Antropologlar tarafından yapılan kültür şoku analizlerine göre, bireyler kendilerine yabancı olan yeni bir kültür yapısına girdiklerinde sıkıntı veya şaşkınlık gibi duygular doğmaktadır. Oluşan bu duygular, kültür şokunu meydana getirir. Duygu ve davranışlarımızda oluşan kültür şoku, sadece farklı kültürlerde oluşabilen bir yapı olarak kalmamakla beraber, aynı kültürel yapılarda da meydana gelebilen özelliklere sahiptir (Gelles, Levine, 1995: 91-92).

Kültürleşme, yani Acculturation kavramı, birden fazla olan kültür gruplarının devamlı olarak etkileşim ve ilişki kurması sonucunda, topluluklardan birisinin ötekilerine ait olan değersel unsurlarının kabulü ve ortaya yeni kültürel değerlerin çıkması durumudur. Kültürleşme olgusu, bir nevi kültür alış verişinden doğan ‘Kültür değişmesi’ şeklinde gelişim göstermiştir (Güvenç, 1999: 126-127). Kültürleşme yapılarıyla beraber gelişim gösteren kültürel değişimler, yeni kültür kazanma yolunda katkı sağlar. Kültür kazanma etmenleri ise kültürel unsurların edinmesi vasıtasıyla gerçekleşir. Kazanılan unsurlar, kültürlerin değişimleri adına azlık veya çokluk gösterebilirler. Nitekim Dönmezer (1984: 139-140) kültürleşme olgusuna örnek olarak, ilk çağdaki Yunanlaştırma ve Romalaştırma çabaları ile beraber buna ek olarak, çağımızdaki Batılılaşma hareketlerini örnek göstermiştir. Kültürleşme olgusu, zamana bağlı olarak gelişip, değişim göstermektedir. Bir kültürün yerleşmesi veya aşılama faktörünün oluşması adına önemli olan etken zamandır. Nitekim Özkalp (1986: 248) kültürleşmenin süreçle beraber meydana gelen değişme olduğunu ele alarak, bu değişimin iki kültür arasında ki ilişkilere dayandırmaktadır. Kültür ilişkileri ise “içine alma”, “birleşme”, “erime”, “yok olma” veya “uyum” gibi etmenlerle sonuçlanır.

Kültür bütünleşmesi, bu kavram genel olarak kültürün içerisinde ki farklılaşma olgularıyla gelişim gösterir. İçerisinde farklılık barındıran kültürel olgular, aslında bir bütünün parçaları şeklinde gelişmiştir. Yukarıda da ele aldığımız gibi Kültürden, alt kültür ve karşı kültürün doğması durumu buna örnek gösterilebilir. Bunlar farklı gözükseler dahi, her koşulda bir bütün olan kültürün parçalarıdır. Nitekim Güven (1999: 179) kültür bütünleşmesi olgusunu, Kültürel sistem veya kültürün birbirleriyle ilişkili olduğunu ve uyumlu parçalardan oluştuğunu ele alarak bu uyumu, kültürel bütünleşme olarak tanımlamıştır. Buna bağlı olarak R. Benedict kültürel olarak bütünleşme olgusunu, kültürlerin anlamsal olarak ve hedefsel olarak aynılığına bağlamaktadır. Bu görüşünü, ‘konuları değişik, bireyler arası bütünleşme’ olarak nitelendirmiştir. Levin kültürel bütünleşme kavramını şu şekilde incelemiştir;

1. Kültürlerin oluşma aşamasında onları meydana getiren değişik unsurların birbirinden kopuk olmaması ve bağlantılılığına dayanan, “bağlantılı bütünleşme”
2. Herhangi bir kültürün, ussal olarak istikrar ve bağlı olduğu düzen derecesine göre, “ussal bütünleşme”
3. Kurum olarak kültürlerin, belirlenmiş toplumun toplumsal gereksinimlere uymasını konu alan, “uyumlaştırıcı bütünleşme”
4. Kültürlerin oluşturmak istediği toplumsal dengeyi konu alan, “düzenleyici bütünleşme” olarak ele almıştır (Güven, 1999:179).

Görüldüğü üzere, kültür kavramı kimlik ve buna bağlı olarak bireylerle gelişim gösteren bir yapıdır. Kültürler de tıpkı kimlikler gibi toplum ve bireylerden etkilenip, bunun yanı sıra onları da etkilerler. Bu yapıyı hiyerarşiye benzetebiliriz. Hepsi bir bütünü teşkil eden ayrı ayrı parçaları oluşturur. Bu parçalarla değer kazanan ana etmenler ise kimlik, kültür ve toplumlardır. Kimlik ve kültürler konu olarak aidiyet kavramıyla bütünleştiği için, göç ile beraber doğan göçmen olgularını da etkilemektedir. Konumuz dâhilinde göç ile beraber göçmen sıfatını kazanan bireylerin, farklı kimlik ve kültürel yapı içerisinde girdikleri mücadeleler ile dönüşümler teorik olarak tarihimizi yeni kavramsal boyutlara taşımıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN DİASPORALARI

2.1. YUNANİSTAN DİASPORASINA GENEL BAKIŞ (1923-1925 ZORUNLU GÖÇÜ)

Dünya tarihi içerisinde göç olgusu, birçok gelişmelere ön ayak olmuştur. Bununla beraber yeni düzenler, değerler, kimlikler, inançlar gibi insanların ortak olarak paylaşabilecekleri veya paylaşmak zorunda bırakıldıkları yaşantılar türemiştir. Kimileri için olumlu, kimileri için olumsuz gelişmeler gösteren göç, Diaspora veya zorunlu göç kavramları; tarihsel süreç içerisinde bütüncül bir yapıda yaşayan, kültürel ve kimliksel çoğulculuk yaratan, bununla beraber harmonik bir ortamın oluşmasında başrolü oynayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada konumuz olan, Yunanistan ve Türkiye'nin zorunlu göç kapsamında ki nüfus mübadelesi en güzel örneği teşkil etmektedir. Nitekim Ayhan Aktar, zorunlu mübadele ile insanların yeni yerlerde yaşama tabii tutulmasının, her iki ülke içinde umutsuzluk ve kargaşa duylarını yaşanmasına sebep olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bu iki ülkenin de topraklarına katılan yeni bireylerin siyasal ve toplumsal olarak hem olumlu hem de olumsuz birçok dönüşümü ortaya koyduğunu ele almıştır (Hirschon, akt. Pekin ve Altınay, 2007: 111). Mübadelenin temeli tarihsel süreçteki, Osmanlı devletinin gelişmeleri ile oluşan ve yeni anlayışa sahip bir Türk devletinin doğmasına dayanmaktadır. Bu anlayışın derinliklerinde ise, ulusçuluk hareketleri ve düşünceleri yatmaktadır. 1923'te Lozan'da, bu düşüncenin temeli ile oluşan bir anlaşma imzalanmıştır. "Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi" adlı bu anlaşmada, her iki tarafın yerleşik halkları, zorunlu göçe tabii tutulmuştur. Değiş – tokuş sistemine dayalı bu anlaşma sonucunda, Türkiye'nin azınlıklar sorunu kısmen azalmış, ülke içerisindeki nüfus türdeşleştirilmiştir (Arı, 2008: 1).

1923-1925 zorunlu göçleri, Türkiye açısından sosyal ve ekonomik sorunları doğurmuştur. Kendi topraklarında ki ekilebilir alanları ve esnaf kesimlerini kaybeden Türkiye, aynı zamanda da kendi topraklarına dışarıdan gelen mübadilleri üretici konuma getirmeye çalışmış ve iskân sorunlarıyla yakından ilgilenmek zorunda kalmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, mübadelenin götürüleri olduğu gibi getirileri de mevcuttur. Yani nüfus hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma, milli ekonomi, nüfus gibi hamlelerinin de başlangıç noktası olmuştur. Bu hareket, " *nüfusu bol, müreffeh, zengin bir vatan*" olma yolunda önemli bir adım niteliğindedir (Erdal, 2006: 25). Nitekim Arı'ya (2008: 1) göre de zorunlu mübadele, Türkiye'ye ekonomik, kültürel, sosyal vb.

alanlarda yarar sağlamıştır. Ekonomik alanda Rumlardan doğan boşluğu, Türk göçmenlerin doldurmasıyla ekonominin yönetilmesi hususunda ulusal denetim kurulmuştur. Yunanistan'dan Türkiye'ye getirilen Türklerin, dışarıda kazandığı bilgi, belge, deneyim ve tecrübelerini Türk ekonomisine yansıtması, ekonomik kalkınma yarışını kolaylaştırmıştır. Yunanistan'dan gelen Türkler, Türkiye'de oldukça iyi şekilde yer edinmişler, yardım görmüşler ve Yunanistan'daki kazandığı bilgilerle de Türkiye'ye artı değer katmışlardır. Bu süre zarfında kimliksel ve kültürel perspektif olarak, allokton ve otokton (alt-üst) farkı ortadan kalkmış, bununla beraber dinamik şekilde zenginleşme söz konusu olmuştur (Arı, 2008: 2). İleride daha derin inceleyeceğimiz bu sonuçlar, mübadelenin olumlu kanadını oluşturmakla beraber, ülkemizin kendi çabalarıyla Türkiye Cumhuriyeti bünyesine kazandırdığı değerler olarak ta adlandırılabilirler.

2.1.1. Mübadele Uygulamasını Zorunlu Kılan Gelişmeler ve Mübadelenin Sebepleri

Tarihsel süreç içerisinde mübadele yani değiş-tokuş kavramı, birçok temele dayanarak etkileşim göstermiştir. Günümüzde hatta geçmişimizi lanse eden tarihimizde dahi, nedensiz hiçbir sonuç yoktur. Sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde bu süreci ele alırsak, temelleri Osmanlı imparatorluğuna dayanan bir tarihten söz ederiz. Nitekim Yücel Bozdağlı, mübadelenin temel noktasını Osmanlı'ya dayanarak açıklamıştır. Ona göre, Osmanlı imparatorluğu çerçevesinde azınlık vasıflı olan Rum kesimi, gelişim göstererek ayaklanma ve bağımsızlık hareketini gerçekleştirmiştir. Buna ek olarak, 1830'dan beri devamlı Osmanlı'ya karşı genişleyen Yunanistan, mübadele sahnesinin ilk yapı taşını oturtmaya başlamıştır. Genişleme ile beraber 1919 tarihinde, Yunanlıların Anadolu'ya işgalde bulunması dönüm noktası olarak kayda geçmiştir. Lakin 1922 tarihinde 'Büyük taarruz' sebebiyle Yunanistan sahneden düşmüş, 1.000.000 kadar Rum, Yunanistan bölgesine göç etmiştir. Geriye kalan kesim ise Lozan görüşmelerine bırakılarak, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak olan sözleşme ile şekillenmiştir (Bozdağlı, 2014: 9-10). Nitekim değişik gelişmelere sahne olan 1922 yılı, Yunanistan ve Türkiye açısından farklı ve ayrıcalıklı bir bakış açısını oluşturmuştur. Bu noktada Damla Demiröz, 1922'yi Türkiye açısından, 'Türk'ün ateşle imtihanının' kazanılışı olarak açıklarken, Yunanlılar için ise 'Yıkım', 'İzmir felaketi' ve 'Küçük Asya felaketi' şeklinde yansıtmıştır (Pekin, 2005: 155). Görüldüğü üzere mübadelenin

zorunlu olarak gerçekleşmesinin ilk kuralını, temelleri Osmanlı imparatorluğuna dayanan azınlıkların başkaldırması ve Yunanistan'ın Osmanlıya karşı genişlemesi oluşturmaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasında, tam olarak bir mübadelenin gerçekleşmesi yani karşılıklı olarak değişim, 1923 yılına tekabül etmektedir. Bu tarihe gelene kadar Türkiye ile Yunanistan arasında münakaşalar ve hareketlenmeler olmuş, tüm bunların sonucunda ise her iki ülke açısından sosyal, ekonomik, siyasal, güncel yaşam, devletin bürokratik yapısı gibi çok boyutlu olgular gelişim göstermiştir. Mübadele uygulamasını gerekli kılan etmenlerin temeli olan 1922 yılındaki kitlesel göç hareketi, gelişim ve dönüşümleri doğurmuştur. Nitekim Arı (2008: 6-7) kitlesel göç boyunca Yunanistan'da oluşan boşlukların, sosyal değerlerin, yönetimin bozulması durumunun Türkiye'de de oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu dönemde oluşan kitlesel göçleri ise;

- “1.) Türkiye'den Türkiye dışına yönelik göçler,
- 2.) Türkiye'de işgalden kurtarılmış yörelere yönelik iç göçler,
- 3.) Türkiye dışından Türkiye'ye yönelik göçler” (Arı, 2008: 7)

şeklinde oluşumları bakımından sıralamıştır. Bu göçlerin nedeni olarak ise Anadolu da bulunan Rum kesimlerinin, Anadolu topraklarında yaşanan Yunan işgalinde gösterdikleri girişim ve tavırları olmuştur. Tüm bunlar çerçevesinde yenilgiye uğrayan kesim Yunanistan ordusu şeklinde kayıtlara geçmiştir. Türkiyeli Rumlar; Batı Anadolu ve Marmara başta olmak üzere, Doğu Trakya ve Karadeniz bölgelerinden kara, deniz ve demiryolları ile Yunanistan'a göç etmişlerdir. Yapılan bu göçler sonucunda İstanbul ve İzmir gibi bölgelerde aşırı derece göçmen yığılması görülmüştür. 1922 yılında Türkiye topraklarından ayrılarak, Yunanistan topraklarına göç eden milyonlarca Rum olmuştur. Bu sayı daha öncede belirttiğimiz üzere 1.000.000'dur (Arı, 2008: 8). Yunanistan'a gerçekleştirilen önemli kitlesel göç, Türkiye'de boşluk yaratmış ve Yunanistan'da ise yığılma olayını doğurmuştur. Tüm bunlar Türklere Yunanistan'dan gitmeleri adına yapılan, zorunlu göç baskılarına yönelik etkenler olarak kendisini göstermiştir. Buna ek olarak Yunanistan'a göç edip mal ve eşyalarını Türkiye'de bırakan Rum göçmenleri, malların durumu konusunda da toplumsal hareketlenmelere sebep olmuş ve değiş-tokuşun zeminini oluşturmuşlardır (Arı, 2008: 8). Yaşanan tüm bu gelişmeler ışığında, yeni oluşan bir demografik çevre gerçekleşmiştir diyebiliriz. Bu yeni görünümün

oluşumu ise zor duruma düşen iki ülkenin sosyal, ekonomik, siyasal gibi özelliklerinden beslenerek meydana gelmiştir. Nitekim Kemal ARI, toplumun yeni değişimini, farklı yörelerden gelen insanların, göçe müsait olan bölgelere göç etmesine bağlamış ve bu insanları ise ‘felaketzedeler’, ‘harikzedeler’, ‘mülteciler’, ‘şark muhacirleri’ şeklinde kendi iç özelliklerine göre sınıflandırmıştır. Bunlar;

‘*Felaketzedeler*’, Yunanistan ve Türkiye savaşlarını baz alarak ilerleyen ve bu savaşlarda, zarar görme boyutu ne olursa olsun, zarara uğramış bütün kesimleri ele alan bir kavramdır.

‘*Harikzedeler*’, Felaketzedelerle bir olarak ele alınan; lakin evi ve önemli eşyaları yanmış olan kimseleri, diğer kimselerden önem derecesine bağlı olarak ayırmak adına türeyen bir kavramdır.

‘*Mülteciler*’, o dönemde yaşanan savaş sonucunda toplumsal ve siyasal baskı görmüş, can ve mal güvenliği kalmayan, buna bağlı olarak Türkiye’ye sığınan kişilere verilen addır (Arı, 2008: 8-9).

Anadolu’da yaşayan azınlıkların çıkıntılılıkları ve bunun sonucunda Yunan genişlemesi, Türkler adına tehlike oluştursa da daha sonra bu dengeler değişmiş, 1922 yılındaki gelişmelere bağlı olarak Yunanistan’a Rumların kitlesel göçü gerçekleşmiştir. Bu göç sonucunda ucu Türkiye’ye de dokunan ve dengelerin sağlanamadığı bir yapı doğmuştur. Yunanistan nüfusunu aşan büyük Rum göçü, Yunanistan’daki Türklere zorunlu göç tehdidinin sinyallerini vermiştir. Bunun yanında göçmenlerin eski topraklarında bıraktıkları taşınmaz malları, eşyaları vb. gibi değerli parçalarının da sorun haline gelmesi üzerine yeni oluşan sistem karmaşıklıklara sahne olmuş ve endişe uyandırmaya başlamıştır. Yaşanan tüm bu olaylar sonucunda mübadelenin, diğer anlamıyla değiş- tokuş yönteminin geliştirilmesi kararına varılmıştır. Geliştirilme yolları ise Lozan antlaşması ve buna bağlı olarak mübadele maddelerine dayanmaktadır. Buna sırada ki konumuz olan mübadelenin sebeplerinde detaylı olarak değineceğiz.

2.1.1.1. Balkanların Uluslaşma Politikaları

Tarihsel sürece adını yazdıran mübadele (değişim) kelimesi, Lozan ile kararlaştırılan ve Türkiye’deki Rumlar ile Yunanistan’daki Türk Müslüman azınlığın yer değiştirmesini belirtmek bekasıyla ortaya konulan, değiş-tokuş sürecini

yansıtmaktadır. Bu süreçte göç eden bireyler, ‘başkasının yerine getirilmiş’ anlamını taşıyan ‘Mübadil’ kelimesiyle vasıflandırılmışlardır (Çetin, 2010: 149-172).

Mübadelenin başlangıç noktası olarak, Lozan konferansı ve burada alınan kararlar bağlamında, Türk- Yunan nüfus değişimi baz alınmıştır. Fakat mübadelenin temelleri, daha derine dayanan Osmanlı- Rus (1877-1878) savaşı dönemini yansıtmaktadır. Tarihin dönüm noktası ve yeniliklerin başlangıcı olan Osmanlı- Rus savaşının sonrasında ise Balkan kesiminden gelenler ve bununla beraber Balkan savaşlarının yaşanmış olması, nüfussal olarak hareketliliği ve değişen bir dengeyi doğurmuştur (Kara, 2005: 187- 198). Buna ek olarak savaş sonrasında oluşan yeni sınır bölgeleri de mübadeleyi tetikleyen bir karmaşayı oluşturmuştur. Osmanlıda yaşanan bu karmaşalı ortamda en hâkim düşünce, çeşitli ulusların bağımsızlık hareketleri olmuştur. Bağımsızlık düşüncesinin temelinde, Balkanlarda yaşamakta olan ulusların kendi devletlerini, sadece kendi milletlerinden oluşturmak bekası yatmaktadır. Bu düşünce ile ilerleyen Bulgaristan ve Yunanistan, kendi topraklarından Türk Müslümanları çıkararak uluslaşma politikası çerçevesinde ilk hareketi gerçekleştirmiştir. İzlenen bu politika sonucunda bölgede en büyük göç hareketlerini yaşayan kesim, Balkan Türkleri olmuştur (Erdal, 2006: 27).

Uluslaşma politikalarının asıl temelinde Rumlar yatmaktadır. Osmanlı imparatorluğu, kendi içerisinde yaşayan azınlık vasfındaki Rumlara, oldukça geniş hak ve özgürlükleri tanınmasına rağmen Rumlar, Osmanlıdan ayrılma ve uluslaşma yönünde faaliyetler geliştirmişlerdir. Bu noktada Rum kesiminin, göç faaliyetlerine oldukça yatkın ve yetenekli olduğunu söyleyebiliriz. Genel özelliklerine bağlı olarak Yunanlılar; Karadeniz, Akdeniz ve tüm Avrupa’ya yayılmışlardır. Yayıldıkları bölgeler sebebiyle Yunan ulusalcılık hareketleri, yurt dışında gelişim göstermiştir. Ticaret yönünden de aşırı gelişen Yunanlılar, Batı Avrupa’nın desteğini kazanarak, Aydınlanma çağı felsefesi ile beraber laik eğitime adımlarını atmış ve bu vesileyle kilise ve burjuvazi önem kazanmıştır (Mustafai, 2006: 13). Aydınlanma ile beraber kilise gelişimi ile kilise içi reformlar, Yunanlıların ulusçuluk akımına destek sağlamış ve yurt dışından gelen desteklerle de ilerleme kat etmiştir (Richard, akt. D. Şendil, 1997: 40-43). Uluslaşma hareketleri çerçevesinde Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı en büyük göç hareketi, Yunanistan ile olmuş, buna bağlı olarak 1821 Mora isyanı sonucu Türk kesimi bu bölgeden sürülmüştür. Sürülme olayı ise bütün Balkan ülkelerine örnek teşkil etmiştir

(Erdal, 2006: 28). Balkan ülkelerinin, ikinci önemli göç olayını yaşatan ve uluslaşma yolunda adımlarını sağlam atan ülkesi ise Bulgaristan'dır. Bulgaristan ile Türkiye arasında, 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması bağlamında iki taraflı nüfus mübadelesi meydana gelmiş; fakat Birinci Dünya Savaşı sebebiyle mübadele yarım kalmıştır. Mübadeleye engel teşkil eden Birinci Dünya Savaşı ve Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan bir devlet olarak kurulmuştur. Türkiye ile Bulgaristan, statü açısından azınlıklar meselesi ve yarım kalan göçün tamamlanması amacıyla; 18 Ekim 1925'te Oturma sözleşmesi ve Dostluk antlaşması imzalayarak, hem göç edenlerin hukuki haklarını korumuş hem de ortamın rahatlığını sağlamışlardır (Erdal, 2006: 28). Balkan ülkelerinin uluslaşma yolundaki bir diğer ülkesi ise Sırlar olmuştur. Öncelikle 1807 tarihinde Sırların özerklik talebi, Osmanlı devleti tarafından kabul edilmiştir. Buna rağmen dönemin Sırbistan yönetimindeki Kara Yorgi, Rusya halkasına duyduğu güven bağlamında, ayaklanma olayını tamamen bağımsızlık savaşına çevirmiştir. Bir dönem Rusya'nın zayıf ve pasif olması sebebiyle desteksiz kalan Sırbistan, dengeleri Osmanlı devletine kaptırmıştır. Daha sonra yönetim değiştiren Sırlar, Rusya'nın güç kazanması ve aktifleşmesi üzerine güçlenerek, tekrar kendi bağımsızlığını ilan etme yolunda ilerleme göstermiştir (Mustafai, 2006: 17-18). Nitekim Erdal'a (2006: 30) göre, Sırbistan'ın bağımsızlık ve uluslaşma çabasının temelinde, Romanya'nın da izlediği politika olan 'toprak reformu' büyük rol oynamıştır. Sırlılaştırma, asimilasyon politikaları ve ulus devlet kurma yolunda istikrarla ilerleyen Sırbistan bu faaliyetlerini, Müslümanları ekonomik kayıplara uğratarak ve onların üzerlerinde baskı kurarak gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak yaşanan bu politikalar, Sırbistan'ın özerkliğinin kabulü ve bağımsız bir Yunanistan ülkesinin türemesi gibi olguları doğurmuş, bu da diğer balkan ülkelerini uluslaşmaya teşvik etmiştir. Genele bakıldığında, balkan ülkeleri bağımsızlık savaşına önem vermişlerdir. Onlar için uluslaşmak, yani kendi milletlerinin tek olarak var olması önemli bir etmendir. Bu etmen ise zaman zaman haksız asimilasyon ve toprak politikalarını doğurarak, Müslümanları ötekileştirmiştir. Uzlaşma noktası olarak mübadele, bir çeşit çözüm noktası olmuştur. Mübadelenin temel çıkış noktasının sebebi buradan türemektedir.

2.1.1.2. Yunan Mezalimi

Uluslaşma politikalarının başında gelen Yunanistan, mübadeleyi tetikleyen ve en başından beri ele geçirdiği bölgeler üzerinde üstün nüfus kurma gayesi güden bir mekanizmaya sahiptir. Tarih boyunca bu mantıkla giden Yunanistan, mübadelenin doğmasında ikinci altın vuruşu gerçekleştirmiştir. Yunan mezalimin kökleri, Yunanlıların ‘*Megalo İdea*’ adını verdikleri amaçlar listesine dayanmaktadır. Kökünü Yunancadan alan bu kavram, Yunanlıların geçmişte, İstanbul’u kaybetmesinden türemiştir. Yani Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u işgali ve Bizans İmparatorluğu’nun düşüşü olayları, Yunanistan’ı ‘*Megalo İdea*’, diğer adıyla ‘Büyük güç’ politikasına sürüklemiştir ([https://www.turkcebilgi.com/megali_idea_\(tarih\)#bilgi](https://www.turkcebilgi.com/megali_idea_(tarih)#bilgi), 2018).

İşte bu noktada Yunan Hükümeti, ‘Büyük güç’ politikalarını yerine getirmek için, İngiltere’nin de ‘Bir veba tohumu’ olarak gördüğü Türkleri, Avrupa’dan çıkarma yoluna gitmiştir. Yunanlılar, Türkleri zararlı olarak gören İngiltere’nin ve Batı Anadolu topraklarının İtalyanlara değil, Yunanistan’a bırakılmasını destekleyen Wilson hükümetinin desteğini alarak, emellerini gerçekleştirme yolunda ilk adımlarını atmışlardır (Erdal, 2006: 33). Yunan Mezaliminin ana yapısı yavaş yavaş oturmaya başlamış ve bu noktada en önemli politika malzemesi, “ *gençliğimden beri Skiros adasını Helenizm’in coğrafi merkezi saymışumdur*” sözlerini sarf eden Venizelos tarafından ortaya konulmuştur (Kitsikis, 1963: 22). Politika malzemesinin temeli, Anadolu topraklarında olan Rum ve Hristiyan asıllı kişilerin; baskı, zulüm, asimilasyon, işkence vb. gibi ötekileştirici etmenlere maruz kalmasına dayanmaktadır. Bu asılsız iddialara göre, 250.000 Rum’un sürülüp mallarına el konulduğu ve 550.000 Rum’a katliam yapıldığı ileri sürülmüştür. Bir başka iddialara göre ise İzmir kesiminden içlere kadar girilip, Rumlara işkence yapıldığı, mallarına ve kiliselerine zarar verilip, Yunan bayraklarının yırtıldığı üzerinde durulmuştur. Tabii ki de bu iddialar, Osmanlı Hükümeti tarafından şiddetle reddedilmiştir. Bununla beraber Batı Anadolu üzerinde de benzer propagandalar uygulanmış ve patrikhaneler önem kazanmıştır. Rum vatandaşlar, patrikhanelerdeki din adamlarını da yanına alarak Türklere iftira atmışlardır (Erdal, 2006: 34-35). Öne sürülen bu asılsız iddialar, propagandalar ve iftiralar sonucunda Yunanistan hükümeti, ABD ve İngiltere gibi büyük devletlerin sağlam destekleriyle beraber güç kazanmıştır. Lafta Hristiyan ve Rumlara yapılan işkencelerin önüne geçmek amacıyla, Yunanlı askerler İzmir’e adım atmışlardır. İzmir’de ise Yunanlılar,

Rumlar tarafından coşkuyla karşılanmıştır (Adıvar, 1987: 25). Sonuçta Yunanlıların, asılsız iddialar üzerine İzmir'e işgal niyetiyle gelmesi, bir tür güç politikalarının oyunu şeklinde tezahür etmiştir. Tatmin edici bir sebebi olmayan işgale karşı Osmanlı devleti, herhangi bir yaptırım, ceza veya geri çekme gibi eylemlerde bulunamamış, konuyla yakından ilgilenen devletlere ise işgal edilen bölgenin %83 kadar kısmının Müslüman olduklarını ve bununla beraber yapılan işgalin, savunulan düşüncelerle zıt ve alakasız olduğunu öne sürmüştür. Yapılan propaganda ve işgaller üzerine, ülkenin hemen her yerinde telgraflar çekilmiş, mitingler ve protestolar meydana gelmiştir (Erdal, 2006: 36). Yunanistan, kendi bekaları doğrultusunda politik baskılarını kullanarak Anadolu'ya girmiş, asıl hedef noktasını ise en başta belirttiğimiz, '*Megali Idea*' adlı güç politikası ile İstanbul'u ele geçirmek ve bunun sonucunda Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak şeklinde belirlemiştir. Böylelikle en başta Yunanistan kesiminden Anadolu'ya göç eden Türkleri, şimdi de Anadolu'nun kendi içerisinde göç etmek mecburiyetinde bırakmıştır (Cebesoy, 2000: 475).

Yunan Hükümeti, sağlam destekleri ve güç stratejileri doğrultusunda ilerlerken sadece Türklere değil, Bulgaristan, Ulahlar ve Arnavutlara da çeşitli işkencelerde bulunmuşlardır. Başlıca yaptıkları işkenceler;

- Yunanlıların, Bulgarlar üzerinde patrikhane, kilise, okul vb. alanlarının Rumlaştırılması adına baskıda bulunması,
- Rum çetelerinin dini baskıları üzerine ibadethaneleri yıkması, bireyleri din değiştirmeye zorlaması, köyleri ve camileri yıkıp kiliseye çevirmesi,
- Müslümanların köylerini yıkıp, orada ki insanlara taciz ve tecavüzde bulunması,
- Yunanistan bölgesinden kaçmak isteyen Müslümanlara işkenceler yapıp, sınır kapısında maddi olarak soyulması,
- 17 Haziran 1919 tarihinde Menemen bölgesindeki Rumların, Türk dükkânları ve evlerine baskın yapması. Bunun sonucunda ise 200'e yakın ölü meydana gelmiştir (Erdal, 2006: 40-47).

Amiral Bristol raporuna göre (9 Eylül 1922); tüm bu baskı ve zulüm ortamında hızla ilerleyen Yunanistan, İzmir dâhil Aydın, Nazilli ve Manisa gibi şehirlere de tehlike saçmıştır. Bu tehlikeler sonucunda Yunanistan'a en başta destek veren Lord Curzon, Yunanlılara İzmir'i ele geçirme fırsatı vererek en büyük hatalarını yaptıklarını dile

getirseler de daima Yunan safında olmuşlardır. Sonuç olarak Venizelos'un kendi uyguladığı politikalar dâhilinde Yunan kesiminin kanlı ve vahşi Anadolu turu, bunun yanında bir de yaptığı nüfus siyaseti ülkeleri bir mübadele yapma ihtiyacına götürmüştür. Bunu ise Lozan görüşmelerine taşımışlardır (Erdal, 2006: 50-51). Rumlar kendi topraklarına çekilmiş ve Türkler ise zafer kazanmıştır. Lakin nüfus sorunu hep var olarak kalmıştır. Mübadele bir ihtiyaç meselesi olarak gündeme gelmiş ve Lozan ile birlikte düzenlemeler yapılmıştır.

2.1.1.3. Lozan Barış Antlaşması

Yaşanan nüfus anlaşmazlıkları ve buna bağlı olarak gelişen uluslaşma faaliyetleri, Batılı devletler ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kaos ortamı oluşturmuştur. Patlamaya hazır olan bir savaş ortamında, tarihin önemli seyrini çizen bu konular, çözüme kavuşamayacağından dolayı ilgili devletler, barışçıl bir ortama yönelerek Lozan Barış Konferansını düzenlemeye karar vermiştir. Bu konferanstan önce yapılan, ulusçuluk ve ırkçılık hareketleri, insanları göçe zorlamış ve topografyayı alt üst etmiştir. Nitekim İlhan Tekeli'ye göre de Balkanlarda yapılan baskı ve zulmün temelinde etnik özelliklere dayanan ulusçuluk faaliyetleri yatmaktadır (Arı, 2008: 15). Bu noktada, Lozan Barış Konferansının önemli konusunu oluşturan ve tezimizle de ilintili olan azınlıklar ve nüfus probleminin önem teşkil ettiğini görmekteyiz.

Savaş ortamında yapılan zorunlu Rum göçleri, uluslararası hukuk açısından tehlike teşkil etmiştir. Uluslararası hukuk bağlamında, barışçıl bir tarihsel seyir için atılan adım ve oluşturulmak istenen yasal zemin, Lozan Barış Konferansı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Lozan'ın ortaya çıkmasındaki temel faktörlerin başında, yukarıda ele aldığımız sebeplerden dolayı yapılan zorunlu Rum göçleri yatmaktadır. Bu göçler sonucunda, Anadolu'dan Yunan ordusunun çıkarılmasına bağlı olarak, 3-11 Ekim Mudanya mütarekesi imzalanmış ve Yunanlılar, Doğu Trakya bölgesinden çıkartılmıştır. Mudanya mütarekesinin doğurduğu sonuçlar bağlamında Lord Curzon, barış anlaşmasının gerekliliğini savunarak talepte bulunmuştur (Erdal, 2006: 52). Ulusal çaplı olan konferans, 20 Kasım 1922 tarihinde, İsviçre'nin Lozan şehrinde meydana gelmiştir. Konferansın merkez noktasının iyimser ve barış odaklı olduğunu, İsviçre Cumhurbaşkanı'nın "yeryüzündeki bütün iyi niyetli kimselere selam" sözleri ile destekleyebiliriz (Aghatabay, 2007: 53). Önemli boyutlara sahip olan bu konferansa; bir

tarafı Türkiye, öteki tarafı ise Fransa, İngiltere, İtalya, Yunanistan, Japonya, Yugoslavya ve Romanya katılmış, boğazlar konusu dâhilinde Türkiye'nin ısrarı üzerine ise Gürcistan, Ukrayna ve Sovyet Rusya davet edilmiştir (Tosun, 2002: 89). Böylece bu konferans ulusal çizgilere ulaşan bir boyut kazanmıştır. Lozan'ın uluslararası boyuta sahip olmasının temelinde ise sorunların çok taraflı ve büyük olması gibi etkenler yatmaktadır (Arı, 2008: 16).

Lozan Barış Konferansı öncesinde Milletler Cemiyeti, nüfusal akış ile yeni çıkan görüntüleri gözlemlemesi adına, Dr. Fridtjof Nansen'i görevlendirmiştir. Nansen, her iki ülkeye ziyaretlerde bulunmuş ve nüfus akışı olarak çözümler üretmeye çalışmıştır (Arı, 2008: 16). Bu noktada Nansen şu önerilerde bulunmuştur;

- İlk öneri olarak Anadolu'da yer alan Ortodoks kesimi ile Yunanistan'da bulunan Müslüman kesimin, isteğe bağlı şekilde değiş tokuşlarının yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak bu noktada İstanbul'da bulunan Rum kesimi, değişimin dışarısında tutulacaktır. Türkiye ise İstanbul'un değil, Batı Trakya bölgesinin değişim dışı tutulmasını talep etmiştir; çünkü Batı Trakya Müslümanları orada azınlık değil çoğunluk kesimi olarak yer almıştır. Bu sırada Yunanistan, kendi yer sıkıntısını öne sürerek, Anadolu'da doğan Rum boşluğu ile kendi bölgesinde bulunan, 350.000 Türk kesiminin Anadolu'ya gönderilmesini talep etmiştir.
- Tüm bu gelişmeler bağlamında Nansen, Yunanistan ve Türkiye'nin görüşlerini dikkate alarak Lozan Konferansı için bir rapor hazırlamış ve kendi önerisini de bu raporda beyan etmiştir. Nansen'e göre, daha şimdiden birçok insan ülkelerinden kaçmış ve göçmen statüsünde başlarının çaresine bakmaya çalışmıştır. Lakin bu durum ekonomik dengeyi zedelemiştir. Kaçan Rum kesiminin toprakları ekonomik dengesizliğin bir örneğini oluşturmaktadır. Bunların Türkiye tarafından işlenebilmesi adına, Müslüman nüfusun dengede olması gerekmektedir. İki ülke adına da tarımsal faaliyet ve verimli ekonomi için mübadele zorunlu bir etmen olarak gelişim göstermiştir. Nitekim Nansen'in önerisi, göçmenler için mübadele uygulanmasının en iyi çözüm yolu olduğu şeklindedir (Arı, 2008: 16-17). Cahide Zengin Aghtabay'ın da ele aldığı üzere Dr. Nansen, Yunanistan'daki Müslümanlar ile Anadolu'daki Rumların mübadelesinin iki ülke içinde hayırlara vesile olacağını önemle belirterek;

- a. Mübadele zorunlu mu, yoksa isteğe bağlı mı olmalıdır?
- b. Hangi şartlarda mübadele yapılmalıdır?
- c. Bölgesel olarak nerelerde mübadele yapılmalıdır?

Gibi sorular üzerinden ilerlemiştir. Tüm bu gelişme ve önerilere göre, alt komisyonun kurulmasının şart olduğu ve gerekli işlerin ise Milletler Cemiyeti tarafından halledilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Aghtabay, 2007: 55). Sonuç olarak, Nansen'in önerileri, mübadelenin yapılması şeklinde tezahür etmektedir. Mübadele ve Lozan gerçeklerini doğuran Yunanistan ve Türkiye ülkelerinin, bu öneriye bakış açıları farklıdır. Bunun sebebi ise iki ülkenin, barış konferansından önce gündeme getirmedikleri esirlerin değişimi konusu olmuştur. Esirlerin değişimi konuşmaları sırasında mübadele gibi topografyayı kökten değiştiren bir konunun tezahür etmesi, Lozan konferansı sırasında Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa'yı oldukça memnun etmiştir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde Milletler Cemiyetine üye olmadığı için, gelişen öneri ve olaylara kendi penceresinden bakarak ilerleme taraftarı olmuştur (Arı, 2008: 17). Lozan Barış Konferansı, Türkiye ile Yunanistan ülkelerinin barışı üzerine ve anlaşmaya yönelik bir şekilde kurulmuştur. İki ülke de her ne kadar mübadele üzerinde anlaşsalar da, Lozan görüşmeleri uzadıkça sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu sorunların ilki yukarıda da ele aldığımız gibi, İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar üzerine gelişim göstermiştir. Yani süre uzadıkça üreyen ilk problem, Mübadeleyi kapsayan kesimler olarak doğmuştur. Türkiye'yi temsil eden üyeler, Yunanistan'ı rahatsız edecek bir karar alarak, İstanbul'daki Rum kesiminin zorunlu göçü üzerinde ısrarcı olmuştur. Türk kesimi, Batı Trakya bölgesinde bulunan Müslümanların göçünü istemediğinden dolayı, buna mukabil Yunanistan, İstanbul kesiminde bulunan Rumların mübadeleden muaf olması teklifinde bulunmuştur (Kodaman, 2008: 11). Buna ek olarak ikinci problem ise Mübadelenin zorunlu mu yoksa gönüllü mü yapılacağı konusunda üreyen tartışmalar olmuştur. Yunanistan Mübadelenin gönüllü olmasını isterken, Türkiye ise gönüllü mübadelenin çok zaman alacağını ve aylar süreceğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, topraklarını işleyebilmesi adına bu nüfusa ihtiyaç duyduğu için, zorunlu mübadelenin daha yerinde olacağını dile getirmiştir. Lord Curzon ise bu noktada Türkiye'ye hak vererek görüşlerini şu şekilde lanse etmiştir:

“Gönüllü mübadeleye karar verilirse, bunun uygulaması aylar gerektirecektir, oysa her şeyden önce istenen, Türk nüfusun gelecek yılın başında toprakları işleyebilmek üzere Türkiye’ye getirilebilmesidir. İkinci olarak, Yunanistan’a her yandan yığılmakta olan göçmenlerin bu ülkede yerleşmesini sağlamak gerekmektedir. Mübadele zorunlu olursa, gidenlere arkalarında bırakmak zorunda kalacakları mal ve mülklerinin değerini ödemek kolaylaşmış olacaktır” (Arı, 2008: 17).

Yunan delegasyonu Venizelos ve Türk delegasyonu İsmet Paşa, yapılacak olan mübadelenin gönüllü veya zorunlu olması konusunda anlaşabilecek bir izlenim verirken, İstanbul’daki Rumlar konusunda aynı titizliği gösterememişlerdir. Lord Curzon mübadelenin zorunlu olması konusunda Türklerin yanında olurken, İstanbul’daki Rumların yerinde kalması konusunda ise Yunan delegasyonu Venizelos ile aynı safhada yer almıştır (Aghatabay, 2007: 55). Tüm bunlar ışığında danışmanı Nansen ve başkanı İtalyan Montagna olan, bağımsız bir Yunan ile bağımsız bir Türk’ten oluşan komisyon toplanmıştır. Bu komisyonda 2 Aralık 1922 tarihli toplantı ile İsmet Paşa; İstanbul’daki bulunan bütün Rumlara karşı değişimin uygulanması, bu değişimlerden Batı Trakya Müslümanlarının ayrı tutulması ve İstanbul’da bulunan Rum patrikhanelerin kaldırılması konusunda isteklerde bulunmuştur (Arı, 2008: 17). Burada dikkat çeken nokta, Türkiye’nin patrikhane ile mübadele konusunu ilişkilendirmesi olmuştur. Türkiye burada pazarlık gücünü ortaya koymuştur. Nitekim Türk delegasyonu üyelerinden olan Rıza Nur da, mübadele konusunun aylarca askıda kaldığını dile getirerek, Türklerin arzu ve isteklerinin kabul edilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine ise pazarlık payı olarak, patrik ve patrikhaneyi İstanbul’dan kovmak düşüncesi tezahür etmiştir (Nur ve Crew, 2007: 163). Bu görüş Yunan, İngiliz ve Amerikan delegeleri tarafından kesin olarak reddedilmiştir. Başka bir görüş ayrılığı ise İstanbul sınırı konusunda gelişmiştir. Yunanistan İstanbul sınırını İzmit’e kadar genişletme taraftarı iken, Türkiye sınırları dar tutmaya yönelmiştir. Sonuç olarak 1922 Belediye kanununun çizdiği sınırlar kabul edilmiştir (Bozdağlı, 2014: 19).

Uzun süren ve uzlaşmaya yönelik ilerleyen komisyon çalışmaları sonucunda, Türkiye “*établis*” şeklinde vasıflandırılan Rum kesiminin bazı şartlar doğrultusunda İstanbul’da kalmalarını onaylamıştır. Bu şartlar;

1. İstanbul doğumlu olmayıp, Türk uyruğundan olan Rumların ve Türk uyruğuna sahip olmayan Rumların İstanbul’dan çıkartılması,

2. Son üç yılı kapsayan süre zarfında, Türkiye Cumhuriyetine karşı kötü ve düşmanca davranış sergileyen Rumların, Rum birlikleri ve derneklerinin İstanbul'dan çıkartılması,
3. Ayrıcalık kapsamında, İstanbul Rumlarına verilen tüm haklardan sadece Üsküdar, İstanbul ve Beyoğlu Rumlarının yararlanacak olması,
4. Ulusal olan patrikhanelerin, sahip olduğu tüm organ ve kuruluşları ile beraber İstanbul'dan çıkartılması (Bozdağlı, 2014: 19) şeklindedir.

Komasyon görüşmelerinin sonucunda, Türkiye son şart hariç diğerlerinden vazgeçmiş, Yunanistan ise ikinci şartı kabul etmiştir. Türkiye, Lozan'ın başından beri sert bir tutum sergilemiş; fakat daha sonra en son evrede bu tutumunu değiştirmiştir. Bunun ana sebebi , “Ermeni Vatanı” sorunu olmuştur (Öztürk, 2010: 150).

Sonuç olarak 10 Ocak 1923 tarihli toplantı ile beraber mübadele konusu büyük oranda halledilmiş ve Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul Rumları mübadele dışarısında tutulmuşlardır. Bunlara ek olarak, savaş esirlerinin eşit miktarda mübadelesi de kabul edilmiştir (Kodaman, 2008: 15). Oluşan gelişmeler bağlamında, 30 Ocak 1923'te 19 maddeden oluşan, “*Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*” imzalanmıştır.

2.2. MÜBADELE SÖZLEŞMESİNİN İÇERİĞİ ÜZERİNE ANALİZ

Mübadele sözleşmesi 19 maddeden oluşan; azınlıklar, nüfus, sınırlar gibi konular üzerinde ki düzenlemeleri kapsayan ve Türkiye ile Yunanistan ülkelerinin nüfus değişimi üzerine kurulu bir sözleşmedir. Mübadelenin gerçekleşmesi açısından ilk maddesi önem teşkil etmektedir. Nitekim Cahide Zengin Aghatabay'ın (Aghatabay, 2007: 76) da belirttiği üzere sözleşmenin ilk maddesi (madde:1) :

“Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk hükümetinin izni olmadıkça, Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşmeyecektir” (Aghatabay, 2007: 76).

Bu maddenin içeriği, Türk ve Yunan uyrukları üzerinden, değişim yapılacak yerlerin belirtilmesini kapsamaktadır. Yani sözleşmenin birinci maddesi, yapılacak olan

nüfus mübadelesinin kapsam sınırlarını belirlemiştir. Nüfus değiş tokuşunun gerçekleşebilmesi adına, sözleşmenin kapsamı önem teşkil etmektedir.

Sözleşmenin sağlam zemini birinci madde ile oluşturulurken, bunun devamlılığını sağlayan ana zemin ise ikinci madde şeklinde kendisini göstermektedir. Aghatabay (2007: 76) madde 2 ‘yi şu şekilde ele almıştır:

“ Birinci maddede ön görülin mübadele:

a)İstanbul’da oturan Rumları “ İstanbul’ un Rum ahalisini”;

b)Batı Trakya’da oturan Müslümanları “Batı Trakya’nın Müslüman ahalisini” kapsamayacaktır. 1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (établis)¹ bulunan Müslümanlar, Batı Trakya’da oturan Müslümanlar sayılacaktır” (Aghatabay, 2007: 76).

Bu maddede istisna olan sınırlar ve durumlar özellikle ele alınmıştır. Mevcut olan belirli kesimdeki Rum azınlığın, Yunanistan’a gönderilmesi gerekirken, mübadelenin dış ekseninde tutulduklarını görmekteyiz. Nitekim Öksüz (2000: 756), Mübadele ekseninin dışarısında tutulanları;

1. Özel nedenle istisna edilenler,
2. Askeri nedenle istisna edilenler,
3. Mübadelesi te’cil olanlar

Şeklinde sıralamıştır. Bunlara ek olarak, dininden dönerek Müslüman olan (ihtida) bireylerinde mübadele kapsamına girmediğini açıklamıştır. Mübadele kapsamı bağlamında Hükümet, son bir ekleme olarak, Gayri- Müslim olup bir de Mübadeleye dahil olmayan erkekler ile, Mübadele tarihini baz alarak bu tarihten önce evlenen Rum Ortodoks kadınlarının, Mübadele kapsamı dışarısında tutulmasına karar vermiştir (Öksüz, 2000: 756). Burada bahsettiğimiz üç istisnai durumun en önemli kolunu, Askeri gruplar oluşturmuştur. Nitekim Kurtuluş Savaşı ve Yunan Mezalimi gibi büyük durumlarda insani ve askeri kategorilerde yardım eden Rumlar ile Türkiye için casusluk yapan Rumlar, bu istisnadan yararlanmışlardır. Mübadelesi te’cil edilen Rumlar, yani “

¹ Établi: Fransızca "etablie'den gelen sözcük, "yerleşmiş (uzun süre) ve sakin" anlamlarına gelmektedir. İstanbul'da yerleşmiş Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler için bu ifade kullanılmıştır. Türk ve Yunan hükümetleri için bu konu uzun süre sorun olmuştur. bkz: Etabli Nedir? <https://www.msxlabs.org/forum/x-sozluk/436474-etabli-nedir.html#ixzz58DTThSYP>, 2018.

kimsesiz, sakat” vb. gibi olanlarda mübadeleden muaf olmuşlardır. Sözleşme bu şekilde düzenlenmiştir (Öksüz, 2000: 757).

Mübadele sözleşmesinin önem teşkil eden bir diğer konusu ise mülkiyet ve taşınmaz mallar gibi olguları kapsayan maddeleridir. Bu maddelerin başında ise beşinci madde yer almaktadır. Nitekim Aghatabay (2007: 77) madde 5’i: “*Mübadele sırasında Türkiye’deki Rumların ve Yunanistan’daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verilmeyecektir.*” (Aghatabay, 2007: 77) şeklinde ele almıştır. Buna mukabil Aghatabay, madde 8’i:

“Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da bunları giriş vergisi ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktır. Aynı zamanda cami, kilise, okul, hastane gibi tüzel kişiler de taşınır mallarını serbestçe yanlarında götürme hakkına sahiptirler. Ancak taşınır mallardan yanlarında götüremeyeceklerinin yerel makamlar tarafından bir envanteri çıkarılacak ve değeri, ilgili göçmenin gözü önünde saptanarak dört nüsha halinde tutanak tutularak, biri yerel makamlarca saklanacak, biri tasfiye işini yürütecek Karma komisyona, biri göç edilecek ülke hükümetine ve biri de göçmene verilecektir” (Aghatabay, 2007: 77).

şeklinde ele almıştır. Görüldüğü üzere, mübadele sözleşmesinin madde 5 ve madde 8’i göçmenlere, kendi üzerinde hak sahibi olduğu mallar için, olanakları oldukça kuvvetli olan bir düzenleme getirmiştir. Nitekim bu hakların kullanımı konusunda mallarının serbestçe geçirilmesi ortaya konulmuş, geçirilemeyen mallar için yerel makamlara, değer belirleme görevi verilmiş ve Karma Komisyon bu noktada önemli roller oynamıştır. Bu mallar üzerinden gerçekleştirilecek olan tasfiyeler üzerindeki çalışmaları, Karma Komisyonun gerçekleştirmesine karar verilmiştir. Tasfiyeler sonucunda ise temel ilke olarak ortaya çıkan para miktarı tasfiyeyi yapan ülkenin, göç edilen ülkeye bir borcu olarak görülmüştür. Buna ek olarak, göçmenler hakkında, arkalarında bıraktıkları malların karşılığını veya eş değerini göç ettikleri yerlerde alacağı üzerine kararlar verilmiştir. Yukarıda bahsedilen tasfiye işlemlerinden sorumlu Karma Komisyonun bu işlemleri, önceden belirlenmiş ilke ve kurallara göre gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tasfiyeler sonucunda eğer ortada bir borç kalmış ise, bu borç kesin bir hükümlerle ödenmek zorundadır. Buna bağlı olarak borçlu kalan ülkeler, borçlarını ödemek adına bir zaman dilimi isterse, onlara bu fırsatın verilmesi kararı alınmıştır (madde 9- 10- 14) (Aghatabay, 2007: 77- 78).

Görüldüğü üzere Mübadele sözleşmesi, maddeleri ile beraber değiş tokuşu gerçekleştirme yolunda önemli çalışmalar yapan yazılı bir belgedir. Sözleşmenin hazırlanması ve maddelerinin belirlenmesi, sözleşmenin uygulanmasından daha kolay olmuştur. Mübadele sözleşmesinin kriterlerine göre, 1 Mayıs 1923 tarihinde uygulamaya girecek olan sözleşme, Yunanistan ve Türkiye ülkelerinin, sözleşmenin ikinci maddesini farklı yorumlamalarından kaynaklı olarak gecikme göstermiş ve Kasım ayına sarkmıştır. Sorunun temelinde kimlerin “établi” yani yerleşik olacağı yatmaktadır (Bozdağı, 2014: 21- 22).

Mübadele sözleşmesinin maddelerinin uygulanabilmesi ve “établi” konusunda meydana gelen farklı yorumlamaların ortadan kalkması adına, ilgili devletler 1926 tarihli Atina Antlaşmasını imzalamıştır. Sonuç olarak Atina Antlaşması da sorunları kökten çözememiş, bu da 1926,1927 ve 1928 gibi yıllar aralığında daha büyük sorunları doğurmuştur. Mübadele sözleşmesi ile yeni sorunlara gebe kalan ülkeler (Yunanistan ve Türkiye), 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşmasını imzalayarak sorunlara kesin bir çözüm getirmişlerdir. 1923- 1930 yıllarını kapsayan süreçte Türkiye’ye göç eden kişi sayısı 463.534 şeklinde kayıtlara geçmiştir (Bozdağı, 2014: 24).

2.3. MÜBADELE GÖÇMENLERİNİN TÜRKİYE’YE GETİRİLİŞLERİ

Yunanistan ve Türkiye ülkelerini kapsayan mübadele işlemlerinin gerçekleştirilmesi adına birçok çalışma yapılmıştır. Genel hatlarıyla bunlar;

- Yunanistan bölgesinde mübadeleye tabii olan kesim ile Türkiye Cumhuriyeti’ne getirilmeleri hususunda onay alan kesimlerin ulaşmaları için, araç gibi taşıtların belirlenmesi,
- Türkiye’ye vardıklarında yerleşecekleri bölgelerin açığa kavuşturulması,
- Tüm bunlara ek olarak, göçmenlerin yerleştirileceği bölgelerdeki köylerin yenilenmesi ve evlerin düzenlenip onarılması şeklinde sıralanmaktadır (Arı, 2008: 71).

Tüm bu çalışmalar devam ederken, dönemin mübadele işlemlerinden sorumlu Komisyon üyesi, Tefik Rüştü Aras Bey’in öneri ve istekleri doğrultusunda mübadelenin, “resmen” 10 Kasım 1923 tarihinde başlayacağı açıklanmıştır. Bu tarihe mukabil yukarıda sayılan mübadele çalışmalarına ek olarak; göç edecek olan kişilerin

malları üzerinden kayıtlar yapılması ve bu kayıtların sonucunda malların para değerinin saptanması gibi Lozan'da da değinilen, mal değerleri ve kayıtları çalışması yer almaktadır. Bu kayıtlar ile göç eden kişilerin Türkiye'de ne miktarda para ve mal sahibi olacağı belirlenmiştir. Göçmenlerin taşınması konusundaki önemli bir çalışma noktası da kıyı kentlerde oturanlar üzerinden yapılmıştır. Kıyı kesimde bulunan göçmenlerin vapurlarla taşınmaları, Türkiye'ye getirilip belli bir zaman dilimi içerisinde barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması, herhangi bir ev veya toprağa sahip olmaları ve bunun sonucunda da göçmenleri üretici konuma getirme bekası, mübadelenin çalışma süreci içerisindeki en önemli evrelerini oluşturmuştur (Arı, 2008: 71).

Mücadele için gerçekleşen göçmenlerin taşıma işlemleri, Yunanistan'da meydana gelen siyasi içerikli karışıklıklardan etkilenmiştir. Siyasi karışıklıklar, Türkler üzerinde baskı kurulması ve zulüm yapılmasına sebep olmuştur. Bu durum ise Türklerin mücadele tarihinden önce kıyı bölgelere akın etmesini doğurmuş ve taşıma işlemlerinin öncelikli sıralarını belirlemiştir (Aghatabay, 2007: 124).

Nitekim Arı'ya (Arı, 2008: 76) göre bu sıraların ilk aşamasını; Yunanistan bölgesinde yaşananlardan dolayı kıyı kenarlara yığılan göçmenler oluşturmaktadır. Mücadeleye bu kesim ile başlanmasına karar verilmiştir. İkinci aşamada ise iç bölgede bulunan, zor durumda kalmış, evleri zedelenmiş Türkler yer almaktadır. Bunun yanı sıra göçmenlerin taşınacakları mevsimlerde aşamalara bölünerek birinci aşama göç edeceklerin kış aylarında, ikinci aşama göç edeceklerin ise yaz ve ilkbahar aylarında Türkiye'ye getirilmeleri uygun görülmüştür. İstatiksel olarak, kıyı bölgelere hücum eden göçmenler ele alındığında, yalnız Selanik'ten 50.000 civarı göçmenin bir veya bir buçuk ay kadar sürede Türkiye'ye getirilmesi öngörülmüştür. Selanik gibi Kayalar ve Kozana bölgeleri de öncelikli göç etme sahasına girmektedir. Bunun sebebi ise bu iki bölgede yaşayan Türklerin, kötü yaşam standartları olmuştur (Arı, 2008: 76). Sonuç olarak, Yunanistan'dan toplamda 500.000 kadar göçmen Türkiye'ye gönderilmek üzere kıyı bölgelere yığılma göstermiştir. Bu sebepten dolayı taşıma işlemlerinin hızlanması ve acil çözüm bulunması için, taşımanın vapurla yapılması kararı alınmıştır. Vapurla yapılan taşımanın maliyet açısından düşük olması ve göçmenlerin deniz şeridinde toplanması ile beraber, Türkiye'de de deniz olan bölgelere yerleştirilecek olmasından dolayı bu taşıma yolu daha makul görülmüştür (Aghatabay, 2007: 125). Nitekim bu noktada Cahide Zengin Aghatabay'ın (Aghatabay, 2007: 125-126) belirttiği üzere,

göçmenleri taşıyan vapurlara, taşıma sevkiyatı tarafından belirlenen “*Münakasa Şeriatı*” ile şu şartlar verilmiştir:

“Yunanistan’dan gelecek Muhacirler, Selanik’ten; Tekfurdağı, Kallikratya, İstanbul, Mudanya’ya, Kavala’dan; İstanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İzmit, Tekfurdağı, Gelibolu, Bandırma ve Burhaniye’ye, Girit ve Kandiye’den; Mersin, Silifke, Marmaris, Bodrum, Gökabad, Güllük, Ayvalık, Çanakkaleve Erdek iskelelerine taşınacaktır.

Bu taşıma işini üstlenecek vapur kumpanyası, bir mektup vererek teminat gösterecektir.

1. *Teklifin Ankara’dan kabul edildiği saatten bir hafta sonra istenen iskelelere dört büyük vapur göndermek zorunludur.*
2. *Taşıma ücreti muhacirlerin kendileri tarafından karşılanacaktır. Ancak bu ücreti ödemeyecek durumda olanların yol paralarını Hükümet üstlenmektedir.*
3. *Yukarıda sayılan iskelelere yapılacak taşıma ücretleri insan, eşya ve hayvan için ne olacağı ayrı ayrı belirlenecektir.*
4. *Taşıma sırasında muhacirlerin rahat ettirilmelerine dikkat edilecektir.*
5. *Gönderilecek vapurlarda tatlı su depoları bulunacaktır.*
6. *Taşıma işinden elde edilecek gelirin %20’si Hilal-i Ahmer’e bağışlanacak, sekiz yaşına kadar olan çocuklardan ve kişi başına 100 kilo eşyadan ücret alınmayacaktır.*
7. *Her nüfus için teklif edilecek navlun ücretinden başka, liman, fener, taşınma, karantina ve yolcu vergisi gibi “rüsüm-ı mütenevviyeye ait” hiçbir bedeli hükümet kabul etmeyecektir.*
8. *İskelelerde yükleme işi en çok beş gün sürecek, bu sürenin bitiminde ıstırya (ücretsiz bekleme süresi) icraatına başlanacak ve her vapura tonuna göre ıstırya icraatı tayin edilecektir. Ayrıca taşımaya tayin edilecek ilk vapurların adları Vekaletle bildirilecektir” (Aghatabay, 2007: 125-126).*

Vapur ile yapılan göç hareketlerinin olumlu yönleri kadar, tarih sahnelerine yansıyan olumsuz yönleri de olmuştur. Zorlu bir süreci yansıtan vapur taşımacılığı, ilk aşamadaki göçmenleri taşıdığı için kış ayına denk düşmüş ve bu durumda göçmenlerin barınma, yiyecek, ısınma gibi ihtiyaçlarının Türkiye tarafından zor şartlar ile sağlandığını gözler önüne sermiştir. Lakin Mustafa Necati’nin de önemle belirttiği üzere Türkiye, Muhacirlerin kırılan umudunun canlı kanadı olmuştur. Bu sebepten dolayı Aralık, Ocak, Şubat gibi aylar süresince göç taşımacılığı sekteye uğrasa bile, Türkiye göçmenlerin refahı ve yeni girdiği ortamda ki huzuru adına elinden geldiğince şartları maksimize etmiştir (Arı, 2008: 86). Ulaşımında yaşanan sıkıntı dereceleri sadece vapur

ulaşımı açısından tezahür etmekle kalmamış, bunun yanında taşıma araçlarıyla kıyılara akın eden göçmenlerinde belli başlı yaşadığı sorunlar doğmuştur. Vapura ve kıyıya ulaşmak için eşek, at, öküz, kağrı gibi araçları kullanmışlar ve ulaştıkları noktada sağlık denetimine tabii tutulmuşlardır (Arı, 2008: 78). Vapurlar ile iskeleye getirilen göçmenler, kara noktasına varmadan kimlik kontrolü denetiminden geçmişlerdir. Burada ki asıl amaç ise gelen göçmenlerin, casus, anarşist, Yunanlılara çalışan hain vb. gibi kötü kişiliklere sahip olup olmadığını anlamaktır. Göçmenlerin karaya çıkarılması için ellerinde belli başlı belgelerin bulunması gerekmektedir. Bunlar;

1. Aile kimlik belgesi
2. Aşı belgesi
3. Tasfiye talepnameşi: Göçmenlerin Yunanistan'daki mal varlığına dair belge.
4. Göçmenlerin mallarına karşılık verilmiş belge ve makbuzlar (Arı, 2008: 89-90) şeklinde sıralanmıştır. Ancak bu tür belgelerin doğru ve tam olması koşulu ile Yunanistan'dan gelen göçmenler, Türkiye'de kara parçalarına doğru çıkartılmıştır.

Sonuç olarak zorlu süreçler ile vapura ulaşmış ve daha sonra Türkiye topraklarına ayak basmış olan göçmenler, suratları korkulu ve çehreleri soluk şekilde Türk gündemine düşmüştür. Türkiye'nin yöneticileri, halkı göçmenler adına yardıma çağıran sosyal medya politikalarını uygulamıştır. O dönemin ana teması ve bekası; yorgun düşen göçmenlere yardım elini uzatmak şeklinde tezahür etmiştir.

2.3.1. Göçmenlerin Yaşadıkları Sorunlar ve Mübadillere Yapılan Yardım Çalışmaları

Göçmenlerin yaşadıkları sorunların kökeni mübadeleye değil, mübadele öncesi döneme dayanmaktadır. Lakin seneler boyunca Yunanlıların eziyet, baskı ve zulümleri altında ezilen Türk halkı, Mübadele kararının ortaya çıkması ve Mübadele antlaşmasının imzalanmasıyla daha çok eziyet görmeye başlamıştır. Nitekim buna en iyi örnek; Selanik'te bulunan üç veya dört odalı Müslüman evlerinin sadece bir odasının Müslümanlara bırakılıp, diğer odaların Türkiye'den kaçarak gelen Ermeni ve Rumlara verilmesidir. Bunlara ek olarak; Müslümanlarının eşyalarına Rumların el koyması, Müslümanlara kullanmaları için sadece yorgan ve yataklar bırakılması, Müslüman şikâyetlerinin dinlenmemesi ve bunun yanı sıra: *“Burada şikâyet dinlenmez,*

şikâyetlerinizi Mustafa Kemal'e anlatınız” şeklinde ithamlarda bulunulması, ismi Kemal olanların isimlerinin zorla değiştirilmesi, köylerde yağmalamaların devam etmesi, Müslüman olan köylü halkın hayvanlarına el konulması gibi türlü eziyetler edilmiştir (Aghatabay, 2007: 199- 200). Bu eziyet ve baskılar, zaman geçtikçe çığ gibi büyüyen sorunları doğurmaya devam etmiş ve sağlık, konut, mal kayıtları, yerleşmeler gibi birçok noktada sorunların tezahür etmesine sebep olmuştur. Nitekim büyüyen sorunlar, sosyal hayata lanse edilerek yayılmıştır. Bu noktada en önemli gelişmeler şu şekildedir;

- Selanik’te yayınlanan Yeni Asır Gazetisi’nin baskı altında kalan Müslümanların haklarına dair savunmaları desteklemediği,
- Vatan haini Hulusi Efendi’nin Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya küfürler savurduğu,
- Çerkezlerin bile Müslüman halk üzerinde gayri kanuni uygulamalar yaptığı,
- Her türlü vahşetin, sebebi belli olmayan tutuklama ve ölümlerin, çokça oluşan Müslüman kayıplarının, Müslümanların evine gönderilen tehdit mektuplarının, daha göç başlamadan Müslümanlara uygulanan göç baskısı politikalarının yankılandığı bu dönemde, aziz hatıra olan göçmenler çok sıkıntı çekmiş ve sorunlar yaşamıştır (Aghatabay, 2007: 200- 201).

Muhaceretin başladığı dönemlerde de aşamalara ayrılarak yapılan yaz ve kış göçleri, muhacirlerin kış aylarında soğuktan donarak mağdur olmasına, yaz aylarında ise sıcaktan yayılan kızamık, suçiçeği, sarılık gibi bulaşıcı hastalıkların yayılması ile zorluklar çekmesine sebep olmuştur (Aghatabay, 2007: 204). Nitekim Arı (2008: 93), mübadillerin çektiği sorunlar bağlamında en kapsamlı alanı, barınma ve beslenme olarak görmüştür. Göçmenler, her insanın yaşam mücadelesini sürdürmesi için gerekli olan, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir standartta olmadıklarından dolayı, Türkiye’den gelen desteklere ihtiyaç duymuşlardır. Vapur yolculuğunun oluşturduğu zorlu şartlar ve Yunan baskıları ile Anavatana zar zor varan göçmenler, Türkiye’nin yardım ve destek çalışmaları ile yeni hayatlarına tutunmaya çalışmıştır. Göçmenlere yardım konusunda en çok emeği geçen birimler, Karma ve Tali Komisyonlar ile Mübadele İmar ve İskân Vekâleti olmuştur. Bu birimler kendi paylarına düşen görev ve yetkileri elindeki sınırlı imkânlarla kullanmaya çalışmıştır. Özellikle Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, sınırlı sermayesi ile yığılan göçmen kitlelerine yardımlarını esirgememiş, muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılayarak, onları üretici konuma getirme görevini üstlenmiştir (Aghatabay, 2007: 213). Nitekim Arı

(2008: 103) da dönemin Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'in, muhacirler için beslenme ve barınma konularında bir genelge hazırladığını ortaya koymuştur. Genelgenin konusunu, Muhacirlerin geçici barınması, beslenmelerine ilişkin olguları ve olası sağlık sorunlarının çözümü oluşturmaktadır. Daha özele inecek olursak, Rumlar tarafından terk edilen binaların kullanıma uygun olanlarından yararlanılacağı, gelen yardımların ve hayır olarak bırakılan malların göçmenler için kullanılacağı, askeri kuruluş gibi yerlerden yorgan, yastık ve yatak gibi ihtiyaçların temin edileceği, tüm bunlara ek olarak 28 Kasım 1923'te "Misafirhaneler Talimatnamesi'nin" yayınlanması yer almaktadır (Arı, 2008: 103). Yardım ile ilgili olan bu genelge sayesinde vapurların iniş ve boşaltılış noktalarında iki tür Misafirhane kurulmuştur bunlar;

- *Tahaffuzhane*: Muhacirlerin vapur yolculuğundan sonra karaya ilk çıkartıldıklarında götürülüp temizlik kontrolünün yapıldığı misafirhane. Göçmenlerin hem temizlikleri yapıldıkları, hem de eşyalarının kontrol edildikleri yer.
- *Gerçek Misafirhane*: İlk misafirhanede temizlenip, gerekli sağlık ve eşya kontrolleri yapılan göçmenlerin ikinci aşama olarak getirildikleri yer. Gerçek misafirhanede kalım süresi 3 gün şeklinde olup, durumu kötü olan göçmenlerin iâşe²lerini Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin üstlendiği misafirhanelerdir (Arı, 2008: 97-98).

Yapılan çalışmalar doğrultusunda, Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'in en temel bekası; Muhacir kitlesinin temel ihtiyaçlarını karşılayıp, onların yabancı ülkede edindikleri bilgilerden yararlanarak, ülke üretimine katkıda bulunmalarını sağlamaktır. Bu sebepten ötürü, Muhacirlerin sağlık, barınma ve beslenme gibi sorunlarıyla yakından ilgilenip titizlikle çalışmıştır (Arı, 2008: 103).

Yardım çalışmaları doğrultusunda emeği en çok geçen kuruluş, yukarıda da belirttiğimiz üzere Hilal- i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Hem sosyolojik, hem ekonomik hem de psikolojik açıdan sıkıntıya düşen göçmenler, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Hilal- i Ahmer Cemiyeti, sorunların çözüm aracı olarak, kamuoyuna

² bknz: İâşe; Yedirip içirme, besleme, bakma: "iâşe son derece fena idi, açıkçası kıtlık vardı." □ -R. H. Karay.

İâşe; geçindirme. (<https://kelimeler.gen.tr/iase-nedir-ne-demek-158886>)

seslenişi teşvik eden ve göçmenlere yardım kampanyalarını destekleyen kuruluşların başında gelmektedir. Kamuoyuna sesleniş etkilerini göstermeye başlamış ve daha çok yardım için, gazetelerde yardımı yapan insanların isimleri ile beraber yardım miktarları yayımlanmıştır. Bu şekilde halk teşvik edilmiş ve muhacirlerin; ekmek, sigara, çay, şeker gibi ihtiyaçları gönüllü halk tarafından karşılanılmıştır. Kentlerde ki yüksek zümrelerin ve diğer insanların duyarsız kalamayacağı içler acısı göçmen görüntüleri, nakdi ve ayni yardımları gün geçtikçe arttırmıştır. Örneğin; İzmir bölgesinde bulunan Musevi dernekleri (İzmir Musevi Cemaati), Misafirhane ziyaretlerinde: “500 pide, 500 paket sigara, 42 kıyye tahin helvası” dağıtarak bu tür yardımları ara ara yapmıştır (Arı, 2008: 100). Halkta yankı uyandıran yardım çalışmaları, Türk kadınına harekete geçirmiş ve İzmirli hanımlar toplanarak, Hilal-i Ahmer Cemiyeti için yardım kuruluşu kurmuşlardır. Kadınlardan oluşan topluluk, Muhacirler için ne yapılması gerektiğini konuşup yardımlar toplamış ve toplanan yardımları Cemiyete bağışlamıştır (Arı, 2008: 100). Nitekim Cahide Zengin Aghatabay, kadınların yaptığı yardım faaliyetlerinin “ **İzmir Hanımlarının Muaveneti**” şeklinde gazetelerde duyurularak, daha fazla yardım toplandığı bilgisini vermiştir. Bu noktada Hâkimiyet- i Milliye Gazetesinde yayımlanan: “500 Bin Kardeşe İmdat” çağrısı oldukça yankı uyandırmış ve kadınların yardım faaliyetleri başka grupları da hareketlendirmiştir (Aghatabay, 2007: 135). Göç sonrası dönemde bir başka yardım kampanyası ise konserler, sinema ve tiyatrolar olmuştur. Sanatsal aktiviteler için pullar ve kartpostallar basılarak buradan toplanan paralar, göçmenlerin temel ihtiyaçları adına harcanmıştır. Bu faaliyetlerin oluşması ve yayılmasında, Gazi Mustafa Kemal Paşanın eşi Latife Hanımın manevi kişiliği ve yardımları etkili olmuştur (Arı, 2008: 102-103).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ve halkın ruhuyla harmanlaşıp doğan yeni grupların yardımlarıyla beraber 1924 yılında tamamlanan mübadele ile beraber toplamda: “132.085 liralık ceket, pantolon ve kaput, 52.716 liralık kadın, erkek ve çocuk çamaşırları, 8.008 liralık ayakkabı, 69.646 liralık erzak, 20.000 liralık tıbbi ilaç, 36.500 liralık kamyonet yardımı, 33.547 liralık hastane ve aşevi yardımı ...” şeklinde yardımlar toplanmıştır (Arı, 2008: 103).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, “1923 tarihinde 118.900, 1924 tarihinde 436.457, 1925 tarihinde 61.410 lira yani toplamda; 616.767 lira” harcayarak zor durumda olan göçmenlere yardımda bulunmuştur (Arı, 2008: 103). Hilal-i Ahmer Cemiyeti, muhacirler göç

ederken limanda oluşan yığılmayı dindirmek ve vapurlara insan yetiştirmek adına, taşıt yardımıyla bulunarak onlara elinden geldiğince destek olmuştur.

Tablo 2.1: Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Taşıt Yardımı

Mevki	Kamyon	Kamyonet	Binek
Samsun	2	5	1
Tekfurdağı	3	1	
Gelibolu	2		
Bandırma	1	2	
İzmir	2	1	1
İstanbul/Tuzla	2	2	1
İzmit	1	1	
Konya/Ulukışla	2	6	
Toplam	15	20	3

Kaynak: Erdal, 2006: 148

Destek ve çabalar sonucunda, Türkiye'nin yardım faaliyetleri Muhacirlerin hoşuna gitmiş ve bu durum ise medya'ya "**Muhacirlerin Şükranı**" olarak yansımıştır (Aghatabay, 2007: 212). Muhacir kitlesi, Anavatan'a ayak bastıkları andan itibaren mutluluk, refah ve minnettarlık duyduklarını dile getirerek, hükümetin ilgi ve alakalarını takdir etmiş, hatta vapurda dünyaya gelen bir bebeğe, "**Mustafa Kemal**" ismini vermişlerdir (Aghatabay, 2007: 212). Bu noktada muhacirlerin anavatanına duydukları özlem, ilgi, hasret ve bağlılık göze çarpmaktadır. Nitekim bunu bir muhacirin:

"Bize her şeyiniz temin edilmiştir diyorsunuz. Bizi cehennemden cennete getiren Allahın en büyük kullarından başka şey istemek hakkımız değildir. Siz isterseniz bizi sokaklara atınız. Yeter ki başımızın üzerinde yıllardan beri hasretini çektiğimiz bayrağımız olsun. Sizler kan döktünüz, can verdiniz, bize hürriyet verdiniz. Bizlere yardım eden bu fedakâr kardeşlerden rahatlık istemek hakkımız değildir. Biz çalışacağız, vatanımıza yük olmamaya gayret edeceğiz. Biz değil, sizler üzülmeiniz. Dünyada hürriyete kavuşmaktan ve düşman zulmünden kurtulmaktan daha büyük rahatlık olamaz" (Aghatabay, 2007: 212-213).

Sözleri açıkça ortaya koymaktadır. Görülmektedir ki halk bir bütün olarak, kaybedilmiş toprakların aziz hatıraları olan göçmenlere daha iyi yaşam standartları

sunmak ve onların Anavatan ile uyumunu kolaylaştırmak için maddi ve manevi çabalar göstermiş, bunun sonucunda ise muhacirlere sahip çıkmıştır.

2.4. MÜBADELENİN SONUÇLARI

Türkiye ve Yunanistan ülkeleri arasında tezahür eden problemlerden dolayı yaşanan sorunlar, anlaşma yapılarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu noktada ilk attıkları adım Lozan ile gelişen, 1926 Atina Anlaşması olmuştur. Atina Anlaşması “établis” konusu üzerinde çözüme kavuşmamıştır. Bunun yanı sıra mübadillerin yerleşimi ve malları üzerine yaşanan anlaşmazlıklar da meydana gelmiştir. Nüfus Mübadelesine dayalı ortaya çıkan tüm problemlerin çözümü için, 1930 tarihli Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile beraber, Mübadele kapsamına giren malların değiş tokuşu “takas” sistemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ankara Anlaşması, Lozan ile doğan sorunların çözümü adına önem teşkil etmiş ve uyuşmazlıkları sonlandırmıştır. Mübadeleye ilişkin engellerin ortadan kalkmasıyla beraber, artık iki ülke için yeni bir dönem başlamış ve bu dönemde ise yeni sorunlar türemiştir (Arı, 2008: 161-162). Yeni dönemde Türk- Yunan nüfus Mübadelesi gerçekleşmiş ve her iki ülke açısından sosyal, kültürel, psikolojik, etnik vb. gibi sorunlar baş göstermiştir. Mübadelenin olumsuz yönleri, olumlu kanadından daha ağır basmış; lakin ilerleyen zamanlarda göçmenler uyum sürecini tamamladığı için, Mübadele Türkiye açısından olumlu yönde sonuç vermiştir.

Dünya tarihinde iki ülke ilk defa nüfus Mübadelesini gerçekleştirerek, azınlık sorununu ortadan kaldırmak adına kendi ülkelerindeki insanları zorunlu göçe tabii tutmuştur (Bozdağlı, 2014: 24). Buna bağlı olarak Türk- Yunan nüfus Mübadelesi, diaspora ve zorunlu göçü doğurmuştur diyebiliriz. Oluşan mecburi göç ortamı, uluslararası arenada yankı uyandırmıştır. Kimileri için gerekli ve realist görülen değiş tokuş silsilesi, kimileri için ise gereksiz ve barbarca görülmüştür (Bozdağlı, 2014: 24). Nitekim başka bir görüş olarak Curzon, Mübadele olgusunu baştan sona kadar sağlıklı bulmamıştır. Curzon’un çözüm yolu olarak görmediği Türk- Yunan nüfus Mübadelesi, 1.600.000 bireyin hayatını belirlemiştir. Mübadele, iyi veya kötü şekilde mübadillerin dönüm noktası olmuştur. Bu noktada en önemli sorun, Mübadelenin azınlıklardan kurtulmak maksadıyla yapılması ve bu durumun Uluslararası Hukuk sahnesine olumsuz yansımaları olmuştur (Sezer, 2012: 28). Kişiler arasında dahi farklı yorumlamalara sebep

olan nüfus Mübadelesi, tarih sahnesinde ki göçmenler ile iki ülke arasında da farklı sonuçları doğurmuştur. Yunanistan'a göç eden Rumlar için mübadele kolay olmamış, Türkiye'ye gelen göçmenler için ise Türk Cumhuriyeti'nin katkı ve çabalarıyla uyum süreci zamanla atlatılmıştır. Anadolu topraklarından Yunanistan'a zorla ayak basan Rumlar, Yunanistan'ın yetersiz beslenme ve barınma şartları içerisinde zaten kötü olan Yunan ekonomisini daha fazla kötüleştirmiştir. Ayrıca Anadolu'ya göç eden Müslümanlardan kalma yerlere yerleştirilen Rumların çoğu dışarıda kalmış ve yerleşenlerde kötü hayat standartları altında yaşamaya mecbur edilmiştir (Bozdağlı, 2014: 26). Mübadele ile Anavatana gelen göçmenler de barınma ve beslenme gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda sıkıntı çekilmiştir. Göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmeleri için, Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmuş; fakat yaşanan olumsuz şartlar sebebiyle yanlış yerleştirmeler yapılmıştır. Bunda en etkili sebep, baskılar sonucu Mübadelenin zamanından önce yapılmasına karar verilmesi ile kıyılara yığılan insan toplulukları olmuştur. Yerleştirmelerin, göçmenlerin geldiği iklim, konum vb. özellikler bazında yapılması kararı alınmış; lakin yukarıda söylediğimiz ani göç faaliyeti sebebiyle plansız bir yerleşme söz konusu olmuştur. Yapılan yanlış çalışmalar ve plansızlığın bir başka sonucu ise üretici konuma getirilmesi hedeflenen göçmenlerin, geldikleri yerlerdeki mesleklerine göre yerleştirmeleri şeklinde tezahür etmiştir. Örneğin; geldiği yerde tütüncülükle uğraşan göçmenin, anavatanda da tütüncülüğün yapıldığı yerlere yerleştirilmesi gerekirken zeytincilik yapılan yerlere yerleştirilmesi, çalışmaların hüsrarla sonuçlanmasına sebep olmuştur (Sezer, 2012: 22-23). Bunun yanı sıra göçmenlerin, Rumlardan kalan evlere yerleştirilmesi ve bu evlerin aşırı bakımsız olması olumsuz sonuçlar doğurmuş ve göçmenleri rahatsız etmiştir (Bozdağlı, 2014: 27). Türkiye Cumhuriyeti, yukarıda ele aldığımız göçmenlere yardım çalışmalarında da görüldüğü üzere, misafirhaneler yapmış, Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurmuş ve göçmenleri olumsuz yaşam sahasından çıkarmak için çaba sarf etmiştir. Görüldüğü üzere Mübadele, Yunanistan'a giden Rumlar için pekiyi sonuçlar vermediği gibi Anavatana giden Müslümanlar içinde ilk başlarda sorun oluşturmuş; fakat daha sonra bu sorunlar halk ve hükümetin destekleriyle aşılmıştır.

Tarih boyunca bireyleri topraklara bağlayan temel etkenler baş göstermiş ve iki ülke içinde bu etkenleri yerinden söküp, başka yapılara alışmak kolay olmamıştır.

Rumların Mübadele ile uyum süreci, Türkiye'ye göç eden Müslümanlara nazaran daha zor olmuştur. Hatta uyum sağlamada zorluk çeken Rumların çoğu;

- Yunanlılardan ayrı bir kimlik oluşturmuşlar,
- Amerika 'ya göç etmişler,
- Avrupa'ya göç etmişlerdir (Bozdağlı, 2014: 28).

Mübadele konusu sadece göçmenlerin değil, Yunanistan ve Türkiye ülkelerinin de ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatlarına etki etmiştir. Türkiye, önceden de göçmenlere kucak açan bir ülke olduğu için, mübadele ile gelen göçmenlere elinden geldiğince iskân, barınma, beslenme gibi yardımlarda bulunmuştur. Bu durum, Anavatan'a gelen göçmenlerin yeni hayatına uyumunu kolaylaştırmıştır. Türkiye'ye gelen göçmenlerin uyum süreci kolaylaştırdıkça, Türkiye'den giden göçmenlerin ekonomik hayata katkılarının eksikliği ve zararı hissedilmiş, bu durum ise zamanla doldurulmaya çalışılmıştır. Uyum açısından aynı şey, Yunanistan için maalesef ki geçerli olmamıştır. Zaten az bir nüfusa sahip olan Yunanistan, yeni gelen göçmenlere kucak açacak kapasitede olmadığı için, Rumlar farklı bölgelere göç etmiş ve Yunanistan'ı benimseyememiştir. Gelen göçmen kitlesi kötü olan Yunan ekonomisini daha da kötüleştirilmiş ve Rumlara iyi bir hayat standardı verememiştir. Her şeye rağmen Yunanistan Mübadeleyi Ulusal bir mesele olarak görmeye devam etmiştir (Bozdağlı, 2014: 30). Türkiye ise kendi topraklarına ayak basan aziz muhacirleri, destek ve kampanyalarla ayakta tutmaya çalışmıştır. Türk- Yunan nüfus Mübadelesi görüldüğü üzere her iki ülke için farklı sonuçlar doğurmuştur. Türkiye için pahalıya mal olan göçmenlerin uyum süreci sonucunda, muhacirler ve yerli halk bir bütünü oluşturup Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında yaşamayı başarmışlardır. Yunanistan için Mübadele, zaten kötü olan ekonomik ortamda sahip çıkamadığı Rumları kaybetmekle ve bu Rumların bağımsız göç hareketleri yaparak, Yunanistan'dan kopmalarıyla sonuçlanmıştır. Görüldüğü üzere Mübadelenin olumlu veya olumsuz sonuçlanmasındaki en büyük rol, göçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yeni hayatlarına olan uyum süreçleri olmuştur.

2.4.1. Göçmenlerin Türkiye'ye Uyum Süreci ve Yeni Kazanılan Kültürel Değerler

Tarih sahnelerine zorunlu göç olarak yansıyan Türk- Yunan nüfus Mübadelesi, “zorunlu” kelimesinden dolayı hafızalarda pek de iyi algılar uyandırmamaktadır. Kişilerin, kendi iradesi dışarısında kurdukları düzenlerini terk etmek zorunda kalması, onlar üzerinde; korku, endişe, maddi ve manevi gibi kayıp duygularının doğmasına sebep olmuştur. Bu duygusal zedelenmeler karşılıklı olarak ekonomik, sosyal ve kültürel hayata etki etmiştir. Nitekim Arı (2008: 164), zorunlu olarak yapılan bu Mübadelenin, göçmen kanadını etkilediği gibi göç edilen toprakları da etkilediğini savunarak, iki tarafın da karşılıklı şekilde birbirlerine sorumluluklar yüklediğini ele almıştır. Bu etkileşim, kendi içerisinde olumlu ve olumsuz yapılanmaları doğurmuştur. Göçmenlerin uyum süreci, toplumun yeni sistematik dengesi için önem teşkil etmiş ve Anavatani yeniden şekillendiren kültürel bir yapıyı oluşturmuştur. Nitekim İlhan Tekeli'ye göre yeni topluma ve çevreye uyum, zaman ile piyasa koşullarına bağlı olarak gelişim göstermiştir. Tekeli, uyumun ayrı ayrı iki şekilde geliştiğini vurgulayarak ilk sürece ekonomik uyumu oturtmuştur. Ekonomik uyum diğer faktörlere göre daha kolay şekilde gelişim göstermiştir. Bu uyum sürecini, önceki konularda da ele aldığımız üzere, göçmenlerin üretimsel faaliyetlerine göre Anavatana yerleştirilmeleri ve yerleştikleri toplumsal tabakalaşmaya bağlı olarak, üretimsel faaliyetlerde bulunmaları oluşturmaktadır (Arı, 2008: 164-165). Ekonomik uyum süreci, Kültürel ve bunun beraberinde gelişen toplumsal uyum sürecine nazaran daha kolay şekilde sağlanmıştır. Tekeli, kültürel ve toplumsal uyum sürecini daha zor ve daha zaman alıcı bularak, ikinci sürece yerleştirmiştir. Ona göre, zorunlu olarak göç eden bireylerde kırgınlık duyguları ağır basmıştır. Bu duygularla beraber birey, yeni girdiği sosyal hayatta kendini bir kalıba koymak için arayış içerisine girmiştir. Bu arayış, Anavatan da bulunup göç etmeyen bireylerle, Anavatana göç eden göçmenlerin aralarında onca fark olmasına karşın, dostane şekilde yaşamalarına vesile olmuştur (Arı, 2008: 165).

Her toplumda olduğu gibi her bireyde de bağlılık duyguları mevcuttur. Nitekim kişileri, yaşadıkları bölgelere bağlayan duygular, mallar, eşyalar, yapılanmalar, mülkiyet hakları gibi birçok etmen bulunmaktadır. Göçmenler açısından bu etmenler daha fazla önem teşkil etmiştir. Çünkü onların yaşadıkları toprakları bırakıp başka topraklara gelmesi demek, yukarıda sayılan bütün olguların kaybı demektir. Mevcut olan kayıpların ne miktarda yerinin doldurulacağı ise yeni topraklardaki insan haklarının

kurumsallaşmasına bağlı olarak gelişim göstermiştir. Mübadiller, kültürel ve ekonomik değerlerini Yunanistan’ da bırakarak, Türkiye’ye büyük kayıp içerisinde gelmiştir. Toplumsal, ekonomik ve statü yönünden kayıplara uğrayan göçmenler, önemli psikolojik sorunlar yaşamış ve moral değerlerinin düşmesi gibi olgularla karşı karşıya kalmıştır (Arı, 2008: 166-167).

Anavatanın destek ve yardım çalışmaları bağlamında yaşanan kayıplar, zamanla aşılmış, birlik ve beraberlik duyguları çerçevesinde yeni bir Türkiye doğmuştur. Birbirleri içerisinde erimeye başlayıp, dengeyi başarılı şekilde tamamlayan göçmenlerin ilk uyum hareketi, yerleştikleri köyler bağlamında gelişim göstermiştir. Göçmenler, sayıları oldukça fazla olduğu için yerli ve muhacir şeklinde köy gruplarının oluşmasına sebep olmuştur. Lakin zamanla muhacirler, yerli köyleri içerisinde eriyerek birbirlerine karışmışlardır. Örneğin; 1877- 1878 Osmanlı- Rus savaşlarıyla beraber, Anavatana gelip yerleşen göçmenler, tamamen göçmen kimliklerini kaybedip yerli halkla bir olmuş ve bu insanlara “Muhacir” sıfatı ile hitap edilmiştir (Boran, 1945: 24-25). Görüldüğü üzere Anavatan kadar, göçmenler de kaynaşma çabasına girmiş ve yerli halk ile zamanla, holistik bir yapı oluşturmayı başarmıştır. Nitekim muhacir kesimi, yerleşik halkla kaynaşmış ve kendi getirdiği bazı kültürlerini aktarmıştır. Her iki tarafta tüm içtenlikleriyle ekonomik, sosyal hayat, dil, kültür gibi alanlarda aktarımlar yaparak, birbirlerini asimile etmişlerdir. Göçmen köylerinde zamanla Rumeli’nin etkisi silinmeye başlamış ve Yunanistan yaşam biçimi yavaş yavaş terk edilmiştir. Çünkü zaman geçtikçe, yerleşik olan dil ve kültür göçmenler tarafından tanınmaya başlanmış, yaşam biçimleri benimsenmiş ve bir kısım eski alışkanlıklar da değişime uğrayarak, yeni yaşam biçimi şeklinde gelişim göstermiştir (Arı, 2008: 169).

Kaynaşma noktalarının başında, göçmenlerin ekonomik ve üretime yönelik çabaları gelmektedir. Örneğin; göçmenlerin dört tekerlekli “Muhacir arabası” olarak bilinen at arabaları, hem günlük yaşamda kullanılmaya başlanmış hem de yerlilerin iki tekerlekli “Geleneksel Kağnı Arabaları’ndan” daha kullanışlı olarak görülmüştür. Ayrıca halk, dört tekerlekli at arabalarını kullanımı rahat ve elverişli olduğu için, tarlaları sürmek amacıyla kullanmaya başlamıştır. Üretimsel olarak, tarımda artı değer katan göçmenler yerli halka, tütün ve patates ekimini aşmışlardır. Tarıma dayalı ekonomiye karşılıklı kültür alışverişi ile katkı sağlayan göçmenlerden, yerli halka geçen başlıca özellikler ise;

- Göçmenlerden görülen, evlerin duvarlarını kireçle badana yapmak yaygınlaşmıştır.
- Orta Anadolu kesimlerine yerleştirilen muhacirlerin, sağlığa yararlı (sıhhi) şekilde ekmek yapmayı, yerli halka öğretmesi ve ev yapımı ekmeğin yaygınlaşması durumu oluşmuştur.
- Göçmenler, daha fazla güneş ışığı girmesi için evlerini, üç köşeli damlar ve geniş pencere yapılar şeklinde inşa etmiştir. Bu durum yerli halkın düz damlı ev anlayışını değiştirmiş ve yerli halk ev yapımına ihtiyaç duyduğu zaman göçmenlerin stilinde yapılar inşa etmeye başlamıştır.
- Göçmenler, iklim koşulları sebebiyle Anadolu'da daha sık görülen Manda hayvanını keşfetmiştir. Etinden, sütünden ve binekliğinden yararlanan bu hayvanın farkındalığı göçmenler ile tanınmıştır.
- Giyim kuşam konusunda göçmen ve yerli halk birbirlerine farklı kültür ve değerler kazandırmıştır.
- Namı değer muhacirler, konuştukları dil ile de dikkat çeken kesim olmuşlardır. Bu noktada, “h” sesini yutarak veya “abe”, “mari”, “kızan” gibi değersel yargısı yüksek kelimelerden oluşan şiveye sahiptirler. Göçmenlerin şiveleri, bazen yerli halk ile de özleşmiştir. Dil ilişkisi olarak örneğin, Müslüman Pomak kesimi dışarıda Türkçe, kendi aralarında ise Bulgarca konuşmuşlardır (Arı, 2008: 168-172).

Görüldüğü üzere Türkiye'ye gelen mübadiller, Yunanistan'da edindikleri bilgi, kültür ve tecrübelerini zaman geçtikçe yerli halkla paylaşmıştır. Anavatan, göçmenlere kucak açmış, onların yeni hayata uyumunu kolaylaştırmak için elindeki tüm imkânları kullanmıştır. Kimi göçmenler Yunanistan'daki düzenini ararken, kimi göçmenler ise Türkiye topraklarının düzenine uyum içerisinde katkıda bulunarak, bütünlüğü sağlamıştır. Türkiye'ye geldiklerinde yılgın ve bitik olan göçmenlerin büyük bir kitlesi, Anavatan'da huzur bulmuş, ekonomik kalkınma gerçekleşmiş, kültürel değerler harmanlaşmış ve yeni kimlikler türemiştir. Bu kimlikler, göçmenlerin ve yerli halkın harman kültürüyle beslenmiş ve günümüze kadar değerini kaybetmemiştir. Farklı şiveler, örf ve adetler, kültürler, bilgi ve becerilerin bulunduğu Anadolu toprakları, göçmenlerin küllerinden doğmasına vesile olmuştur.

2.5. BULGARİSTAN DİASPORASI

“Doksanüç muhacereti” ile başlayan Bulgaristan Diasporasının temeli, Osmanlı-Rus savaşlarına dayanmaktadır. Böylece İlk büyük darbe, 1877-1878 yıllarında Rus panislavistlerin, Slav Bulgar devleti kurmak istemesiyle patlak vermiştir (Şimşir, 1992: 48). Tüm bunlardan yola çıkarak, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki zorunlu göç faaliyetlerinin başlangıç noktasını, hırslı Bulgaristan’ın tek millet kurmasına kadar uzandığını söyleyebiliriz. Türklerin, zorla göç ettirilmesi ve buna mahkûm edilmesi tarihin Diaspora zincirini oluşturmuştur. Bulgarlar tarafından oluşturulan Türklerin acılı göç hikâyesi, yıllar geçse de aralıksız bir şekilde devam etmiş ve bu yıllar içinde göçlerin dönüm noktaları oluşmuştur. Başlangıcı “Doksanüç Muhacereti” olgusuna dayanan Bulgaristan Diasporaları dönemsel olarak,

- 1950 yılından önce, Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçler,
- 1950- 1951 yılı hükümetin el değiştirmesiyle oluşan zorunlu göç hareketi,
- 1968 “Yakın akraba göçü” hareketi,
- Bulgarların son darbesi- Türk adlarının zorla değiştirilmesi (1985-1989) faaliyetlerini kapsamaktadır.

2.5.1. Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yapılan Göçler

Tarihte her olayın bir sahnesi ve perde arkası vardır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, nedensiz bir olgu üzerine kurulu tarihten söz edemeyiz. Savaşları, sürgünleri, Antlaşmaları ve konumuzun dâhilinde olan göçleri bile oluşturan bir alt yapı mevcuttur. Bu alt yapılar ile beraber Bulgaristan’daki göçlerin en temel özelliği, süreklilik göstererek tezahür etmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Bulgaristan, kesintisiz olarak her yıl devam eden göç kitlesini, bünyesinde barındırmıştır. Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçler dâhilinde üzerinde durulması gereken asıl olgular; Bulgarların Türkleri zorla göç ettirme politikaları, asimilasyonlar, baskı ve beraberinde gelişen eziyetler zinciridir. Peki, Türkleri göç etmek zorunda bırakan, Bulgaristan Diasporası’nın çıkış noktası nelere dayanmaktadır? Nitekim Şimşir (1986: 198-200), Bulgaristan Türklerinin göçleri hususunda çok eski bir tarihten bahsetmiştir. Türkler, ilk önce 14. yy civarlarında Rumeli topraklarına göç etmiş ve buralarda kendilerine ait yeni yaşamlar kurmuştur. Daha sonra gelişen birkaç tarihi olgular ile beraber, 19. yy

zaman diliminde geriye dönmek zorunda kaldıkları ve Diasporalarla bezeli bir göç kuşağı yaşamışlardır. Bu zaman diliminde gerisin geriye dönüşlerin temeli, Osmanlı-Türk İmparatorluk kesiminin Avrupa topraklarından çekilmesine dayanmaktadır. Oluşan bu göç olgusuna, “Muhaceret” veya “Hicret” gibi tabirler kullanılırken, göç eden kişilere de “ Muhacir” hatta “Rumeli Muhacirleri” gibi sıfatlar verilmiştir. Temelleri bu yüzyıllara dayanan göçlerle beraber, Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye ilk büyük göç hareketi, “Doksanüç Muhacereti” çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyim ile büyük göç, Osmanlı-Rus savaşının (1877-1878) uğrattığı acımasız bozgunun kurbanı olarak şekil kazanmıştır (Şimşir, 1986: 200). Gelişen bu olaylar, Bulgaristan’ın bütün olarak kuruluşuna denk düşmektedir. Bulgaristan, 1878 Berlin Antlaşması ile beraber Osmanlı Devleti kesimindeki Tuna vilayetinde kurulmuştur. Tuna vilayeti, Balkan Sıradağları ile Tuna nehri arasında kalan bir bölgedir. 1876 yılında bu bölgede, 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamıştır. Rakamsal olarak hemen hemen yarı yarıya olan Türk ve Bulgar nüfus tablosu, Rus panislavistlerini rahatsız etmiştir. Rus panislavistlerin temel hedefi, bir Slav devleti kurmak olmuştur. Oluşan hedefleri doğrultusunda Ruslar, yerli olan Türk halkını bu bölgeden koparıp atmak istemiştir. Zorunlu göç olarak gelişen koparılişın ilk fiiliyatı, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile Bulgar çetelerinin imha hareketleri doğrultusunda gerçekleşmiştir (Çolak, 2013: 115). Nitekim Şimşir (1986: 200-201), Rusların imha hareketine başvurmasının sebeplerini;

- Tuna vilayetinde 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar olmak üzere yarı yarıya mevcut olan bir nüfustan, tamamıyla tek milletli bir Bulgaristan’ın kurulamayacağı düşüncesine;
- Bu bölgedeki işlenebilir olan toprakların çoğuna (%70’ine), Türklerin sahip olmasına bağlamıştır (Şimşir, 1986: 200).

Rus panislavistlerin böyle topraklarda rahatça Slav devleti kuramayacağı düşüncesi, onları yerli halkı söküp atmak veya kılıçtan geçirmek düşüncelerine itmiştir. Tarihe gaddarca yansıyan bu gelişmeler, Panislavist Prens Çerkaski’nin: “ yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez! ” sözüyle kıvılcımlanarak, gerekli bölgelerdeki Türklerin yurttan sökülüp atılması ve gerekirse kılıçlar ile yok edilmesi kararına varılmasına sebep olmuştur. Osmanlı-Rus savaşı, savaş örf ve adetleri bağlamında savaş hukukuna da ters düşerek gelişmiş, sonuç olarak bir soykırımdan farkı kalmamıştır.

Yaklaşık 7 ay süren katliam, 1 milyon civarında Rumeli Türkünü topraklarından alı koymuştur. Tabiri caizse 1 milyon Türk, “sinekler gibi” kırılarak; açlık, sefalet, hastalık gibi sonuçlarla göçe zorlanmıştır (Şimşir, 1986: 201). Görüldüğü üzere; nüfusun dengeleri değişmiş, yarım milyon insan gaddarca katledilmiş ve Rumeli Türklerinin aleyhine işleyen bir sistem doğmuştur. Bu sistemin doğuşu, aslında dengeleri düzenlemek maksadıyla yapılan Berlin Anlaşmasının, farklı sonuç vermesine dayanmaktadır. Bulgaristan’ın kuruluşu üzerine temel atan çok taraflı Berlin Anlaşması, daha öncede belirttiğimiz üzere 1877-1878 yılında yaşanan savaşın sonucuyla doğmuştur. Berlin Anlaşması içerdiği madde ve yükümlülükleri bağlamında, Osmanlı devleti ile Bulgaristan için önem teşkil etmiştir. Nitekim 13 Temmuz 1878 yılında imzalanan bu Anlaşma ile Bulgaristan, Osmanlı devletine vergi vermekle yükümlü olan bir prenslik kurmuştur (Erim, 1953: 404). Berlin Anlaşmasının gerekli hükümleriyle beraber,

- Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlıkların hakları güvence altına alınacaktır.
- İlgili anlaşmanın 12. Maddesi gereğince, Bulgaristan Türkleri taşınmaz mallarını, göç etseler dahi koruma ve üçüncü kişiler vasıtasıyla işletme özelliklerine sahiptir (Erim, 1953: 409) kararları alınmıştır.

Bulgaristan, Prenslik kurmak için imzaladığı çok taraflı Berlin Anlaşması ile sadece Osmanlı devletine karşı değil, diğer Avrupa devletlerine karşı da sorumluluk altına girmiştir. Türklerin; mal ve can güvencesi, hürriyet, din özgürlüğü gibi haklarının sağlanacağına inanıldığı Berlin Anlaşması, Bulgar Hükümetini Türklere karşı saygıya davet eden ve bağlayıcı anayasa değerinde olan bir yapı şeklinde tarihe geçmiştir (Şimşir, 1992: 49). Çok taraflı Berlin Anlaşmasıyla beraber, Rum Türklerinin Bulgaristan’da rahat bir hayat yaşaması, işleriyle uğraşması ve Bulgarlara uyum sağlaması beklenmiştir. Lakin beklenilenin aksi bir durum doğmuş, 1879 tarihinde Rus ordusunun gitmesinden sonra Türklere ithafen Bulgar terörü başlamıştır. Bulgaristan bölgesinin Türk kesimlerinde, sıkıyönetim ilan edilmiş; fakat bu sıkıyönetim alışımlışın dışında uygulamalarla gerçekleştirilmiştir. Rum Türklerinin;

- Üzerlerinde silah taşımaları yasaklanmış,
- Silahları ellerinden alınmış,
- Kendi kendilerine toplanmaları engellenmiş,

- Gece vakti sokağa çıkmaları yasaklanmıştır (Şimşir, 1986: 203).

Buna mukabil Bulgarlar ise daha fazla silahlandırılmış, Bulgar çeteleri oluşturulmuş ve Türk köylerine saldırmışlardır. Bulgarların Türklere yaptığı zulümler arasında; her gece evlerini basmak, zengin olanların mallarına el koymak, hayvanları ahırdan kaçırmak gibi fiiller yer almıştır. Yapılan işkencelere karşı gelenlere ise şiddetli dayaklar atılmış, beraberinde adam yaralama ve öldürme gibi sonuçlar üremiştir. Bulgar çeteleri, bunlarla kalmayıp bir de Türklere: “Tez elden Bulgaristan’dan çekip gitmelerini, yoksa başlarına daha büyük belalar geleceğini” dile getirip çeşitli tehditler savurmuştur. Tüm bunlar sonucunda Türklerin, Bulgaristan resmi makamlarına yaptıkları ve gönderdikleri şikâyetlerden hiçbir sonuç alınamamıştır (Şimşir, 1986: 203). 1879 yıllarında yapılan işkence ve zulümler sonucu 39 Türk, Bulgar çeteleri sebebiyle öldürülmüş ve Türklere zorla çalınan paraların rakamı 288.809 kuruşa denk düşmüştür (Şimşir, 1992: 50-51). Sonuç olarak, Berlin Anlaşmasına rağmen Bulgaristan Türklerinin namus, mal, can, güvenlik, hak ve özgürlük gibi alanlarda yaşam sahası oluşamamış ve Türkler ellerindekileri düşük fiyatlarla satıp göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç eden kitlelerin sayısı, Varna Fransız Konsolosu Muttet tarafından: “Bulgar zulümlerinin sebep olduğu gerçek göçler, Mayıs 1879’ da Rus işgali sona erdikten sonra başladı” ifadesiyle belirtilmiştir. Buna göre, 1879-1880 tarihleri arasında yalnızca Varna limanından 18.033 Bulgaristan Türkü göç etmiştir. Varna limanı gibi Tuna nehri limanından da Türkiye’ye göç kitlesi akmış, bunlara ek olarak Fransa, Avusturya, Türk ve Rus vapurları da sıklıkla İstanbul’a göç taşımıştır. Deniz yolundan yapılan göçlerin yanı sıra karadan da Edirne güzergâhına göç kabileleri gelmiştir. Bu sayı Fransa’nın Edirne konsolosu Laffon tarafından 200.000 şeklinde belirtilmiştir (Şimşir, 1992: 51). Konsolos Laffon, muhacirler ile diyaloglar kurmuş ve genel olarak hepsinden; Bulgarların zulüm yaptıklarını, kadınlarına dahi karışıp çarşaf giydirmediklerini, dini iradelerine karışıp camiye gitmelerine engel olduklarını ifade ederek, baskılardan kaçıp Anavatan’a sığındıklarını dile getirmişlerdir (Şimşir, 1992: 51). Bulgaristan ülkesinden Türkiye’ye yapılan göçler kesintisiz olarak devam etmiştir. Nitekim Şimşir 1886- 1890 yılları arasında totalde 74.753 Türk’ün, Anavatana göç ettiğini belirtmiştir (Şimşir, 1986: 205). Bulgaristan’ın istatistiklerine göre 1893-1902 yıllarında 70.603 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Bu rakamın yıllara göre analizi şu şekildedir:

Tablo 2.2: Bulgar İstatistiklerine Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1893	5771	5689	11.460
1894	4422	4415	8.837
1895	2492	2603	5.095
1896	958	988	1.946
1897	1388	1413	2.801
1898	3572	3068	6.640
1899	3818	3536	7.354
1900	3704	3713	7.417
1901	4564	4775	9.339
1902	4729	4985	9.717
			70.603

Kaynak: Şimşir, 1986: 206.

Yukarıdaki tablo, Bulgaristan göçlerinin her yıl hiç kesilmeden devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bulgar prensliğinin kuruluşundan Balkan savaşlarına (1912-1913) kadar hemen hemen 25 yıl boyunca Türkiye'ye göçler aralıksız olarak devam etmiştir (Şimşir, 1986: 206).

Tarihe tıpkı Osmanlı- Rus savaşı gibi damga vuran Balkan savaşları, Rumeli Türklerine rahat nefes aldirmamıştır. Balkan Savaşı'nda, Çatalca bölgesine kadar çekilen Osmanlı'dan fırsat bulan Bulgar komite ve orduları, hem Çatalca'ya kadar ilerlemiş hem de Trakya ve Makedonya kesimlerinde ağır katliamlar uygulamıştır. Yaptıkları vahşetlerden akıllarda kalan en dehşet saçanı; 64 Türk'ün Demir Hisar bölgesinde, kahvehaneye kapatılarak diri diri yakılması olmuştur (McCarthy, 1998: 148-150). Dehşet saçıcı bu vahşetlerin sonucunda, canlarını kurtarmak için çırpınan Türkler, 1878- 1879 savaşında yaşanan birinci büyük göç dalgasından sonra Balkan savaşlarıyla beraber ikinci büyük göç dalgasını yaşamış ve 200.000 kadar kişi topraklarını bırakıp göç etmek zorunda kalmıştır (Çolak, 2003: 115).

Balkan Savaşlarından sonra Cumhuriyet döneminde de göç faaliyetleri devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi göçlerinin özelliği, ilk kez bir anlaşmayla düzenlenmesi olmuştur. Ankara'da imzalanan, 18 Ekim 1925 tarihli "Türk- Bulgar İkamet Sözleşmesi'ne" göre; baskılardan kaçan Rumeli Türklerinin isteğine bağlı göçlerine engel olunmayacaktır. Bir diğer önemli maddesi ise göçmenlerin taşınabilen mallarıyla alakalıdır. Göçmenler bu mallarını ve hayvanlarını özgürce göç ettikleri yerlere

götürebilecektir. Bunun yanında taşınmaz mallarını ise istedikleri şekilde satıp paralarını alabileceklerdir (madde 2) (Şimşir, 1986: 207). Diğer yıllara nazaran, imzalanan bu anlaşma sayesinde göçler düzene girmiştir. Bu dönemde yapılan göçlerin asıl nedeni de önceki göçler gibi Bulgar baskıları şeklinde tezahür etmiştir. Bu yıllar arasında iki tane silahlı Bulgar örgütü dikkat çekmektedir. Birisi Kuzey Bulgaristan bölgesinde bulunan “*Rodna Zaštita*” (Yurt Koruması), ikincisi ise Güney Bulgaristan’da bulunan “*Trakya*” Komiteleri olarak doğmuştur. Bu iki örgüt, durmadan Bulgaristan Türklerine karşı baskı ve zulüm yapmıştır. *Rodna Zaštita* örgütü, 1923 tarihinde kurulan faşist bir örgüttür. Faşist örgütün üyeleri, genel olarak öğrenci kesiminden meydana gelmiştir. Bu örgütün asıl bekası, Demokratik özgürlüğü ortadan kaldırıp, güçlü bir Bulgar monarşisi yaratmak olmuştur. “ Bulgaristan’da başka ırklara hayat yoktur!”, “Bulgaristan, Bulgarlarındır” gibi sloganlarla düşüncelerini açıkça ortaya koyan faşist örgüt, masum Türklere eziyetler ederek, onları göçe zorlamıştır. Aynı şekilde Güney Bulgaristan bölgesinde de Trakya Komiteleri Türklere baskı yapmış ve tüm bu olanlar karşısında, Bulgaristan Türkleri kabileler halinde Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmıştır (Şimşir, 1992: 53-54). Bulgaristan gündeminde ki Türkçe gazetelerin ana düşüncesi; Bulgarların tüm eziyetlerine rağmen göç etmemek gerektiği yönünde olmuştur. Bu gazeteler, Bulgar Türklerini göçten caydırmak için çaba sarf etmişlerdir. Nitekim *Deliorman gazetesi*, Türklerin göç hareketini Koca balkan dağlarından çıkıp, Karadeniz’e doğru dökülen Kamçı suyunun akışına benzeterek, Nazım diliyle halka;

“ *Kamçı gibi akıp gitme,*

Etrafını yıkıp gitme,

Ey Türkoğlu, dede ilin

Ellere bırakıp gitme

Dedelerin sürdü, ekti

Bu il için neler çekti

Yüzlerce yıl silah elde

İl uğruna kanlar döktü” (Şimşir, 1986: 209) gibi şiirler aktarmıştır.

Bulgaristan gazeteleri gibi 1930’lu yıllarda Türkiye gazetelerinde de Türklerin göçe zorlanmaları hakkında yazılar yazılmıştır. Örneğin; *Yeni Asır* gazetesi: “Bulgarlar

artık çok oluyor!” başlıklı yazılar yazmıştır. Bulgaristan’ın Türklere ve Türk komşularına karşı kinli düşmanlıkları katlanarak sürmüş, eziyetler durmamış, bu baskılar sebebiyle de Türkiye’ye olan göçler durmadan devam etmiştir (Şimşir, 1992: 55-56).

Nitekim Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve iki dünya savaşı arası yıllarda, Bulgaristan’dan Anavatana akan göç sayısı şu şekilde olmuştur:

Tablo 2.3: Cumhuriyetin İlk Döneminde Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmen Sayısı (1923-1939)

Yıllar	Göçmen sayısı
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1923-1939 Toplamı	198.688

Kaynak: Şimşir, 1986: 211.

Gelişen göç dalgası, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında duraksama göstermiştir. Bulgaristan bölgesinden, Türkiye’ye giden göç dalgaları oldukça yavaşlamıştır. Yok denilecek kadar az olan bu göç yıllarında, on yıllık süreci kapsayan 1940-1949 ‘un yıllara göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 2.4: 1940-1949 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç

Yıllar	Göçmen sayısı
1940	6.960 kişi
1941	3.803 kişi
1942	2.672 kişi
1943	1.145 kişi
1944	489 kişi
1945	631 kişi
1946	706 kişi
1947	1.763 kişi
1948	1.514 kişi
1949	1.670 kişi
1940-1949 Toplamı	21.353 kişi

Kaynak: Şimşir, 1986: 211-212.

On yıllık göç serüveninde, göçlerin yıllık ortalaması 2.100 civarını bulmuştur. Bulgar hükümetinin kuruluş tarihinden 1949 yıllarına kadar, yani 72 yıllık zaman diliminde en az göçün yaşandığı yıllar tabloda gösterilmiştir. Yıllardır süren göç, hiç bu kadar düşüş yaşamamıştır. Bunun sebebi ise Bulgaristan'dan, yurt dışına çıkmanın yasaklanmış olması durumudur. Bu durgunluk yeni bir göç olgusunun patlak vereceğine delalet etmiştir (Şimşir, 1986: 212). Bulgaristan, 1945-1949 yılları arasında Türkiye'ye gidecek olanlara pasaport vermemiş, Komünist rejimin etkisiyle Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçleri yasaklamış, Türk azınlıkları sudan sebeplerle tutuklamış, tarlalar masum halkın ellerinden alınmış, Türk okulları devletleştirilmiş, özetle; komünist rejimin doğuşu olan 1944 yıllarında Rumeli Türklerinin kaygıları ikiye katlanmıştır. Kısacası, evleri, tarlaları, bütün malları ellerinden alınıp Türk okullarına kadar giren Bulgar rejimi, Türklere karşı Bulgarlaştırma politikalarını uygulama yolunda ciddi adımlar atmıştır (Şimşir, 1992: 57).

2.5.1.1. 1950-1951 Göçü

Türkiye ve Bulgaristan arasında gelişen göç dalgalanmaları, yukarıda gösterilen (1940-1949) on yıllık zaman diliminde durgunlaşmıştır. Buna mukabil, 10 Ağustos 1950 yılında Bulgaristan, Türkiye'ye sert bir dille nota göndermiş ve bu notasında 3 ay gibi bir zaman dilimi içerisinde, 250.000 kişinin Türkiye'ye göç etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bulgaristan hükümetinin bu sert notası üzerine, önceden beri gergin olan Bulgaristan-Türkiye ilişkileri daha da gerginleşmiş ve on yıllık durgunluğun hayırsız sessizliği, yeni göç dalgalarına işaret etmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye daha önce her yıl yaklaşık olarak 15-20 bin kadar göçmen giderken, İkinci Dünya Savaşı ve beraberinde gelişen yeni Bulgar rejiminin baskıları, göçlerin normal seyrini bozmuştur. 1940-1949 yıllarını durguna uğratan bu iki sebep sonucunda, göçmen yığılması diğer bir değiş ile göç setleri oluşmuştur. Oluşan 200.000 kadar göçmen birikintisi, 1950 yılında set duvarlarını çeşitli nedenlerden dolayı zorlamaya başlamıştır (Şimşir, 1986: 212-213).

2.5.1.1.1. 1950-1951 Göçünün Nedenleri

1942 yılında Komünist parti tarafından kurulan Vatan Cephesi, Bulgaristan'da bütün antifaşist yapıları bir yere toplamıştır (Todarov, Akt: Atayman, 1979: 119).

Oluşan bu komünist rejimin Türkler ile ilgili temel bekası; Bulgaristan Sosyalist Devletiyle bütünlük kazanmış, “tek bir ulusun yaratılması” şeklinde tezahür etmiştir. Buradaki ana düşünce, Birleşmiş Bulgar Sosyalist Devleti’nin kurulması ve bunu gerçekleştirirken bir milyon Türkün, bile isteye asimile edilmesidir (Sander, 1969: 182).

Bulgar Komünist rejiminin temel bekası doğrultusunda ilerlemesi, Türk azınlığın çok ağır ekonomik baskılar görmesine sebep olmuştur. Vergileri arttıran Bulgar rejimi, çoğunluk kısmı köylülerden oluşan Türk kesiminin kendi ürünlerini, Bulgaristan’a vermesi için baskı yapmıştır. Bunun yanında eski Bulgaristan rejiminde uygulandığı gibi Türk çocuklarına “*Trudovok*” ismini verip, çok ağır işlerde ve “işçi asker” taburlarına bağlı olarak çalıştırırken, okul çağında olan çocuk kesiminiyse “*Brigodir*” denilen kısa süreli işçi taburlarına bağlı olarak çalıştırmışlardır. Rejimin uyguladığı bu tür baskı politikalarına ek olarak, 1947 yıllarında Türklerin aydın insanları, sebepsiz yere ve toptan bir şekilde tutuklanmıştır. Oluşan baskıcı rejimin, Türklerle karşı kuşku beslemesi, Türk azınlık üzerinde korku ve endişe gibi kavramların doğmasına sebep olmuştur (Şimşir, 1986: 214). Bulgaristan Türklerinin korku ve endişelerinin yanında, bir takım asimilasyon politikalarına maruz kalmaları, onların endişelerini ikiye katlamıştır. Örneğin; Türk olan din adamları, öğretmenler, esnaf ve sanatkârlar, okul çocukları gibi önemli kitlelerin, devamlı olarak toplantılara çağırılmaları, bu kitlelere kurslar verilmesi ve bu kurslarda komünizm akımının asimile edilmesi gibi faaliyetler, zaten var olan korkuları daha da çoğaltmıştır (Şimşir, 1986: 214). Korku ve endişeleri arttıran yeni rejimin kararları, tarihe bomba gibi düşmüştür. Bu kararlardan ilki; 1946 tarihinde Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi, ikincisi ise 1949 yılından sonra Türklerin tarlalarının ellerinden alınıp kooperatifleştirilmeye başlanması olmuştur (Şimşir, 1986: 214).

Bulgar rejiminin iki önemli kararı uygulamaya konulunca, Türk azınlığı endişe içerisine kapılmış ve Bulgarlaşma tehlikelerine karşın 1947-1948 yıllarında Türkiye’ye göç etme politikalarını izlemişlerdir. Sürekli olarak artan göç istekleri karşısında Türkiye Bakanlar Kurulu 31 Mayıs 1947 tarihinde bir kararname kabul etmiştir. Kabul edilen bu kararnamenin ilk iki maddesi, Bulgaristan Türklerinin göçleri ile alakalıdır. Aldıkları karara göre Türk hükümeti, toplu olarak göç alma işini daha uygun bir zaman dilimine bırakmıştır. Bunun yanında vizeleriyle gelenlerin, serbest göçmenlerin ve

mültecilerin kabul edilip Türk vatandaşlığına alınması kararına varılmıştır (Sander, 1969: 71).

1950’li yıllara gelindiğinde Rumeli Türkleri hem Bulgaristan hükümetini, hem de Türkiye hükümetini sorgulamıştır. 1950 yılında Türkiye’de de hükümet değişikliği yaşanmış ve demokrasi ön planda tutulmuştur. Bulgaristan hükümeti, Türk azınlığını göçe zorlarken, 1950 hükümet değişikliğini de göz önüne almıştır. Burada Bulgar hükümetinin asıl hedefi; ilk olarak yeni Türk hükümetini zora sokmak ve daha sonra Türk ekonomisine ağır yük bindirmek şeklinde tezahür etmiştir (Kamil, 1989: 46-47).

Bulgaristan Türklerini göçe zorlayan bir başka sebepse, dini olarak kısıtlanmış olmalarıdır. Berlin Anlaşmasıyla kurulan Bulgaristan, kurulduğu zamandan beri baskılarını eksik etmemiştir. Pomaklar ve Müslüman Türkler din değiştirmeye zorlanmıştır. Din değiştirme merasimleri, Papazlar ve Bulgar komitelerinden oluşan ekiplerin Müslüman köylerine gidip insanları belirli bir yere toplamasıyla başlamıştır. Toplanan insanlara, Bulgar isimleri verilip alınlarına kutsal dedikleri suyu sürmüşlerdir. Son olarak Müslüman kişiye, domuz etinden yapılan sucuktan bir parça zorla yedirtilip, o kişinin “Hıristiyan olmuştur” adlı vaftiz belgesiyle merasimi tamamlanmıştır. Bu merasimlerden sonra erkeklerin fes, kadınların çarşaf giymesi yasaklanmıştır (Ağanoğlu, 2001: 88). Nitekim Bulgar askerleri yolda fes giyen bir Bulgar Türkünü gördüğünde, fese hac işareti koymuş ve halkı taciz etmiştir. Kadınların çarşaf peçeleri açılmış, Müslümanlar dövülmüş ve kadınlar zorla kiliseye sokulmuştur. Yapılan bu zulümler karşısında Müslüman halk gerekli yerlere dilekçe vermiş ve bu dilekçelerde; zorla din değiştirme ile camileri açmamak gibi faaliyetler sürerse, Bulgaristan’dan göç etmek zorunda kalacaklarını açıkça belirtmiştir (Ağanoğlu, 2001: 88). Bunun yanı sıra; Müslümanların sünnet törenlerini engelleyecek faaliyetlerde bulunan, camileri kapatan, cami minaresinin yerine çan takıp hac işaretini kullanan, Müslümanların kurban kesmelerini, bayram yapmalarını, ölülerini gömmelerini engelleyen (Özbir, 1986: 44) Bulgar rejimi, Bulgaristan Türklerinin göç etmesi için çeşitli nedenler üretmiştir.

1950-1951 göçünün patlak vermesinde ki bir başka sebep ise Sovyet Rusya ile alakalıdır. 1947 tarihli Truman Doktrini ve ardından ABD’nin Türkiye’ye Marshall yardımı, Rusya’yı harekete geçirmiştir. Sovyet Rusya, Bulgaristan ile beraber olup,

Türkiye'nin üzerindeki baskıları arttırma yolunda temel bekasını oluşturmuştur (Kurat, 1975: 288).

Sonuç olarak, yaşanan bunca baskı ve sıkıntı doğrultusunda Bulgaristan Türkleri, bir yandan Bulgaristan hükümetine çıkıp pasaportlarını tamamlamaya çalışırken, öte yandan Türkiye'ye göç için dilekçeler göndermiştir. Görülmektedir ki Bulgaristan Türklerinin yepyeni bir göç hareketi üremeye başlamıştır.

2.5.1.1.2. Göçmenlerin Miktarı ve Karşılaştıkları Güçlükler

Bulgaristan'ın olumsuz davranışları yüzünden yaşanan sıkıntılar sebebiyle, Bulgaristan'daki Türk konsoloslukları, Bulgar Türklerine Aralık 1950, Ocak ve Şubat 1951 tarihlerinde vize vermemiştir. Bunun yanı sıra 1 Ocak 1950 ile 30 Eylül 1951 tarihlerinde 212.150 kadar kişiye Türkiye'ye giriş vizesi verilmiştir (Şimşir, 1986: 224). Nitekim aşağıda görülen tabloya göre, 7 Ekim 1950 ve 2 Aralık 1950 tarihlerinde Türkiye'ye girişler kapalı olduğu için göç sayısında nötr bir durum söz konusu olmuştur. 1950 yılını kapsayan dönemde 12.233 aileden sadece 52.185 kişi, Türkiye'ye göçmen olarak girişini yapabirmiştir. Bulgar devleti, 1950 yılının ikinci bölümünde göç notası verdiği için, 1950 yılındaki göç miktarı 1951'e nazaran azdır (Çulha, 2017: 66).

Tablo 2.5: 1950 Yılı İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı

Aylar	Aile	Nüfus
Ocak	224	816
Şubat	285	1212
Mart	463	2186
Nisan	588	2387
Mayıs	296	1274
Haziran	804	3930
Temmuz	898	3065
Ağustos	1330	6028
Eylül	1499	7308
Ekim	867	2572
Kasım	----	----
Aralık	4979	21407
Toplam	12.233	52.185

Kaynak: Şimşir, 1986: 211-212.

Tablo 2.6: 1951 Yılı İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı

Aylar	Aile	Nüfus
Ocak	5071	21352
Şubat	5538	20237
Mart	2240	9553
Nisan	3812	16250
Mayıs	1868	8008
Haziran	2098	8646
Temmuz	1220	5243
Ağustos	1394	5489
Eylül	723	2861
Ekim	886	3455
Kasım	268	1114
Aralık	----	----
Toplam	25.118	102.208

Kaynak: Şimşir, 1986: 211-212.

Tabloda görüldüğü üzere, 1951 yılında 25.118 ailede totalde 102.208 kişi göçmen olarak Türkiye'ye girmiştir. 1950 ve 1951 yıllarında toplam olarak giren göçmen sayısı 37,351 aile ile 154,393 kişi olmuştur. Gelen bunca insanın 113,361 kadarı üzerinde yapılan araştırmalara göre,

- 60,473'ü (%53,4) Erkek,
- 52,888'i (%46,6) Kadın,
- 5-15 yaş arası 52,462'i (%46,3) (24,778 kadın, 27,684'ü erkek),
- 16-45 yaş arası 34,860 (%30,8) (16,2938 kadın, 17,937'ü erkek),
- 45 yaş ve üzeri 26,039 (%22,9) (11,187 kadın, 14,852'si erkek)'tir.

Sonuç olarak, %53,7 miktarında üretici nüfus mevcuttur. Bu yıllar arasında gelen göçmen kitlelerinin meslek dağılımı ise;

- %4,8 sanatkâr, madenci, inşaat işçisi
- %0,4 nakliyeci,
- %9,8 mesleksiz,
- %0,1 satıcılar,
- %0,7 teşebbüs sahipleri, idareciler, büroyla ilgili meslekler,
- %0,9 serbest meslek sahipleri,
- %82,6 çiftçi, balıkçı, ormancı ve avcıdır (Çulha, 2017: 66).

Bulgar Türklerinin, Türkiye kadınlarına göre okuryazarlık seviyesi oldukça yüksektir. Bu durum, Türkiye açısından artı değer şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yüksek eğitim seviyesi, Türkiye ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin %97,5'inin, ana dilleri Türkçe olduğundan dolayı, Türkiye'ye uyumları zor olmamıştır (Geray, 1970: 16).

1950 ve 1951 yıllarında zorunlu göçe uğrayan göçmenler, kış ayının azizliğine uğrayarak çok büyük sorunlar yaşamıştır. Bulgaristan göçmenleri, Türkiye'ye gelene kadar vize problemleri, hava şartları, taşınır ve taşınmaz mallarının zorlukları gibi konularda büyük sıkıntılar çekmiş, bununla beraber bitkin ve mağdur bir şekilde, Türkiye topraklarına sığınmışlardır. Bu yıllarda Türkiye'ye gelen 154.000 kadar göçmen üzerinde yapılan ankette;

- Bulgarların göçe zorlandıklarını ifade edenler, %3
- Kendi arzusuyla göç edenler, %11,1
- Bulgaristan'da yaşamının artık imkânsız olduğunu ifade edenler, %85,3 (Çolak, 2003: 118)

Şeklinde bir sonuç ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere Bulgaristan'daki baskıcı rejim, ülkede yaşayan onca Türk'ü, zorunlu göçe sürüklemiş ve göçmenler Anavatan'a sığınmak durumunda kalmışlardır. Yine aynı anketin sonuçlarına göre;

- Bulgaristan'da kötü muamele görmediklerini ifade edenler %24,4,
- Kötü muamele gördüklerini ifade edenler %74 oranındadır (Çolak, 2003: 118).

Bu kötü muamelelerin arasında göçmenlerin; %8'i Bulgarlardan dayak yemiş, %4,3 kadarı Bulgaristan'da hapis cezası almış, %62 kadar büyük bir dilimi ise farklı haksız fiillere ve kanunda yer almayan kötü davranışlara maruz kalmıştır.

Buradaki rakamlardan anlaşılacağı üzere, mağdur göçmenlerin birçok hakkı gasp edilmiştir. Nitekim göçmenler, Uluslararası anlaşmalara ve Türkiye ile Bulgaristan arasındaki anlaşma haklarına rağmen, %90,7 gibi bir oranla, malların çoğunu kendi değerlerinin altında satmış veya hiç satamamışlardır (Çolak, 2003: 118) Sonuç olarak Bulgaristan Türklerinin, malları dâhilinde insani hak ve değerleri de gasp edilmiş ve göçmenler Bulgaristan'dan Türkiye'ye sefaret içerisinde gelmişlerdir.

2.5.1.1.3. Türkiye'nin Bulgaristan Göçmenlerine Yardım Faaliyetleri

Tehcir kurbanı olan Bulgaristan Türkleri, zorluklar içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'ne sığınmıştır. Rumeli göçmenlerine gerek yurt içi gerekse yurt dışından pek çok yardımlar yapılmıştır. Nitekim bunların başında, ABD'nin yaptığı Marshall planı gelmektedir. Marshall planı bir yardım planı olup, göçmenler için 30 milyon Türk Lirasını kapsayan aktif bir faaliyet şeklinde tarihe geçmiştir. Dış yardım kapsamında 30 milyon Türk Lirasına ek olarak, diğer dış devletlerden toplamda 250.000 TL yardım alınmıştır. Türkiye'ye gelen Bulgar Türklerinin yerleştirilmesi için, %28 oranında bu paradan yararlanılmıştır. Göç faaliyetlerine birinci dereceden yakınlık göstermesi bağlamında ABD, Türkiye'nin gözdesi olmuş, bunun yanında Türklerde ise Amerikan sempatisi üremiştir (Çolak, 2003: 129-130).

Bulgaristan Türklerinin müşkül durumda olması ve tüm mallarını kaybederek Anavatana gelmeleri, ortamda genel olarak üzülmeye havasını yaratmıştır. Bu sebepten ötürü, göçmenlere kapı açan Türkiye Cumhuriyeti hem aynı hem nakdi yardımlar toplamıştır. İlk başlarda belirli bir notası çizilmeyen yardımlar, zamanla dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın teşvikleriyle kurulan, "Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği" ismi altında düzene girmiştir. Kurulan bu birliğin temel bekası, Anavatana ayak basan gerek göçmenlere gerekse mültecilere yapılacak yardımlar için hükümete destek çıkmak şeklinde tezahür etmiştir. Derneğe ilk bağıışı, 2500 lira ile Celal Bayar yapmış, arkasından derneğin başkanı Refik Koraltan 500 lira kadar bağıışta bulunmuştur (Çolak, 2003: 130). Anavatanımıza sığınan göçmen kitlesine yardım maksatlı olarak, iktidardaki Demokrat Parti bir toplantı düzenlemiş ve milletvekili üyelerinden 250'şer lira para toplanmıştır. Bunlara ek olarak, milli piyango idaresi tek sefere mahsus olmak üzere, göçmenler için milli piyango çekilişi düzenlemiş, ikramiye bileti satışa sunulmadığından dolayı alınan bilet paraları bağıışlara eklenmiştir. Ermeni patrikhanesi bile göçmenler için 3000 lira kadar bağıış yapmıştır (Çolak, 2003: 130).

Genel olarak yurt içi ve yurt dışı yardımlarının tablosu şu şekildedir;

- Yurt içi 9.188.054 lira, yurt dışı 252.537 lira olmak üzere toplamda 9.438.851 lira nakdi yardım yapılmıştır.
- Yurt dışından gelen yiyecek, yatak, içecek ve ders malzemeleri gibi 5 milyon lira'ya yaklaşan aynı yardımlar yapılmıştır.

- Amerikan Ekonomik İşbirliği İdaresi, aynı olarak 4 milyon lira yardımda bulunmuştur.
- Kanada bölgesi, giyecek eşyası olarak 6 bin dolar destek sağlamıştır.
- Uluslararası Göçmenler Örgütü, başkent Ankara'ya göçmenler ve içinde buldukları durumun incelenmesi için teknik yardım grubu desteğini sağlamıştır.
- Irak Kızılay'ı 100 bin lira bağışta bulunmuştur.
- Milletlerarası Kurtarma Komitesi 50 bin ton giyilmiş eşya bağışlamıştır.
- Afganistan da bulunan Türk Askeri Heyeti 1078 lira bağışta bulunmuştur (Çolak, 2003: 131).

Görüldüğü üzere Bulgaristan'dan gelen Türklere, hem yurt içi hem de yurt dışından oldukça yüklü bir miktar olan, 15 milyon lira tutarında yardım toplanmıştır (Tanoğlu, 1953: 147). Yardım birliği, yurt içi ve yurt dışından toplanan bu yardımları direkt olarak göçmenlere iletmiştir. Buna mukabil birlik, göçmenlere misafirhaneler kurmuş, Türkiye ve Bulgaristan sınırlarında kabul istasyonları ile Bulgar Türklerinin yerleştirilmesi hususundaki konulara yakın ilgi göstermiştir (Şimşir, 1986: 226).

Sonuç olarak, Bulgaristan'dan gelen bütün göçmenlere en büyük aynı ve nakdi yardımlar ile beslenme ve barınma (iaşe ve ibate) yardımını hükümet yapmıştır. Totalde hükümet, 1 Nisan 1954 yılına kadar göçmenlere, 6 milyon lira harcamıştır. Nitekim Tanoğlu'na (Ekim 1952-Temmuz 1953: 148) göre, hükümet ile halktan gelen tüm yardımların miktarı 85 milyon civarında olarak kayıtlara geçmiştir (Tanoğlu, 1953: 148).

2.5.1.1.4. Göçmenlerin Barınma Konusu ve Yerleştirilmeleri

Bulgaristan'dan zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen Bulgar Türkleri, ilk aşamada Türkiye Cumhuriyeti'nin göçmenler için uygulamak durumunda kaldığı 2510 sayılı İskân kanununa göre yerleştirilmiştir. Buna göre, gelen her bir kişi, Türkiye sınırları içerisine ilk girdiği yerde tabiiyet beyannamesi doldurmak durumundadır. Göçmenler, bu işlemten sonra beyannameyi hükümete vererek sözü geçen bir kimlik için, ispata yarar şekilde göçmen vesikası almıştır. Geçen bu süre zarfında, göçmenlerin doldurduğu beyannameler ilgili kurumlarca incelenip, Türk kimliğine alıp almama kararı verilmiştir.

Tabiiyete alma kararı olumlu olduğu takdirde göçmen kişi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma hakkına sahip olmuştur. Göçmenlerin ilk tahkikatını konsolosluklar yapmıştır. Türkiye'ye girebilen göçmenlerin tahkikatı ise, yurda girdikten sonra ayrı ayrı takibe alınmıştır. Türkiye'ye giren göçmenlerin eşya, mal ve hayvanları, mevcut olan kanunlar ışığında tek sefere mahsus olmak üzere tüm vergilerden muaf tutulmuştur. Bunlara ek olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne getirilen göçmenler, 5 yıl bina ve arazi gibi diğer tüm vergilerden muaf tutulmuştur. Ayrıca hükümetin göçmenlere mal ettiği arazilerden kazanç, veraset ve intikal gibi vergiler de alınmamıştır (Çolak, 2003: 132).

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye'deki iskânı konusunda, anket ve etüt gibi çalışmalarla hızlıca iki aşamalı programlar hazırlanmıştır. Bunlar;

1. **Muvakkat Barınma Safhası:** Bu safha göçmenlerin sınır dâhilinde kat'i iskânlarının olduğu zamana kadar yapılan işlemleri kapsamaktadır. İlk temel iş olarak; Tekirdağ'da, Edirne'de, Zeytinburnu'da, İstanbul'da, Sirkeci'de ve İzmir'de göçmenler için misafirhaneler hazırlanmıştır. Burada dinlenen göçmenlerin daha sonra sağlık muayeneleri ek olarak ise bakımları yapılmıştır. Bu tür önemli işlemlerden sonra göçmenler, kat'i iskânlarına yerleşinceye kadar, yani geçici olarak barınacakları mahallelere sevk edilmiştir. Tüm bunlarla beraber, geçici misafirhanelerde konaklayan göçmenlere meslekleri sorulmuş ve genel bir soruşturmaları yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara göre de barınma kesimleri tayin edilerek, göçmenler bu bölgelere gönderilmiştir (Çolak, 2003: 133).
2. **Kat'i İskân Safhası:** Gelen bazı göçmenlerin mesleki konumları sebebiyle yerleştirilmeleri sekteye uğramıştır. Bu meslek grubuna sahip kanadı ise çiftçiler oluşturmuştur (Çolak, 2003: 134) Bu tür göçmenler, Batı kesimine misafir olarak gönderilmiştir. Bu işe 1951 İlkbaharı'nda başlanmıştır (Tanoğlu, 1953: 150-151). Daha sonra bu dönemde kat'i iskân yapılacak bölgelerin hesabı yapılmıştır. Bulgaristan'dan toplamda 250.000 kadar insan geleceğinden dolayı, en ufak köyler dahi kat'i iskân dâhilinde hesaplanmıştır (Tanoğlu, 1953: 151). Kat'i iskân ile 1951 yılında; 7.748 köy tipi ev, 427 hazır ev, 2.087 şehir tipi ev olmak üzere totalde, 10.262 ev yapılmıştır. 1952 yılındaysa 4.576 şehir tipi ev,

399 hazır ev, 8.933 köy tipi ev olmak üzere 13.908 ev yapıp göçmen kitlelerine teslim edilmiştir (Geray, 1970: 25).

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti, yurt içi ve yurt dışı desteklerle, Bulgaristan'dan zulümle gelen göçmen kitlesine kucak açmış ve elinden gelen imkânlar doğrultusunda her türlü sorun için göçmenlerle yakından ilgilenmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye; göçmenlerin iskânı, barınma ve göçmenlerin uygun yerlere yerleştirilmeleri gibi konularda da aynı titizliği göstermiştir.

2.5.1.2. Yakın Akraba Göçü (1968-1979)

Yakın Akraba Göçünün temeli 1950-1951 göçlerine dayanmaktadır. Kısaca bu göç dalgası, yaklaşık olarak yirmi yıllık birikim sonucu ile patlak vermiştir (Şimşir, 1986: 314). 1950-1951 göçlerinde de ele aldığımız üzere, 1949-1951 tarihlerinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 156 bin kadar göçmen gelmiştir. Lakin 1951 yılının Kasım aylarında bu göç faaliyetleri duraksamış, on binlerce insan, ailelerinden kopmuştur. Yani Bulgar Türklerinin ailelerini parçalayan sert bir darbe baş göstermiştir. Tam gaz ilerleyen 1951 göçlerinin, bir musluk gibi aniden kesilmesi, parçalanan aile kitlelerini üretmiş ve kopuk ailelerin birleşmesine uzun süre izin vermeyen bir Bulgaristan doğmuştur. Böylelikle 1951 yılında, Bulgaristan'da göç yasağı kuralları doğmuştur. Göçe hazırlanıp vizelerini tamamlayan binlerce insan, hayal kırıklığı içerisinde ve kırık umutlarla göç edecekleri günü beklemiştir (Şimşir, 1986: 314-315).

Dünya tarihine damgasını vuran; Bulgarların göç etme yasağı getirmesi olayı ve Bulgarlaştırma politikaları gibi etkenler karşısında, Türkiye ve Bulgaristan ülkelerinin kötü olan ilişkileri daha da kötüleşmiştir. Türkiye'de bulunan Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'da kalan ailelerine kavuşmak için, Türk- Bulgar hükümetlerine baskı yapmıştır. Türkiye'ye göç edebilen Bulgar göçmenlerinde durum bu vaziyetteyken, Bulgaristan'da kalan Türkler için de durum farksız olmamış ve burada kalan halkın günden güne göç istekleri artmıştır (Şimşir, 1986: 315). Aşırı baskı görüp çeşitli fiillere maruz kalan Bulgaristan Türklerinde, biran önce Türkiye'ye gitme isteği belirmiştir. Bu noktada, Bulgaristan'daki göçmenlere Bulgarlaştırma politikaları uygulanmıştır. Bahsi geçen politikanın uygulanış biçimleri şu şekildedir;

- Türk okullarının Bulgarlaştırılması, (Türkçe eğitimin yasak kılınması)

- Türk kesiminin ellerinden tarlalarının alınması, (Şimşir, 1992: 63) gibi asimilasyona yönelik faaliyetler, geride kalan Bulgaristan Türklerini oldukça rahatsız etmiştir.

Yaşanan asimilasyon ve totaliter baskı sebepleriyle Bulgar Türkleri, büyük kitleler halinde göç etmek istediklerini dilekçeler ile Türk hükümetine beyan etmişlerdir. Nitekim dilekçelerin sayısına yetişilemediğinden dolayı, Türk hükümeti genel bir mektupla göçmenlere cevap vermiştir. Türk hükümeti bu mektupta; göçmen halkların kopukluğunu gidermek için, ellerinden geleni yaptıklarını ve Bulgaristan ile anlaşmaya vardıkları ilk noktada öncelikli olarak dilekçe gönderenlere hak tanıyacaklarını belirtmiştir (Şimşir, 1986: 317).

Dilekçe yağmuruna tutulan ve binlerce insanın umudu olan Türkiye, Bulgaristan ile anlaşmaya varmak adına her yolu denemiştir. Bulgaristan ise Türkiye ile anlaşmaya gitmemiş, tam tersine 1951'den sonra baskı politikalarını arttırarak dışa göçü yasaklamıştır. Buna mukabil, Türklere propaganda yapıp, hiçbir zaman ve hiçbir koşulda göçün olmayacağını dile getirmiştir. Nitekim Şimşir'in (1986: 317) belirttiği üzere, Bulgaristan'da "Göç" telaffuzu kesin olarak yasaklanmıştır. Bulgaristan devletinin böyle davranmasındaki asıl sebep, eğer göç gerçekleşirse kendi ekonomi dengesinin bozulmasından veya aksamasından korkması olmuştur (Şimşir, 1986: 317). Bunun yerine Bulgaristan, Türk- Bulgar ilişkileri üzerinden oynayarak, azınlık problemlerini örtbas etmiştir. Lakin Türkiye Cumhuriyeti her zaman soruna çözüm odaklı ve pozitif yaklaşım, ikili ilişkilerin gelişmesi için azınlık konusuna açıklık getirilmesini savunmuştur. Hatta Türkiye, gelecek olan göçmenler için belirli kontenjan bile belirlemiştir. Buna göre yaz aylarını kapsayan dönemlerde günde 1000, kış aylarına denk düşen dönemlerdeyse günde 500 göçmen almaya hazır bir vaziyette olduğunu belirtmiştir (Şimşir, 1992: 63).

Türkiye bu plan ve düşünceler doğrultusunda ilerlerken, Bulgaristan; 1950-1951 yıllarında Türkçe derslerini ve Türkçe ders saatlerini azaltmış, 1953-1954 yıllarında Türkçe dersini üstün körü ele almış, 1957-1958 yıllarında Bulgar ile Türk okullarını birleştirmiştir. Bulgaristan'ın bu girişimleri sonucunda 1962 tarihli dönemin başbakanı Jivkof: "Bulgaristan Cumhuriyeti artık çok milletli bir devlet değildir." Kelimeleri ile izledikleri Bulgarlaştırma politikalarını basına açıkça lanse etmiştir.

Sonuç olarak yukarıda sayılan asimilasyon oyunları, yaklaşık bir milyon insanın maruz kaldığı acımasız politikanın bir kesimini oluşturmaktadır. Yaşanan hadiseler, dünya gündeminde “Bulgarlaştırma politikaları” adıyla çalkalanmıştır (Şimşir, 1986: 319-320).

On beş yıllık bekleyişin sonunda Bulgaristan, inadını kırmıştır. Karşılıklı görüşmeler ile 22 Şubat 1968 tarihinde Bulgaristan ile Türkiye arasında sınırlı göç anlaşması oluşturulmuştur (Şimşir, 1992: 65). Anlaşma:

“Bu anlaşma hükümleri gereğince, 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları ile ailevi ve akrabalık bağları aşağıda gösterilen Türk asıllı Bulgar vatandaşları Türkiye’ye göç edebileceklerdir:

1)Karı- koca, 2)Ana-baba, büyük ana, büyük baba ve bunların ana ve babaları, 3)Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları, 4)İşbu anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşlerle ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr reşit ve gayri reşit çocukları.

Bu kategorilere dâhil kimselerin tamamının Türkiye’ye göçü, Nisan- Kasım ayları arasında vuku bulacak ve bunların pasaport ve vize için müracaat usulü ve sürelerinin teferruatı her iki memlekette bilahare ilan edilecektir. Göçmenler ev ve zat eşyalarıyla, ihracı yasak olmayan meslek ve sanat araç ve gereçlerini, herhangi bir ihraç vergisine tabi tutulmaksızın getirebileceklerdir” (Arı, 2008: 323).

Görüldüğü üzere anlaşma sınırlı bir şekilde oluşturulmuştur. Parçalanmış olan ailelerin birleştirilmesi maksatlı yapılan göç anlaşması, esasen amacından sapan bir anlaşma olarak oluşmuştur. Gelecek olan kişiler, sayılar ve aileler aşırı sınırdan tutulmuş, hatta evli olan kardeşler, teyzeler, dayılar dahi anlaşmanın kapsamına sokulmamıştır. Yani anlaşmanın bu kriterleri, kopuk aileleri birleştirmekten uzak kalmıştır. Göçü bu kadar dar tutan Bulgaristan, emek ve iş gücünün sönmesinden korkarak, özellikle tarım sektörünün zedelenmemesi adına böyle bir politika izlemiştir (Şimşir, 1986: 324).

Tüm bunlara ek olarak Bulgaristan, Bulgar Türklerine karşı propaganda uygulamıştır. Bulgaristan’daki soydaşlara “Türkiye sizi sevmiyor!” gibi dolduruşa getiren cümleler kullanmışlardır. Bu yolla Bulgaristan, göçü dar tutma olayını Türkiye’ye yüklemeye çalışmıştır (Şimşir, 1986: 325).

Görüldüğü üzere Bulgaristan ve Türkiye arasındaki göç anlaşması yetersiz kalmış; fakat yine de on beş yıllık inadın ardından atılan en büyük adım olarak tarihe geçmiştir. Anlaşma Türk- Bulgar sınırının kapılarını aralaması bağlamında önem teşkil

etmiştir (Şimşir, 1986: 326). Anlaşma bağlamında ilk göç kafilesi, 8 Ekim 1969’ da Edirne’ye gelmiştir. Edirne, göçmen halkı hoş karşılamış ve göçmenleri bando takımları eşliğinde, “Yaslı gittim şen geldim” gibi vatani şarkılarla ağırlamıştır. Buna mukabil Anavatanda duygular harmanlaşmış ve bir göçmen kardeşimiz yeri öpüp: “Allaha şükürler olsun. Allah Türk milletini korusun” diyerek şükranlarını Türkiye’ye belirtmiştir (Şimşir, 1986: 328-329). Bu anlaşma bağlamında Bulgaristan’dan yaklaşık, 130.000 kadar göçmen gelmiştir. Bunların yıllara göre dağılımı:

- “1923-1933= 101.507 göçmen gelmiştir.
- 1934-1944= 115.288 göçmen gelmiştir.
- 1945-1960= 160.766 göçmen gelmiştir.
- 1969-1980= yaklaşık olarak 130.000 göçmen gelmiştir.
- 1923-1980= Toplamda 507.561 göçmen gelmiştir.”

Cumhuriyet dönemlerinde Bulgaristan’dan gelen göçler yarım milyonu aşmıştır (Şimşir, 1992: 65).

Sonuç olarak Yakın Akraba Göçü oldukça sınırlı bir anlaşma olsa da, gelen göçmenlerin sevinci, gelemeyen göçmenlerin ise umudu olmuştur. Yakın Akraba Göçü ile gelen umut çerçevesinde Bulgaristan, Bulgar Türklerine yine bir acı yaşatarak son darbesini indirmiştir (Şimşir, 1986: 339).

2.5.1.3. Son Bulgar Darbesi – Türk İsimlerinin Zorla Değiştirilmesi ve Göç

Dünya kamuoyunda Türkiye ve Bulgaristan ilişkileri, sınırlıda olsa olumlu şekilde gelişme kaydetmiştir. Lakin Bulgar hükümeti, Yakın Akraba Göçündeki sınırlarına güvenerek, gönderilmelerine izin vermediği bir kısım Türk’e asimilasyon politikaları uygulamıştır. Bunlara rağmen bile, 1968-1979 “Yakın Akraba Göçü” kendi akışında sürüp gitmiştir. Bu akışın içerisinde 1985 yılında, Bulgaristan hükümetinden bir darbe gelmiştir. Bulgaristan suçsuz ve masum olan Türklerin, yok ediliş senaryosunu kendi elleriyle çizmiştir. Nitekim Şimşir (1986: 339), Bulgarların yok ediş çizelgesini şu şekilde belirtmiştir;

- Türklerin isimleri, Bulgar isimleri ile değiştirilmiştir.
- Bulgaristan Türklerinin benlikleri, Bulgarlar tarafından silinmiştir.

- Yapılacak asimilasyon fiillerine karşı çıkan Türkler, kırılıp geçirilmiştir (Şimşir, 1986: 339).

Bulgaristan'da Türk bölgelerinin olduğu yerlere, 1984 tarihlerinde acımasızca silahlı saldırılar yapılmıştır. Bunun temel sebebi ise Bulgaristan Türklerinin, yukarıda da belirtildiği gibi asimilasyon politikalarına karşı gelmesi olmuştur. Özetle; Türk isimlerinin zorla Bulgarlaştırılması faaliyetlerine tepki gösterip direnen bireyler, silahlarla öldürülmüştür. Nitekim Bulgaristan Türkleri haklı davalarında haksız yere öldürülmüşlerdir. İsim değiştirme propagandaları bilinenin ötesinde ve kapsamlı bir faaliyet olarak can bulmuştur. Bu noktada; anneler, babalar, dedeler, nineler, çocuklar ve bunların dışında ölü insanların mezar taşlarındaki isimler bile Bulgarlaştırılmıştır. Örneğin; Şair Recep Küpçü, 1976 tarihinde katledilmiş ve 1985 tarihinde ise mezar taşında yazılı olan adı Bulgarlar tarafından değiştirilmiştir (Çavuş, 1985: 126). Bununla beraber, son Bulgar darbesinin daha ilk başında (1984 yılında) Güney ve Güney Doğu Bulgaristan kesimlerinde, bir milyondan fazla Türkün adları zorla değiştirilmiştir (Göze, 1985: 45).

Genel görünüşü bu tür baskılarla dolu olan dönemde; Başbakan Turgut Özal ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Bulgaristan hükümeti ile karşılıklı görüşmeler yapmıştır. Bu konuşmalar neticesinde; 310.000 kadar Bulgaristan Türk'ü ellerindeki tüm mallarını bırakarak Türkiye Cumhuriyetine göç etmek zorunda kalmıştır. Peki, hükümet baskısıyla oluşan bu zorunlu göçün sebepleri nelerdir?

- Bulgaristan hükümeti, canlı olan tüm Bulgaristan Türklerini silah zoruyla Bulgarlaştırma yolunu izlemiştir. Bunun için ise baskı önlemleri alınmış ve köylerde bile devriye gezmeye başlamıştır.
- Buna mukabil, Türkçe konuşmak kesinlikle yasaklanmış ve konuşanlara para cezası verilmiştir.
- Akşam dışarı çıkmak için belirli bir saat dilimi konulmuştur.
- Tüm bunlara ek olarak, dini alanlarda da kısıtlamalar pekiştirilmiş, Türklerin mezarları dini merasim olmadan Bulgar mezarlığına gömülmüştür.
- Türklerin isimleri dâhilinde tüm nüfus bilgileri, Bulgarlaştırılmış ve Türkler Müslüman Bulgar (*Varvoşti Bulgaria*) sıfatını almıştır.

- Bulgaristan’da yaşayan Türkler, Bulgar ailelerine daha yakın olan bölgelere yerleştirilmiştir. Ayrıca Türklerin çocukları ailelerinden kopartılıp bilinmeyen, başka Bulgar ailelerinin geleneklerine verilmiştir.
- Özel sebeplere incek olursak; Türkler banka hesaplarını kullanamamış, Türk kadınları istediklerini giyememiş, Türkçe dergi ve gazeteler yasaklanmıştır.
- Türk okulları kapatılmıştır.
- Türklerin, dış ülkeyle mektuplaşma irtibata geçmesinin önü kesilmiştir.
- Bulgar soyunun çoğalması için Türk kızlarını, Bulgarların fazla olduğu bölgelere göndermişlerdir.
- Yukarıda sayılan tüm maddelerin uygulanmasına karşı çıkan Türkler, “*temerküz*” denilen toplama kamplarına götürülmüştür (Yıldız, 2007: 196).

1984-1985 yıllarında yapılan zulümlerin hemen ardından, 1989 sonrası dönem olarak bilinen “Demokrasi geçişi” döneminde, Bulgaristan hükümeti zaten amacına ulaşmıştır. Bu dönem rahatlığı ile Bulgaristan, geride kalan Türklere yavaş yavaş imkânlar sunmuştur. Bulgarlardaki dört siyasi parti, Türklere ait olmuş ve %80’i Bulgarca olan “Işık” gazetesinin çıkarılmasına izin verilmesi gibi mucizevî durumlar cereyan etmiştir (Yıldız, 2007: 197). Türkiye Cumhuriyeti ise bu dönemde, yani 1985-1989 tarihleri arasında gelebilen göçmenlere yardımlarını esirgememiştir. Özel konutlu daireler yapmış, ihtiyaç sahibi göçmenlere kol kanat germiş ve “Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür” dernekleri kurmuştur. Özal, son zamanda gelen 300 bin kişilik göçmen kitlesinin, 2,5 ay gibi kısa bir sürede yerleştirilmesinin neredeyse imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak Özal, 1985- 1989 göç dalgalarının yapılması ve yerleştirilmesi gibi konularda Türkiye’nin büyük bir başarı sağladığını vurgulamıştır (Yıldız, 2007: 197).

Son Bulgar Darbesi karşısında, Türkiye’nin sonsuz maddi ve manevi desteklerini alan Bulgar göçmenleri, seneler geçtikçe Türkiye’ye adaptasyonu sağlamıştır. Çeşitli faaliyetlere katılıp, birçok işte çalışmaya başlamış ve Türkiye ile bütünleşmek adına çok çaba sarf etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti ile harmanlaşan göçmenler, artık sosyal konutlarda dahi kendi evlerine sahip bireyler olarak gelişim göstermiştir. Bulgaristan göçmenleri, gerek sosyal gerekse kültürel ve geleneksel yaşam

tarzlarını, adaptasyon bağlarını kuvvetli kurduğu Türkiye’de de yansıtabilmiştir (Yıldız, 2007: 197-198).

Sonuç olarak Türk- Yunan nüfus mübadelesi gibi, Bulgaristan Türklerinin dönemsel olarak yaşadığı zorunlu göçler, Anavatana bağlı kuvvetli bir bağ oluşturmuştur. Nitekim bu bağın kuvvetli düğümleri, günümüzdeki göçmenlerin, yerli halkla bütünleşmiş uyumuna dayanmaktadır. Göçmen kitleleri, Anavatana ilk ayak bastıklarında uyum açısından zorluk yaşayıp, yerli halkın belirli kesimi tarafından dışlansalar da, hükümet ve halkın destekleriyle tekrar ayağa kalkabilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk’ün sözü ile “kaybedilmiş topraklarının aziz hatıralarına” sahip çıkmış ve göçmenlerle birlik içerisinde yaşamayı başarmıştır.

2.6. BULGARİSTAN’IN, TÜRKİYE İLE YAPTIĞI İKİLİ ANLAŞMALAR İŞİĞİNDE MÜSLÜMAN TÜRK AZINLIĞI ADINA ÜSTLENDİĞİ YÜKÜMLÜLÜKLER

Türk-Bulgar ikili görüşmeleri, Bulgaristan’ın kurucu anlaşması olan “*Berlin Barış Antlaşması*’na” kadar dayanmaktadır. Bulgaristan bu anlaşma ile: “*Padişaha bağlı ve vergi veren bir prenslik*” olarak kurulmuştur (Şimşir, 1986: 364-365). 1878 Berlin Barış Antlaşması, Altmış dört maddeden oluşan bir yapı şeklinde doğmuştur. Bununla beraber;

- Prenslüğün varlığı kabul edilmiş,
- Bulgaristan’ın yeni sınırlarına dâhil olan Bulgaristan Türklerinin, ilk defa azınlık hak ve statü konuları konuşulup düzenlenmiştir (Kamil, 1989: 6).

Berlin Antlaşmasının üçüncü maddesinin ikinci kısmında, “Bulgar anayasası ve Bulgar prensinin seçimi, Bulgaristan Türklerinin hakları ve çıkarları doğrultusunda hazırlanmıştır.” İbaresini yer almaktadır. Bu dönemde, “Müslüman olmak” ile “Türk olmak” kelimeleri eş değer tutulmuştur. Berlin Barış Antlaşmasında “Türk” kelimesi geçirilmiştir. Türklerin hakları, hukukları ve menfaatlerini gözetmek Bulgaristan’ın en önemli yükümlülükleri şeklinde tezahür etmiştir (Şimşir, 1986: 365). Türkiye ile Bulgaristan’ın ilişkilerini canlandırıp başlatan, Berlin Barış Antlaşması ile;

- Padişahın istek ve arzularına, prensin kesinlikle uyması gerektiği hükmü,
- Bulgaristan'da kalan Bulgaristan Türklerinin, eğitim ve din gibi konulardaki hürriyetlerine dokunulmayacağı hükmü,
- Bulgaristan Türklerinin, tüm haklarının korunacağı, yükümlülükleri doğmuştur (Kamil, 1989: 6).

Nitekim Berlin Antlaşmasının beşinci maddesinde de Bulgarların Türk azınlığına karşı sorumlulukları belirtilmiştir. Madde 5' e göre, Müslüman Türk azınlıklar, dinlerini özgürce yaşayabilir, diğer Bulgarlardan ayrı tutulamaz ve eşit hakka sahiplerdir. Bahsedilen tüm bu yükümlülük ve ilkeler, Bulgaristan Anayasasının temel yapısını oluşturur. Bulgaristan Türklerinin malları ve bunların korunma hakları da Berlin Barış Antlaşmasının on ikinci maddesi ile güvence altına alınmıştır (Şimşir, 1986: 366-367). Kısacası, bu barış antlaşması, Bulgaristan'ı hem kurmuş hem de ona ciddi yükümlülükler yüklemiştir. Bulgaristan, tamamıyla bir devlet olarak oluştuğundan beri, Bulgaristan Türk azınlıkların özgürlüklerini ve haklarını koruma konusundaki yükümlülükleri üstlenmiştir (Iqbal, 1978: 30).

Bulgaristan 1878 ve 1908 dönemleri arasında, yani yaklaşık olarak otuz yıl kadar padişaha bağlı bir sistem içerisinde yaşamıştır. Lakin Bulgaristan, Berlin Antlaşmasından ardından, 1908 tarihinde prenslik olan dönemden sonra krallık olan döneme geçmiştir. 19 Nisan 1909 tarihinde "*İstanbul Protokolü*" imzalanmıştır. Bu protokole ek olarak bir sözleşme de oluşturulmuştur. İstanbul protokolünün ana konusu, Türk-İslam cemaatinin vakıf malları ve hakları ile ilgilidir (Şimşir, 1986: 368). Protokolün eki olan sözleşmeye göre Bulgaristan, Türk azınlıkların her türlü ihtiyaç ve işleriyle ilgilenme yükümlülüğünü taşımıştır (Kamil, 1989: 28-29).

İstanbul Protokolü ile doğan sözleşme sekiz maddeden oluşmaktadır (Şimşir, 1986: 368). Sözleşmenin birinci maddesi, müftülüklerle ilgili düzenlemeleri ele almıştır. Buna göre baş müftü nerede bulunur, görevleri nelerdir? Gibi soruların cevabı bu maddede yer almaktadır. Baş müftü özellik olarak, İstanbul ve Bulgaristan hükümetleri arasında bir aracılık görevini üstlenmiştir (Kamil, 1989: 29). Sözleşmenin ikinci maddesi, Türk- Müslüman azınlığın temel hak ve dini özgürlüklerini ele alan Bulgaristan yükümlülükleriyle bezenmiştir (Şimşir, 1986: 368). Bu sözleşmenin önemli maddelerinden bir diğeri ise, altıncı maddesidir. Madde 6'ya göre; Türklerin cami ve

okul yapımında gerekli olan bütçe için, Bulgaristan bütçesine ödenek sağlanacağı belirtilmiştir (Şimşir, 1986: 370). Madde 7'ye göre ise; hayır işlerinin işlendiği ibadethanelerin dikkatli bir şekilde kullanılıp, zor durumda olunmadığı sürece yıkılmaması gerektiği üzerinde durulmuştur (Kamil, 1989: 19).

Görüldüğü üzere, 19 Nisan 1909 tarihinde imzalanan İstanbul Protokolü ile protokolden doğan sözleşmenin konusunu oluşturan haklar, Bulgaristan'da yaşayan Türklere verilen, 1878 tarihli Berlin Barış Antlaşmasındaki haklara dayanılarak tekrar teyit edilmiştir.

Balkan savaşlarını kapsayan 1912-1913 tarihlerinin hemen sonrasında bir anlaşma düzenlenmiştir. “1913 Barış antlaşması”, Bulgaristan ile Türkiye arasında geçtiği için iki taraflı bir anlaşma olma özelliğine sahiptir. 29 Eylül 1913 tarihli bu antlaşmanın ekinde “Müftülüklerle ilgili sözleşme” mevcuttur. 1912-1913 tarihlerinde, Balkan savaşları ile yenilmemize rağmen, tamamen Türk olan kesimlere lehte haklar verilmiştir (Kamil, 1989: 31-32). Barış antlaşmasının sekizinci maddesinde, Türklerin özgürlük ve hakları bağlamında olumlu kararlar alınırken, “Türk” kelimesi yerine, “Müslüman” kelimesi kullanılmıştır. Onuncu ve on birinci maddelerinde, Türk azınlıkların malları konusunu işlemiş ve herkesin birbirine saygı ile yaklaşmasını ele almıştır. Sonuç olarak, Bulgar ve Türk antlaşması Bulgaristan'a sorumluluk yüklemiş ve Bulgaristan Türklerinin tüm azınlık haklarının güvence altına alınmasını sağlamıştır (Şimşir, 1986: 371-372). Müftülükler ile ilgili sözleşmenin konusu, ayrıntılı şekilde düzenlenmiş ve sözleşme, Bulgaristan'ın müftülük düzenini sağlamakla yükümlü olmuştur. Müftülükler ile ilgili antlaşmayla Müslüman olan azınlıklar, eğitim kurumları konusunda kendi kurumlarını yönetme yetkisini kazanmıştır. Özetle; bu antlaşma, Bulgaristan'da yaşayan Türk kesiminin; gelenek, görenek, dil, din vb. gibi bütünleşmiş yapılarını özgürce yaşama hakkını vermiştir. Bunlara ek olarak ise, dini açıdan kurulan vakıfların müftüler aracılığıyla yürütülmesi gibi önemli bir karar alınmıştır (Iqbal, 1978: 30).

Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşında yenilmesi üzerine, 27 Kasım 1919 “Neuilly Barış Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma dokuz maddeden oluşmuştur. Antlaşmanın dördüncü kısmında Türk azınlıklarına tanınan haklar ve Bulgarların Türklere karşı sorumluluklarından bahsedilmiştir (Şimşir, 1986: 374). Nitekim bu

antlaşma ile Bulgaristan; din, ırk ve dil gibi ötekileştiren ayrımlardan kaçarak, Türk azınlıklarına çoğunlukla aynı hakları tanımıştır (Iqbal, 1978: 31).

Neuilly Barış Antlaşmasının ardından, Türkiye’de saltanat dönemi gitmiş, Cumhuriyet dönemi gelmiştir. Bu vesile ile Bulgaristan ve Türkiye arasında 1925 tarihli “*Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması*” imzalanmıştır. Antlaşmanın ilk maddesi, iki ülkenin de dostluklarının pekişmesi ve sarsılmaması temennisini taşımaktadır. Dostluk antlaşmasının en önemli kilit noktasını, Neuilly Barış Antlaşması ile gelen azınlık hakları ve bunların korunması oluşturmuş, bu haklar yinelenmiştir (Iqbal, 1978: 31). Dostluk antlaşmasının pekişmesinden hemen sonra, 1925 tarihli, “*Türk-Bulgar Oturma (ikamet) Sözleşmesi*” gerçekleşmiştir. Sözleşmenin ilk maddesine göre: “*Türk vatandaşları Bulgaristan’da, Bulgaristan vatandaşları Türkiye’de oturabileceklerdir. Taraflardan birinin yurttaşları öteki ülkeye serbestçe gidip gelebilecekler ve o ülkede dolaşabileceklerdir*” kararına varılmıştır. (Şimşir, 1986: 377).

Komünist kesim, Bulgaristan ülkesini 1944’te ele geçirmiştir. Böylece Bulgaristan, “Bulgaristan Halk Cumhuriyeti” olarak anılmıştır. 1925 Dostluk antlaşması ile ele alınan isteğe göre, göç etme olayı ortadan kalkmıştır. Fakat bu uzun sürmemiş, 1950 hükümet değişikliği sebebiyle, Bulgaristan 250.000 Türk’ü üç ay gibi kısa bir sürede Türkiye’ye gönderme kararı almıştır. Bu karar, imzalanan oturma sözleşmesine ters düşmüş ve Türkleri sınır dışı etme politikası şeklinde tezahür etmiştir. Bu sebeple göçmen kitleleri, iki yıl süreyle zorunlu göçe maruz kalmışlardır. Daha sonra Bulgaristan yine bir darbe indirip kendi sınırlarını göçe kapatmıştır. Göçmen ailelerinde kopukluk yaşanmış ve bu sebepten dolayı, kopuk aileleri birleştirmek için, 1968 tarihinde iki ülke arasında “*Yakın Akraba Göçü antlaşması*” imzalanmıştır (Iqbal, 1978: 31). Göç antlaşması, Bulgaristan’ın Türk azınlık haklarıyla ilgili imzaladığı son antlaşma olma özelliğine sahiptir. Bulgaristan’ın daha önce göç sınırlarını kapatmasıyla patlak veren birikim, Yakın Akraba Göçü ile çözülmeye çalışılmıştır. Göç antlaşmasının sınırları şu şekildedir:

“a. Karı- Koca

b. Ana, baba, büyükanne, büyükbaba ve bunların ana ve babaları,

c. Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları,

d. İşbu anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerin bekar reşit ve gayri reşit çocukları Türkiye'ye göç edebilecekler” (Kamil, 1989: 36).

Göç anlaşmasıyla beraber Bulgaristan'dan Türkiye'ye totalde, 130.000 kadar kişi göç etmiştir. Sonuç olarak, bölünmüş birçok aile sınırlıda olsa birleştirilmiştir. Lakin Bulgaristan'ın son darbesi olan, zorla isim değiştirme fiilleri ortaya çıkınca, bu insanların diğer bir bölümü de Bulgaristan'da bölünmüş ve mağdur bir şekilde yaşamak zorunda kalmışlardır (Iqbal, 1978: 31).

Sonuç olarak, Bulgaristan hükümeti Türkiye ile yaptığı ikili anlaşmalar doğrultusunda, bazı yükümlülükler üstlenmiş; fakat buna rağmen 1944 Komünist rejimin ülkeye uğraması ile yönetimin değişmesi ve göç sonucunda kendi ekonomik dengesinin bozulmasından korktuğu için, barış anlaşmalarına ve uluslararası hukuka ters düşecek fiillerde bulunmuştur. Bulgaristan'ın bu tutumları ve kendi çıkarları doğrultusunda göç sınırlarını kapatıp açması durumu, hem Bulgaristan Türklerini hem de Türkiye Cumhuriyetini zor duruma sokmuştur. Üstlendiği yükümlülükleri layığı ile yerine getirmeyip, on binlerce masum Türk'e işkenceler, eziyetler, zorla isim ve ırk değiştirmeler gibi üzüntü verici faaliyetlerde bulunan Bulgaristan karşısında Türkiye, 1985-1989 son darbe göçlerinin üstesinden gelmiş ve başarılı olmuştur. Anavatanımız göçmenlerin kırılan umutlarını yapıştırmış, maddi ve manevi desteklerini esirgememiş; göçmenler ile gelenek, görenek, kültür, ekonomi, sosyal vb. alanlarda birbirleriyle uyumlarını başarılı bir şekilde sağlayarak, bir bütün içerisinde bugünlere kadar gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YAPILAN ZORUNLU GÖÇLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN DİASPORALARININ GENEL MUKAYESESİ

Yunanistan ve Bulgaristan ülkelerini ortak bir payda da buluşturan temel aktör, zorunlu göç olgusu olmuştur. Nitekim göç olgusu dünya tarihi içerisinde önemli gelişmelere ön ayak olmuş ve bununla beraber yeni değerler, düzenler, kimlikler ve inançlar gibi bireylerin ortak olarak paylaşabileceği veya paylaşmak zorunda bırakıldıkları yaşamlar türemiştir. Zorunlu göç ile harmanlanan diaspora kavramları; insan tarihine kimliksel ve kültürel çoğulculuk yaratan, bireylere bütünsel olarak yaşamayı zorunlu kılan ve bununla beraber harmonik bir yapının gelişim göstermesinde baş rolü oynayan temel aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada en güzel örneği; Yunanistan ve Türkiye'nin zorunlu göç kapsamındaki nüfus mübadelesi ile Bulgaristan'dan dönemsel olarak yapılan;

- 1950 yılından önce, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler,
- 1950- 1951 yılı hükümetin el değiştirmesiyle oluşan zorunlu göç hareketi,
- 1968 “Yakın akraba göçü” hareketi,
- Bulgarların son darbesi göçleri oluşturmaktadır.

1923-1925 yıllarını kapsayan Türk- Yunan nüfus mübadelesinin temeli, Osmanlı devletinin dağılışı ve çözülüş evreleri ile ortaya çıkan yeni bir anlayışa sahip Türk devletinin doğmasına dayanmaktadır. Bu anlayışın derinliklerinde ise ulusçuluk düşüncesi yatmaktadır. Ulusçuluk düşüncesi, 1923'te Lozan'da yapılan “Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi” ile şekillenmiştir. Mübadele sözleşmesi, Türkiye ve Yunanistan'ın yerleşik halkalarını zorunlu göçe tabii tutmuştur. Türkiye'nin azınlıklar sorunu, değiş tokuş sistemine dayalı olan bu anlaşma ile kısmen azalmış ve ülke içerisindeki nüfus türdeşleştirilmiştir (Arı, 2008: 1). Bulgaristan zorunlu göçlerinin temeli ise “Doksanüç Muhacereti” ile beraber, Osmanlı-Rus savaşlarına dayanmaktadır. Temel olarak ilk büyük darbe, 1877-1878 yılları arasında Rus panislavistlerin, Slav Bulgar devleti kurmak istemesi ile patlak vermiştir (Şimşir,1992: 48). Bulgaristan zorunlu göçlerinin başlangıç noktası, kendi vilayetinde Türk Müslüman azınlığı istememesi ve tek millet kurma arzusuna, yani Bulgaristan'ın 1878 Berlin Antlaşması ile tamamen kurulmasına kadar dayanmaktadır (Şimşir, 1992: 48). Görüldüğü üzere Yunanistan ve Bulgaristan diasporalarının ilk farklılıkları, çıkış noktaları olmuştur.

Nitekim bir tarafta mübadele sözleşmesi ile kurulmuş ve toplu nüfus değiş tokuşu ile oluşan bir yapı mevcuttur. Bu yapı, iki ülkenin ilk defa nüfus Mübadelesini gerçekleştirerek, azınlık sorununu ortadan kaldırması adına kendi ülkelerindeki insanları zorunlu göçe tabii tutmasına sebebiyet vermiştir (Bozdağlı, 2014: 24). Diğer tarafta ise temelleri “Doksanüç Muhacereti’ne” dayanan, 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşıнын uğrattığı acımasız bozgunlarla şekillenen Bulgaristan diasporaları yer almaktadır (Şimşir, 1986: 200). Gelişen bozgun ve zorunlu göçler, Bulgaristan’ın bütün olarak kuruluşuna denk düşmektedir. Bulgaristan, 1878 Berlin Antlaşması ile beraber Osmanlı Devleti kesimindeki Tuna vilayetinde kurulmuştur. Tuna vilayeti, Balkan Sıradağları ile Tuna nehri arasında kalan bir bölgedir. 1876 yılında bu bölgede, 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamıştır. Rakamsal olarak hemen hemen yarı yarıya olan Türk ve Bulgar nüfus tablosu, Rus panislavistlerini rahatsız etmiştir. Rus panislavistlerin temel hedefi, bir Slav devleti kurmak olmuştur. Oluşan hedefleri doğrultusunda Ruslar, yerli olan Türk halkını bu bölgeden koparıp atmak istemiştir. Zorunlu göç olarak gelişen koparılışın ilk fiiliyatı, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile Bulgar çetelerinin imha hareketleri doğrultusunda gerçekleşmiştir (Çolak, 2013: 115). Sonuç olarak nüfus mübadelesinin çıkış noktası, iki ülkenin kararı baz alınarak yani anlaşmalı şekilde bir mübadele sözleşmesiyle ilerleme kaydederken, Bulgaristan’ın zorunlu göç fiili, anlaşmalı olarak gerçekleşen bir sözleşmeye dayanmamaktadır.

Oluşum, çıkış noktaları ve gerçekleşme faaliyetleri doğrultusunda farklılık gösteren Yunanistan ve Bulgaristan diasporalarının ortak noktaları;

- Her ikisinde de zorunlu olarak yapılan göç faaliyetlerinin yer alması,
- Her iki ülke göçünde de uluslaşma ve tek millet kurma düşüncesinin hâkim olması,
- Yunanistan ve Bulgaristan ülkelerinden zorla göç ettirilen göçmenlere, Türkiye Cumhuriyetinin yardım faaliyetleri düzenlemesi ve göçmenlere sahip çıkması,
- Benzer şekilde olmayan taşıma araçlarını kullanarak göç etseler de (Örneğin; Yunanistan’dan çoğunlukla vapur ile deniz yolu taşımacılığı kullanılmışken, Bulgaristan’dan genel olarak karayolu taşımacılığı kullanılmıştır) her iki ülkeden Türkiye’ye göç eden göçmenlerin sıkıntı ve zorluk çekmeleri ortak noktaları şeklinde tezahür etmiştir.

- Son olarak, farklı iki ülkeden farklı sebep ve amaçlar ile gelen göçmenler, Türkiye’de vücut bularak hem harmonik hem de holistik bir yapıyı oluşturmuşlardır.

Görüldüğü üzere, Bulgaristan ve Yunanistan diasporalarının farklı olduğu kadar ortak noktaları da mevcuttur.

Zorunlu göç çerçevesinde alışılmış değer ve yapılarını bırakıp gitmek zorunda olan göçmen kitleleri, kazandıkları sıfat olarak da farklılık göstermiştir. Nitekim Arı (2008: 8-9) Yunanistan’dan Türkiye’ye göç eden göçmenler (Muhacirler) bağlamında toplumun yeni değişimini, ‘felaketzedeler’, ‘harikzedeler’, ‘mülteciler’, ‘şark muhacirleri’ şeklinde kendi iç özelliklerine göre sınıflandırmıştır.

- ‘*Felaketzedeler*’, Yunanistan ve Türkiye savaşlarını baz alarak ilerleyen ve bu savaşlarda, zarar görme boyutu ne olursa olsun, zarara uğramış bütün kesimleri ele alan bir kavramdır.
- ‘*Harikzedeler*’, Felaketzedelerle bir olarak ele alınan; lakin evi ve önemli eşyaları yanmış olan kimseleri, diğer kimselerden önem derecesine bağlı olarak ayırmak adına türeyen bir kavramdır.
- ‘*Mülteciler*’, o dönemde yaşanan savaş sonucunda toplumsal ve siyasal baskı görmüş, can ve mal güvenliği kalmayan, buna bağlı olarak Türkiye’ye sığınan kişilere verilen addır (Arı, 2008: 8-9).

Bunlara ek olarak, Mübadele sebebiyle Türkiye’ye göç edenlere “*Mübadele muhaciri*” veya “*Mübadil*” denmiştir (Şenesen, 2011: 29). Nüfus mübadelesi ile bunun gibi sıfatları kazanan mübadillerin yanında, Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden göçmenler için ise farklı nitelendirmeler yapılmıştır. Bulgar komünist rejiminin hâkim olduğu dönemlerde, istenmeyen Müslüman Türk kesimine uygulanan ağır ekonomik, politik, kültürel vb. baskılar baş göstermiştir. Bununla beraber, Bulgaristan’da yaşayan ve zorla göç ettirilmek istenen Türk azınlığa, “*Trudovok*” ve “*Brigodir*” sıfatları verilmiştir.

- “*Trudovok*”, Türk çocuklarına verilen isimdir. Çok ağır işlerde ve işçi asker taburlarına bağlı olarak çalıştırılan Türk çocuklarını kapsamaktadır.
- “*Brigodir*”, okul çağında olan kesimi kapsamaktadır. Kısa süreli işçi taburlarına bağlı olarak çalıştırılanlara verilen isimdir (Şimşir, 1986: 214).

Buna mukabil son Bulgar darbesi dâhilinde, Türklerin isimleri ile beraber tüm nüfus bilgileri Bulgarlaştırılmış ve Türkler Müslüman Bulgar adı verilen “*Varvaşti Bulgaria*” sıfatını almışken, Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edebilen kesimlere de “*Muhacir*”, “*Rumeli muhacirleri*” gibi isimler verilmiştir (Yıldız, 2007: 196).

Göçlerin yapılış tarihleri ve sürekliliği açısından da iki ülkeden yapılan göçler farklılık göstermektedir. Zorunlu göç kapsamındaki Türk- Yunan nüfus mübadelesi, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele sözleşmesi (Arı, 2008: 1) ile şekil kazanıp 1923-1930 yıllarına mahsus olmak üzere tarih sahnesinde yer alırken, Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan zorunlu göçler, tarihte süreklilik göstermiştir. Bulgarlar tarafından oluşturulan Türklerin acıklı göç senaryoları, yıllar geçse de aralıksız bir şekilde devamlılık göstermiş ve bu yıllar içerisinde göçlerin dönüm noktaları olmuştur. “Doksanüç Muhacereti” ile gelişen 1877-1878 kitlesel göçler, Müslüman Türk azınlığını bozguna uğratarak milli felaketi oluşturmuştur. Bunun sonucunda bütün Türkler Bulgar bölgesinden temizlenememiştir (Şimşir, 1992: 49). Bu sebeplerden dolayı zorunlu göçler, süreklilik arz ederek devam etmiştir. Bulgaristan diasporalarının başlangıcı, 1878 Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgaristan’ın uğrattığı muhaceret bozgununa dayanmaktadır. Buna mukabil Bulgaristan Diasporaları dönemsel olarak,

- 1950 yılından önce, Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçler,
- 1950- 1951 yılı hükümetin el değiştirmesiyle oluşan zorunlu göç hareketi,
- 1968 “Yakın akraba göçü” hareketi,
- Bulgarların son darbesi- Türk adlarının zorla değiştirilmesi (1985-1989)

Şeklinde dünya tarihinde yerini almıştır. Görüldüğü üzere iki ülke göçünün yılları farklılık göstermiştir. Yunanistan, sadece nüfus mübadelesi özelliğini taşıyarak devamlılık göstermeden, 1923-1930 yıllarında gerçekleşen faaliyetleri kapsamıştır. Bulgaristan ise dönemsel olarak asimilasyon ve baskı politikalarını, hükümet değişikliklerini, tek millet kurma emellerini ve ekonomik alandaki çıkar politikalarını kullanarak dönem dönem büyük kitlesel göçlerin oluşumuna sebebiyet vermiştir.

Yunanistan ve Bulgaristan diasporalarında bizi mukayeseye götüren bir başka boyut ise diasporaların ortaya çıkma sebepleri olmuştur. Bu noktada mübadele göçünün çıkış noktaları;

- Balkanların uluslaşma politikaları,
- Yunan mezalimi,
- Lozan Barış Antlaşması şeklinde tezahür etmiştir.

Bulgaristan Diasporalarının çıkış noktası daha önce bahsettiğimiz üzere Osmanlı- Rus savaşına dayanır. Buradaki Ruslar Slav devleti kurmak adına imha çetelerine başvurmuştur (Çolak, 2013: 115). Nitekim Şimşir (1986: 200-201), Rusların imha hareketine başvurmasının sebeplerini;

- Tuna vilayetinde 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar olmak üzere yarı yarıya mevcut olan bir nüfustan, tamamıyla tek milletli bir Bulgaristan'ın kurulamayacağı düşüncesine;
- Bu bölgedeki işlenebilir olan toprakların çoğuna (%70'ine), Türklerin sahip olmasına bağlamıştır (Şimşir, 1986: 200).

Bulgaristan diasporası olan 1950-1951 göçlerinin temel sebepleri de ayrı bir şekilde önem teşkil etmektedir. Bu sebepler;

- Eğitimde yapılan kısıtlamalar,
- Toprakların kooperatifleştirilmesi,
- Dini kısıtlamalar,
- Ülkedeki yeni rejimin baskıları ve siyaseti (Çulha, 2017: 66) şeklinde gelişim göstermiştir.

Tüm bunlara ek olarak 1968 tarihinde, birbirlerinde koparılan aileleri birleştirmek adına göç politikası izlenmiş ve son olarak ise 1985-1989 yıllarında Bulgaristan'ın izlediği zorla isim değiştirme ve asimilasyon politikaları Müslüman Türk azınlığı göçe itmiştir. Görüldüğü üzere iki ülkede de Türkleri göçe iten sebepler, farklı çerçevelerle karşımıza çıkmıştır.

Yunanistan ve Bulgaristan diasporalarını karşı karşıya getiren bir başka olgu ise zorunlu göç süreçlerinde yapılan sözleşme ve antlaşmalar olmuştur. Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi, 1923'te Lozan'da, " Türk- Yunan nüfus Mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol"ün imzalanması ile oluşum göstermiştir. Bu antlaşmada iki tarafında yerleşik olan halklarını, zorla göçe maruz bırakmıştır. Temel yapısı, değiş tokuş sistemine dayanan mübadele sözleşmesinde Türkiye'nin azınlıklar

sorunu kısmen azalmış, ülkedeki nüfus türdeşleştirilmiştir (Arı, 2008: 1). Türk- Yunan zorunlu göçünün yapı taşı olan mübadele sözleşmesi 19 maddeden oluşmaktadır. Mübadele sözleşmesi, maddeleri ile beraber değiş tokuşu gerçekleştirme yolunda önemli çalışmalar yapan yazılı bir belge olarak kayda geçmiştir. Sözleşmenin hazırlanması ve maddelerinin belirlenmesi, sözleşmenin uygulanmasından daha kolay olmuştur. Mübadele sözleşmesinin kriterlerine göre, 1 Mayıs 1923 tarihinde uygulamaya girecek olan sözleşme, Yunanistan ve Türkiye ülkelerinin, sözleşmenin ikinci maddesini farklı yorumlamalarından kaynaklı olarak gecikme göstermiş ve Kasım ayına sarkmıştır. Sorunun temelinde kimlerin “établi” yani yerleşik olacağı yatmaktadır (Bozdağlı, 2014: 21- 22). Mübadele sözleşmesinin maddelerinin uygulanabilmesi ve “établi” konusunda meydana gelen farklı yorumlamaların ortadan kalkması adına, ilgili devletler 1926 tarihli Atina Antlaşmasını imzalamıştır. Sonuç olarak Atina Antlaşması da sorunları kökten çözememiş, bu da 1926, 1927 ve 1928 gibi yıllar aralığında daha büyük sorunları doğurmuştur. Mübadele sözleşmesi ile yeni sorunlara gebe kalan ülkeler (Yunanistan ve Türkiye), 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşmasını imzalayarak sorunlara kesin bir çözüm getirmişlerdir. 1923- 1930 yıllarını kapsayan süreçte Türkiye’ye göç eden kişi sayısı 463.534 şeklinde kayıtlara geçmiştir (Bozdağlı, 2014: 24). Görüldüğü üzere Türk- Yunan nüfus mübadelesi, takas sistemi gibi değişime dayalı olarak gelişim göstermiş ve bunun temel çerçevesi ise Lozan’da kurulan Mübadele sözleşmesine dayanmıştır. Burada birkaç sorunun çözümü sağlanamayınca, ardından “1926 Atina” ve onu izleyen “1930 Ankara” antlaşmaları imzalanmıştır. Sonuç olarak Ankara antlaşması ile sorunlara kökten bir çözüm bulunmuş, mübadele (değiş-tokuş) başarılı olarak gerçekleşmiştir. Nitekim Bulgaristan’ın dönemsel olarak gelişen diasporaları, içerisinde farklı sebepleri barındırarak doğmuş ve buna bağlı olarak da çok sayıda antlaşma imzalanmıştır. Bu özelliği sebebiyle Bulgaristan’ın antlaşmaları, Yunanistan’ın antlaşmalarından farklılık gösterir. Bulgaristan diasporası, “1878 Berlin Antlaşması” ışığında gelişim göstermiştir. Berlin Antlaşması Bulgaristan’ı, bir prenslik olarak kuran antlaşma özelliğindedir. Bu antlaşma ile Bulgaristan’ın, Türklere karşı sorumlulukları oluşturulmuştur. Kurucu antlaşmadan sonra “1909 İstanbul Protokolü” ve protokole ek olarak bir de sözleşme imzalanmıştır. Protokol ve sözleşmenin genel hatları;

- Türk- İslam cemaatinin vakıf malları ve hakları, (Şimşir, 1986: 368)
- Bulgaristan'ın Türk kesimine karşı her türlü ihtiyaç, iş ve sorunlarıyla üstlendiği yükümlülükleri, (Kamil, 1989: 28-29)
- İstanbul Protokolü ile, Türk kesiminin de Bulgarlar gibi haklara sahip olacağı, (Kamil, 1989: 28) şeklinde oluşum göstermiştir.

İstanbul Protokolü sonrasında, “1913 Barış Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma Bulgaristan ve Türkiye arasında olduğu için, ikili taraflı antlaşma olma özelliğini taşımaktadır. 29 Eylül 1913 tarihli bu antlaşmanın ekinde ise “Müftülüklerle ilgili Sözleşme” yer almaktadır (Kamil, 1989: 31). 27 Kasım 1919 tarihinde, “Neuilly Barış Antlaşması” imzalanmıştır. Antlaşmanın genel hatlarını;

- Türk azınlığına tanınan haklar,
- Bulgaristan hükümetinin, Türklere karşı sorumlulukları (Şimşir, 1986: 374) oluşturmuştur.

Bulgaristan'ın dönem değiştirip, Cumhuriyet dönemine geçmesi ile beraber, 1925 “Türk- Bulgar Dostluk Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşmada Neuilly Barış Antlaşmasındaki haklar yinelenmiştir (İqbal, 1978: 31). Aynı yıl içerisinde, “Türk- Bulgar Oturma (İkamet) Sözleşmesi” gündeme gelmiştir. Bu sözleşmeye göre, Türk ve Bulgar vatandaşlar karşılıklı olarak, birbirlerinin ülkelerinde oturabilme haklarına sahiptir (Şimşir, 1986: 377). Tüm bu antlaşmalara ek olarak, rejim değişikliği sebebi ile gündeme gelen ve Bulgaristan'ın Türk azınlıkları ile ilgili imzaladığı son antlaşma olma özelliğini taşıyan, 1968 tarihli “Yakın Akraba Göçü Antlaşması” imzalanmıştır. Sonuç olarak Bulgaristan diasporaları, temeli Berlin Antlaşmasına bağlı şekilde doğmuş ve devamında gelişen birçok antlaşma ile şekillenmiştir. Yukarıda sayılan antlaşmalar; barışçıl olmakla beraber, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı yükümlülüklerini de belirleyen antlaşmalar olarak tarihte yerlerini almıştır. İki ülke diasporasının oluşmasında ve gelişmesinde etken olan antlaşmalar, hem sayıca hem de çözüme ulaşmak açısından farklılık teşkil etmektedir. Bu bağlamda Yunanistan, Mübadeleye ilişkin sorunlarını 1930 tarihli Ankara antlaşmasıyla kesin olarak halletmiş ve mübadelesini tamamlamışken, Bulgaristan 1878 tarihli Berlin antlaşması dâhilinde birçok antlaşma imzalamış ve yükümlülükler üstlenmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen Türklere karşı sorumluluklarını yerine getirmeyip diaspora ortamını hep taze tutmuştur.

3.1.1. Yunanistan ve Bulgaristan Zorunlu Göçlerinin Periyodik Mukayesesi

Türk- Yunan nüfus mübadelesi, zorunlu göçün işleyişi açısından “değiş- tokuş” olgusuna dayanarak gelişim göstermiş ve bu da “1923-1930” olmak üzere yedi yıllık bir süre zarfına yayılmıştır. Bunun aksine Bulgaristan zorunlu göçleri, “değiş- tokuş” olgusu dışında ve genel hatları baskı, asimilasyon, zulüm vb. gibi sebepleri içeren dört farklı dönemi kapsayarak gelişim göstermiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen ve tarihte kültür, kimlik, değer, yaşantı gibi biçimlerin değişimine vesile olan mübadele olgusunun temelleri, resmi olarak Lozan’da ve 30 Ocak 1923 tarihinde atılmıştır. Bu tarih, koca bir neslin sonu gibi gözükse de yeniden yeşermesinin ilk adımı olmuştur. “1923-1930” yani yedi yıllık bu zaman dilimi, Türkiye ile Yunanistan arasında savaşın bitmesi ve mübadele (nüfus değişimi) olgusunun başlaması evreleri olarak tarihe geçmiştir. Yunanistan diasporaları süre miktarı olarak, Bulgaristan diasporalarından daha az zaman dilimine sahiptir. Yedi yıllık bu zaman zarfında;

- Göçmenlerin Türkiye Cumhuriyetine getirilmeleri,
- Göçmenlerin Türkiye Cumhuriyetine yerleştirilmeleri,
- Göçmenlerin Türkiye’de üretici konumuna getirilmeleri,
- Zorunlu göç sonucunda göçmenlerin, yeni oluşan toplumsal yapıya uyum süreci

olmak üzere dört aşama gerçekleşmiştir (Arı, 2008: 3). Mübadele olgusu bu aşamalara bağlı olarak, yedi yıllık zaman zarfına yayılmıştır.

Göçmenlerin Türkiye’ye getirilmeleri, yedi yıllık sürenin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada ilk olarak, Yunanistan’da istenmeyen ve baskılara maruz kalan Türk kesiminin ulaşımı için araç ve taşıtların belirlenmesi durumu baş göstermiştir. Ardından Türkiye’ye getirilecek olan göçmenlerin, yerleşeceği bölgelerin belirlenmesi ve göçmenlerin yerleşecekleri yeni bölgelerdeki köyler ile evlerin yenilenmesi çalışmaları yapılmıştır (Arı, 2008: 71). Bunlara ek olarak; göç edecek bireylerin malları üzerinden kayıtların çıkarılması ve bu kayıtlar sonucunda, malların para değerinin saptanması yer almaktadır. Bu işlemler ile göçmenlerin, Türkiye’de ne miktarda mal ve paraya sahip olacağı belirlenmiştir. Göçmenlerin taşınması konusundaki önemli bir çalışma noktası da kıyı kentlerde oturanlar üzerinden yapılmıştır. Kıyı kesimde bulunan göçmenlerin vapurlarla taşınmaları, Türkiye’ye

getirilip belli bir zaman dilimi içerisinde barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması, herhangi bir ev veya toprağa sahip olmaları ve bunun sonucunda da göçmenleri üretici konuma getirme bekası, mübadelenin çalışma süreci içerisindeki en önemli evrelerini oluşturmuştur (Arı, 2008: 71). Mübadele sürecinin dengelerini değiştiren taşıma işlemleri, dönemin Yunanistan'ında meydana gelen siyasi meselelere bağlı olarak değişim göstermiştir. Siyasi karışıklıklar, Türkler üzerinde baskı ve zulmün doğmasına sebep olmuştur. İşte bu noktada Türkler, belirlenen mübadele tarihinden önce kıyılara dökülmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak, taşıma işlemlerinin öncelikli sırasındaki ana dengeler bozulmuştur (Aghatabay, 2007: 124). Nitekim Arı'ya (Arı, 2008: 76) göre bu sıraların ilk aşamasını; Yunanistan bölgesinde yaşananlardan dolayı, kıyı kenarlara yığılan göçmenler oluşturmaktadır. Mübadeleye bu kesim ile başlanmasına karar verilmiştir. İkinci aşamada ise iç bölgede bulunan, zor durumda kalmış, evleri zedelenmiş Türkler yer almaktadır. Bunun yanı sıra göçmenlerin taşınacakları mevsimlerde aşamalara bölünerek birinci aşama göç edeceklerin kış aylarında, ikinci aşama göç edeceklerin ise yaz ve ilkbahar aylarında Türkiye'ye getirilmeleri uygun görülmüştür. İstatiksel olarak, kıyı bölgelere hücum eden göçmenler ele alındığında, yalnız Selanik'ten 50.000 civarı göçmenin bir veya bir buçuk ay kadar sürede Türkiye'ye getirilmesi öngörülmüştür. Selanik gibi Kayalar ve Kozana bölgeleri de öncelikli göç etme sahasına girmektedir. Bunun sebebi ise bu iki bölgede yaşayan Türklerin, kötü yaşam standartları olmuştur (Arı, 2008: 76). Bu neticelerden dolayı taşıma işlemlerinin hızlanması ve acil çözüm bulunması için, taşımanın vapurla yapılması kararı alınmıştır. Vapurla yapılan taşımanın maliyet açısından düşük olması ve göçmenlerin deniz şeridinde toplanması ile beraber, Türkiye'de de deniz olan bölgelere yerleştirilecek olmasından dolayı bu taşıma yolu daha makul görülmüştür (Aghatabay, 2007: 125). Zorlu süreci yansıtan taşıma işlemlerinde vapur taşımacılığı, ilk aşamadaki göçmen kesimini taşıdığından dolayı, kış ayına denk gelmiş ve göç sıkıntılı şekilde oluşum göstermiştir. Lakin Mustafa Necati'nin de önemle belirttiği üzere Türkiye, Muhacirlerin kırılan umudunun canlı kanadı olmuştur. Bu sebepten dolayı Aralık, Ocak, Şubat gibi aylar süresince göç taşımacılığı sekteye uğrasa bile, Türkiye göçmenlerin refahı ve yeni girdiği ortamda ki huzuru adına elinden geldiğince şartları maksimize etmiştir (Arı, 2008: 86). Kıyıya gelebilen göçmenler sıkı bir kontrolden geçmişlerdir. Buradaki asıl amaç ise; Türkiye'ye getirilen göçmenlerin

casus, anarşist, vatan haini vb. gibi kişiler olup olmadıklarını anlamak şeklinde gelişmiştir. Sonuç olarak ilk aşama başarılı bir şekilde tamamlansa bile taşıma, sağlık kontrolleri, kimlik belgeleri ve göç edilen aylar gibi çeşitli sebepler vasıtası ile mübadelenin süresi uzamıştır.

İkinci aşama olarak belirlenen göçmenlerin yerleştirilme aşaması, göçün ve yerleşme faktörünün uzamasına sebep olan bir diğer önemli etkidir. Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin, mal beyannamesi bulunmak zorundadır. Bu beyannameye göre yerleşim alanları ve göçmenlere verilecek toprak miktarı, para, vb. olgular saptanmış olacaktır. Lakin beyannameler, adil ve sağlıklı biçimde hazırlanamadan mübadele göçmenleri, Türkiye'ye taşınmaya başlamıştır. Buradaki ana sebep ise Yunanistan'ın Türk kesimine uyguladığı baskı politikaları olmuştur. Büyük sayıda göçmen, ya hiç para alamamış ya da bu belgelere sahip olamamıştır. Sonuç olarak, fazlaca olan göçmenlerin Türkiye'ye ayak basması, iskân olarak daha iyi bir planlamanın yapılamamasını doğurmuştur. Bununla beraber, hemen hemen tüm dış yardımlardan maruz kalan Anadolu kesiminin imar edilememesinden kaynaklanan sorunlar, mübadele göçmenlerinin yerleşim olgusunu etkilemiştir. Buna bağlı olarak Türkiye için 1924 dönemi, göçmen kesimin iskân durumu ve nakil işlemleri bakımından en zor yılı olarak tarihe geçmiştir. Mübadil kitlesinin yerleşimleri bir yıl sürerek, 1925 tarihinde tamamlanmıştır (Şenesen, 2011: 38).

Mübadelenin üçüncü aşaması olan, göçmenlerin üretici durumuna getirilme safhasında, kimin ne ile uğraştığını anlamak ve bozulan Türkiye ekonomisini düzeltmek adına oldukça zaman harcanmıştır. Bu ayrıma göre, her göçmen alakalı olduğu bölgeye göç ettirilecek ve başarılı olduğu işler ile Türkiye'ye üretim olarak katkı sağlayacaktır. Lakin Türkiye'den Yunanistan'a göç eden Rumların, Türkiye'de bıraktıkları araziler sayı ve yerleştirilecek ürünlerin türü yönünden göçmenlerin uğraşlarına hitap etmemiştir. Sonuç olarak, bu durumu yaşayan aileler, üretici duruma geçebilme safhasında büyük sıkıntı ve zorluklar yaşamıştır (Şenesen, 2011: 43). Mübadiller, zaman geçtikçe üretici durumuna gelmiş, buna bağlı olarak üçüncü safhada ötekiler gibi büyük zaman ve emek harcanarak atlatılmıştır.

Son olarak, göçmenlerin Türkiye'ye uyum süreci ele alınmıştır. Bu uyum siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal boyutları ile oldukça geniş bir yapıya sahiptir.

Mübadelenin ilk üç aşaması yedi yıllık zaman diliminde halledilmiş; fakat dördüncü aşamadaki uyum süreci, kişisel düzeyde olduğundan dolayı uzun yıllarca sürüp gitmiştir (Arı, 2008: 4-5). Sonuç olarak, bu uyum sağlanmış ve mübadelenin mazlum misafirleri Anavatan'da tekrar can bulmuştur. Nitekim 1925 yıllarında göçmenler hem yerleştirilmiş hem de büyük ölçüde üretici konuma getirilmiştir. Devletin kamburundan çıkıp kendi uğraş ve yeteneklerini kullanarak, geçim ve ayakta durma gibi olguları başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu noktadan sonra ki en önemli evre, uyum olmuştur. Bir tarafta yerli halk, öte ki tarafta Yunanistan'ın kültür ve becerileriyle harmanlaşıp, Türkiye'ye ayak basmış göçmen kitlesi yer almaktadır. Göçmenler Türkiye'ye hem kültürel, ekonomik, vb. konularda katkı sağlamış, hem de konuşma dili olarak karşılıklı etkileşim geçirmişlerdir. Sonuç olarak, bu süreç ile göçmenler, yeni bir karakter kazanmıştır. Edindikleri yeni karakter Türkiye'nin; siyasi, ekonomik, sosyal olmak üzere birçok alanında etkili olmuştur (Arı, 2008: 159).

Görüldüğü üzere Yunanistan diasporasının süre miktarını, bu dört aşama etkilemiştir. Bu konuda Bulgaristan diasporası, Yunanistan diasporasından farklılık göstermiştir. Bulgaristan yedi yıllık bir süreç yerine, dört ayrı dönemi kapsayan ve dönüm noktalı diasporalara sahip olarak gelişim göstermiştir. Buna mukabil Bulgaristan'daki göçlerin en temel özelliği; süreklilik göstererek tezahür etmesi olmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin ilki, 1950 öncesi zorunlu göçler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Şimşir (1986: 198- 200), Bulgaristan Türklerinin göçleri hususunda çok eski bir tarihten bahsetmiştir. Türkler, ilk önce 14. yy civarlarında Rumeli topraklarına göç etmiş ve buralarda kendilerine ait yeni yaşamlar kurmuştur. Daha sonra gelişen birkaç tarihi olgular ile beraber, 19. yy zaman diliminde geriye dönmek zorunda kaldıkları ve Diasporalarla bezeli bir göç kuşağı yaşamışlardır. Bu zaman diliminde gerisin geriye dönüşlerin temeli, Osmanlı- Türk İmparatorluk kesiminin Avrupa topraklarından çekilmesine dayanmaktadır. Oluşan bu göç olgusuna, "Muhaceret" veya "Hicret" gibi tabirler kullanılırken, göç eden kişilere de "Muhacir" hatta "Rumeli Muhacirleri" gibi sıfatlar verilmiştir. Temelleri bu yüzyıllara dayanan göçlerle beraber, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye ilk büyük göç hareketi, "Doksanüç Muhacereti" çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyim ile büyük göç, Osmanlı-Rus savaşının (1877-1878) uğrattığı acımasız bozgunun kurbanı olarak şekil kazanmıştır (Şimşir, 1986: 200). Buradaki ana düşünce, Rus panislavistlerin

rahatça Slav devleti kurmak istemesine dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı, Türkler sökülüp atılarak kılıçlardan geçirilmiş ve olayların soykırımdan farkı kalmamıştır. Tarihe gaddarca yansıyan bu gelişmeler, Panislavist Prens Çerkaski'nin: “yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez!” sözüyle kıvılcımlanarak, gerekli bölgelerdeki Türklerin yurttan sökülüp atılması ve gerekirse kılıçlar ile yok edilmesi kararına varılmıştır. Osmanlı-Rus savaşı, savaş örf ve adetleri bağlamında savaş hukukuna da ters düşerek gelişmiş, sonuç olarak bir soykırımdan farkı kalmamıştır. Yaklaşık 7 ay süren katliam, 1 milyon civarında Rumeli Türkünü topraklarından alı koymuştur. Tabiri caizse 1 milyon Türk, “sinekler gibi” kırılarak; açlık, sefalet, hastalık gibi sonuçlarla göçe zorlanmıştır (Şimşir, 1986: 201). Bulgaristan'daki zorunlu göç olgusu bu şekilde başlayıp, yıllar boyunca gerek azalıp gerek artarak gelişme göstermiştir. Örneğin; Bulgar prensliğinin kuruluşundan Balkan savaşlarına (1912-1913) kadar hemen hemen 25 yıl boyunca Türkiye'ye göçler aralıksız olarak devam etmiştir (Şimşir, 1986: 206). Tarihe tıpkı Osmanlı- Rus savaşı gibi damga vuran Balkan savaşları, Rumeli Türklerine rahat nefes aldirmamıştır. Balkan Savaşı'nda, Çatalca bölgesine kadar çekilen Osmanlı'dan fırsat bulan Bulgar komite ve orduları, hem Çatalca'ya kadar ilerlemiş hem de Trakya ve Makedonya kesimlerinde ağır katliamlar uygulamıştır. Yaptıkları vahşetlerden akıllarda kalan en dehşet saçanı; 64 Türk'ün Demir Hisar bölgesinde, kahvehaneye kapatılarak diri diri yakılması olmuştur (McCarthy, 1998: 148-150). Balkan savaşları sonrasında gelişen Cumhuriyet döneminde de zorunlu göç olgusu doğmuştur. Bu dönemde göçün farkı, ilk kez bir anlaşmayla düzenlenmesi şeklinde tezahür etmiştir. 1925 Ankara antlaşması ile zorunlu göçler, diğer yıllara göre daha düzene girmiştir. Cumhuriyet dönemi göçlerinin en temel sebebi, “Rodna Zaştita” ve “Trakya” olmak üzere iki silahlı Bulgar örgütünün, Türkler üzerinde kurdukları baskılar olmuştur. Bu iki örgüt durmadan baskı ve zulüm yaparak Türkleri bunaltmıştır. Demokratik özgürlüğü ortadan kaldırarak, güçlü bir Bulgar monarşisi yaratmak amaçlı olan bu örgütler, masum Türklere eziyet etmiş ve onları göçe zorlamıştır. Bu sebepten dolayı Bulgaristan Türkleri, kabileler halinde göç etmiştir (Şimşir, 1992: 53-54). Nitekim Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve iki dünya savaşı arası yıllarda, Bulgaristan'dan Anavatana akan göç sayısı; (1923-1939) 198.688 şeklinde tezahür etmiştir. On yıllık baskıcı göç serüveninde, göçlerin yıllık ortalaması 2.100 civarını bulmuştur. Bulgar hükümetinin kuruluşundan 1949'a kadar 72 yıllık zaman diliminde

en az göçün yaşandığı dönemler olmuştur. Bunun sebebi ise Bulgaristan'dan, yurt dışına çıkmanın yasaklanmış olmasıdır. Bu durgunluk ise yeni bir göç olgusunun patlamasına sebebiyet vermiştir (Şimşir, 1986: 212). 1940-1949 yıllarında durguna uğrayan zorunlu göç dalgaları, 1950-1951 yıllarına birikerek etki etmiştir. 10 Ağustos 1950'de Bulgaristan ile Türkiye arasında sert notalaşmalar gerçekleşmiş ve zaten gergin olan ortam daha da gerginleşmiştir. Böylelikle 1950 ve 1951 zorunlu göçleri gündeme gelmiştir. Türkleri göçe iten en önemli etken, komünist rejimin bekalari olmuştur. Komünist rejimin Türklerle ilgili en temel bekası, Bulgaristan Sosyalist devletiyle bütünlük kazanmış, "tek bir ulusun yaratılması" şeklinde tezahür etmiştir. Buradaki ana düşünce, Birleşmiş Bulgar Sosyalist Devleti'nin kurulması ve bunu gerçekleştirirken bir milyon Türkün, bile isteye asimile edilmesidir (Sander, 1969: 182) Bunun sonucunda Bulgarlar Türklere karşı baskıcı davranmış ve onları mağdur etmiştir. Oluşan baskıcı rejimin, Türklere karşı kuşku beslemesi, Türk azınlık üzerinde korku ve endişe gibi kavramların doğmasına sebep olmuştur (Şimşir, 1986: 214). Bulgaristan Türklerinin korku ve endişelerinin yanında, bir takım asimilasyon politikalarına maruz kalmaları, onların endişelerini ikiye katlamıştır. Örneğin; Türk olan din adamları, öğretmenler, esnaf ve sanatkârlar, okul çocukları gibi önemli kitlelerin, devamlı olarak toplantılara çağırılmaları, bu kitlelere kurslar verilmesi ve bu kurslarda komünizm akımının asimile edilmesi gibi faaliyetler, zaten var olan korkuları daha da çoğaltmıştır (Şimşir, 1986: 214). Bunların yanında dini, siyasi ve sosyal sorunlarda tezahür etmiştir. Böylece 1950-1951 yeni zorunlu göç hareketi gerçekleşmiştir.

Üçüncü zorunlu göç dalgası olan Yakın Akraba Göçü 1969-1978 yıllarında patlak vermiştir. Bu göçün temeli, 1950-1951 zorunlu göçlerine dayanmaktadır. Nitekim 1949-1951 tarihlerinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 156 bin kadar göçmen gelmiştir. 1951 yıllarında bu göç dalgası duraksamış, on binlerce insan ailelerinden kopmuştur. Bunun sebebi ise Bulgaristan'da oluşan göç yasağı şeklinde tezahür etmiştir. Göçe hazırlanan onlarca insan hayal kırıklığı içerisinde kalmıştır (Şimşir, 1986: 314-315). Yaşanan asimilasyon ve baskılar, Türkleri daha fazla göçe itmiştir. Türkiye'ye dilekçeler gönderen mağdur göçmenler, Türkiye ile Bulgaristan'ın anlaşmasını beklemiştir. On beş yıllık bekleyişin sonunda Bulgaristan ile Türkiye arasında 22 Şubat 1968 tarihli "Göç Antlaşması" imzalanmıştır (Şimşir, 1992: 65). Antlaşma; karı- koca, büyükanne- büyükbaba vb. gibi sınırlamalarla oluşum

göstermiştir. Göçü oldukça dar tutan Bulgaristan, emek ve iş gücünün sömürülmesinden kokarak, böyle bir politika izlemiştir (Şimşir, 1986: 324). Bulgaristan ile Türkiye arasındaki göç antlaşması yetersiz kalmış; fakat bu antlaşma on beş yıllık inadin ardından atılan en büyük adım olarak tarihe geçmiştir. Göç antlaşması, Türk-Bulgar sınırının kapılarını aralaması adına önem teşkil etmiştir (Şimşir, 1986: 326). Yakın Akraba Göçü'nün ardından 1985 yılında Bulgaristan, Bulgar Türklerine yine bir acı yaşatarak son darbesini indirmiştir. Suçsuz ve masum olan Türklerin, yok edilmiş senaryosunu kendi elleriyle çizen Bulgaristan; Türklerin isimlerini zorla değiştirmek, Bulgar Türklerinin benliklerini silmek ve asimilasyon politikalarına karşı çıkan Türkleri kırıp geçmek (Şimşir, 1986: 339) şeklinde politikalar izlemiştir. Sonuç olarak baskı ve zulüm gören Bulgaristan Türkleri, haklı davalarında haksız yere eziyet görmüşlerdir. Baskılara dayanamayan çok sayıda Bulgaristan Türk'ü mallarını dahi almadan, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Görüldüğü üzere, Bulgaristan diasporaları süre olarak hep canlı kalmış ve az da olsa devamlılık göstererek belirli dönüm noktasıyla tarihe geçmiştir. Yunanistan diasporası ise azınlık problemiyle gündeme gelip, değiş- tokuş sistemine bağlı olarak yedi yıllık süreç ile tamamlanmıştır.

3.1.2. İki Ülke Göçünün Oluşumunda Etkili Olan Faktörlerin Karşılaştırılması

Yunanistan ve Türkiye arasında gelişim gösteren mübadele olgusunun çıkış noktası üç temel sebebe dayanmaktadır. Bunlar;

- Balkanların uluslaşma politikası: Mübadelenin başlangıç noktası, Lozan sayılsa bile oluşumunda etkili olan temel faktör, Osmanlı- Rus savaşı (1877-1878) olmuştur. Osmanlı- Rus savaşı sonrası dönemde, Balkan savaşlarının yaşanması nüfussal dengeleri değişime uğratmıştır (Kara, 2005: 187- 198). Nüfus dengesine ek olarak, sınır bölgelerde değişime uğramış ve bu durum mübadeleyi tetiklemiştir. Osmanlı'nın bu karmaşık döneminde oluşan beka; Balkanlarda yaşayan ulusların kendi devletlerini, sadece kendi milletlerinden kurmak istemesi olarak belirlenmiştir. Aynı politikayı hem Bulgaristan hem de Yunanistan uygulamıştır. İzlenen Uluslaşma politikaları ile en büyük zorunlu göç olayını yaşayan kesim, Balkan Türkleri şeklinde tezahür etmiştir (Erdal, 2006: 27). Örneğin; uluslaşma hareketleri çerçevesinde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı en büyük göç hareketi Yunanistan ile olmuş, buna bağlı olarak

1821 Mora isyanı sonucu Türk kesimi bu bölgeden sürülmüştür. Sürülme olayı ise bütün Balkan ülkelerine örnek teşkil etmiştir (Erdal, 2006: 28). Sonuç olarak uluslaşma politikası bağımsız bir Yunanistan'ın üremesine sebep olmuş, diğer balkan ülkelerini bağımsızlık ve uluslaşmaya teşvik etmiştir. Onlar için uluslaşmak, önemli bir etmendir. Bu etmen ise haksız asimilasyon ve baskı politikalarını doğurmuş, Müslüman Türkleri ötekileştirmiştir. Uzlaşma noktası olarak mübadele, bir çeşit çözüm noktası olmuştur. Nitekim mübadelenin çıkış noktası, bu politikayla türemiştir.

- Yunan mezalimi: Dünya tarihi boyunca Yunanistan, mübadeleyi tetikleyen ve ele geçirdiği bölgeler üzerinde üstün nüfus gayesi kurma gayesi güden bir mekanizmaya sahiptir. Mübadele olgusunu etkileyen en önemli ikinci altın vuruşu yapan Yunanistan, Yunan mezalimi ile gelişim göstermiştir. Yunan mezaliminin kökeni, Yunanlıların '*Megalo İdea*' adını verdikleri amaçlar listesine dayanmaktadır. Kökünü Yunancadan alan bu kavram, Yunanlıların geçmişte, İstanbul'u kaybetmesinden türemiştir. Yani Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u işgali ve Bizans İmparatorluğu'nun düşüşü olayları, Yunanistan'ı '*Megalo İdea*', diğer adıyla 'Büyük güç' politikasına sürüklemiştir. ([https://www.turkcebilgi.com/megali_idea_\(tarih\)#bilgi](https://www.turkcebilgi.com/megali_idea_(tarih)#bilgi), 2018) "Megalo idea" düşüncesiyle alevlenen mezalimin temel bekası, veba tohumu olarak gördükleri Türk kesimlerini Avrupa'dan çıkarmak olmuştur. Yunanistan, İngiltere ve Wilson hükümetinin desteğini alarak, emellerini gerçekleştirme yolunda ilk adımlarını atmıştır (Erdal, 2006: 33). Yunanistan, kendi bekaları doğrultusunda politik baskılarını kullanarak Anadolu'ya girmiş, asıl hedef noktasını ise en başta belirttiğimiz, '*Megali İdea*' adlı güç politikası ile İstanbul'u ele geçirmek ve bunun sonucunda Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak şeklinde belirlemiştir. Böylelikle en başta Yunanistan kesiminden Anadolu'ya göç eden Türkleri, şimdi de Anadolu'nun kendi içerisinde göç etmek mecburiyetinde bırakmıştır (Cebesoy, 2000: 475). Amiral Bristol raporuna göre (9 Eylül 1922); tüm bu baskı ve zulüm ortamında hızla ilerleyen Yunanistan, İzmir dâhil Aydın, Nazilli ve Manisa gibi şehirlere de tehlike saçmıştır. Bu tehlikeler sonucunda Yunanistan'a en başta destek veren Lord Curzon, daima Yunan safında olmuşlardır. Sonuç olarak Venizelos'un kendi uyguladığı politikalar dâhilinde

Yunan kesiminin kanlı ve vahşi Anadolu turu, bunun yanında bir de yaptığı nüfus siyaseti ülkeleri bir mübadele yapma ihtiyacına götürmüştür. Bir ihtiyaç olarak görülen Mübadele olgusu ise Lozan görüşmelerine taşınmıştır (Erdal, 2006: 50-51).

- Lozan Barış Konferansı: Uluslaşma faaliyetleri ve Yunan mezalimi gibi hem nüfusu hem de bağımsızlığı tehdit eden temel olguların çözümü için, mübadele uygun görülmüştür. Mübadelenin düzenli olarak gerçekleşmesi ve bunun hakkında kararların belirlenmesi için, Lozan Barış Konferansı önem taşımıştır. İsviçre'nin Lozan şehrinde düzenlenen konferansın merkez noktası, barışçıl ve iyimser olmuştur. Bunu İsviçre Cumhurbaşkanı'nın: "Yeryüzündeki bütün iyi niyetli kimselere selam" sözleriyle destekleriz (Aghatabay, 2007: 53). Yaşanan nüfus anlaşmazlıkları ve buna bağlı olarak gelişen uluslaşma faaliyetleri, Batılı devletler ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kaos ortamı oluşturmuştur. Patlamaya hazır olan bir savaş ortamında, tarihin önemli seyrini çizen bu konular, çözüme kavuşamayacağından dolayı ilgili devletler, barışçıl bir ortama yönelerek Lozan Barış Konferansını düzenlemeye karar vermiştir. Bu konferanstan önce yapılan, ulusçuluk ve ırkçılık hareketleri, insanları göçe zorlamış ve topografyayı alt üst etmiştir. Nitekim İlhan Tekeli'ye göre de Balkanlarda yapılan baskı ve zulmün temelinde etnik özelliklere dayanan ulusçuluk faaliyetleri yatmaktadır (Arı, 2008: 15). Bu sorunların çözüme kavuşması maksadıyla, mübadelenin yapılması doğru olarak görülmüştür. Nitekim Dr. Nansen, Yunanistan'daki Müslümanlar ile Anadolu'daki Rumların mübadelesinin hayırlara vesile olacağını önemle belirterek; mübadelenin şartlarını, zorunluluk meselesini ve nerelerde yapılacağını ele almıştır (Aghatabay, 2007: 55). Mübadele uygulamalarında bir takım anlaşmazlıklar olduğundan dolayı, mübadele bir süre askıda kalmıştır. Sonuç olarak 10 Ocak 1923 tarihli toplantı ile beraber mübadele konusu büyük oranda halledilmiş ve Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul Rumları mübadele dışarısında tutulmuşlardır. Bunlara ek olarak, savaş esirlerinin eşit miktarda mübadelesi de kabul edilmiştir (Kodaman, 2008: 15). Oluşan gelişmeler bağlamında, 30 Ocak 1923'te 19 maddeden oluşan, "*Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*" imzalanmıştır. Bulgaristan zorunlu göçlerinin çıkış

noktalarında etkili olan faktörler, yıllara göre değişim göstererek meydana gelmiştir. Yunanistan'ın diaspora çerçevesindeki mübadele olgusu, belirli ve tek bir olgu olduğundan dolayı, çıkış faktörleri de üç ana etmenle şekil kazanmıştır. Bulgaristan'ın 1950 yılından önce, 1950-1951 yıllarında, 1968-1978 yılları arasında ve 1985-1989 yıllarındaki zorunlu göçleri, çeşitli etmenlerle oluşum göstererek, Bulgaristan diasporası çatısında toplanmıştır.

- 1950 Yılı Öncesi Bulgaristan Zorunlu Göçlerinin Çıkış Noktası: Bulgar Türklerinin, Türkiye'ye ilk büyük göç hareketi 1877-1878 yıllarına uzanır. Yani büyük göç, Osmanlı-Rus savaşının bozgunu olarak şekil kazanmıştır. Bunun temel faktörü, "Doksanüç Muhacereti" olarak ortaya çıkmıştır (Şimşir, 1986: 200). Diasporanın ilk halkasını oluşturan bu Muhaceretin temelleri, 1878 Berlin antlaşmasıyla kurulan Bulgaristan'ın, Tuna vilayetinde ki yarı yarıya olan Türk-Bulgar nüfusundan rahatsız olmasına dayanmaktadır. 1876'da bu bölgede, 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamıştır. Rakamlar karşısında Rus panislistlerin temel hedefi, bir Slav devleti kurmak ve bu bölgeden Bulgar Türklerini temizlemek olmuştur. Zorunlu göç koparılışının ilk fiiliyatı, Bulgar çetelerinin imha hareketleri olmuştur (Çolak, 2013: 115). Görüldüğü üzere Bulgaristan'ın ilk diaspora fiili, Yunanistan'ın mübadele olgusunu etkileyen, Balkanların uluslaşma politikası ile benzerlik göstermektedir. Nitekim uluslaşmak adına bir Slav devleti kurulmak istenmiş ve Ruslar bu sebepten dolayı, imha hareketlerine başvurmuştur. Rusların Türkler üzerinde imha hareketine başvurması iki temel sebebe dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Tuna vilayetindeki yarı yarıya olan nüfus rakamlarıyken, ikincisi ise bölgede bulunan işlenebilir toprakların %70 gibi kısmına, Türklerin sahip olması durumudur (Şimşir, 1986: 200). Osmanlı-Rus savaşı etkenli olan ilk diaspora, savaş örf ve adetlerine ters düşerek oluşum göstermiş ve sonuç olarak soykırımdan farkı kalmamıştır. Yaklaşık 1 milyon Türk; açlık, sefalet vb. gibi sonuçlarla göçe zorlanmıştır (Şimşir, 1986: 201). Tarihe tıpkı Osmanlı- Rus savaşı gibi damga vuran Balkan savaşları, Rumeli Türklerine rahat nefes aldirmamıştır. Balkan Savaşı'nda, Çatalca bölgesine kadar çekilen Osmanlı'dan fırsat bulan Bulgar komite ve orduları, hem Çatalca'ya kadar ilerlemiş hem de Trakya ve Makedonya kesimlerinde ağır katliamlar uygulamıştır. Yaptıkları vahşetlerden

akıllarda kalan en dehşet saçanı; 64 Türk'ün Demir Hisar bölgesinde, kahvehaneye kapatılarak diri diri yakılması olmuştur (McCarthy, 1998: 148-150). Dehşet saçıcı bu vahşetlerin sonucunda, canlarını kurtarmak için çırpınan Türkler, 1878- 1879 savaşında yaşanan birinci büyük göç dalgasından sonra Balkan savaşlarıyla beraber ikinci büyük göç dalgasını yaşamış ve 200.000 kadar kişi topraklarını bırakıp göç etmek zorunda kalmıştır (Çolak, 2003: 115). Balkan savaşlarından sonra Cumhuriyet döneminde de zorunlu göç olgusu patlak vermiştir. Bu dönemde yapılan zorunlu göçlerin temel çıkış noktası, “Rodna Zaštita” ve “Trakya” adlı silahlı Bulgar örgütleri olmuştur (Şimşir, 1992: 53). Bulgaristan’da sürekli akıp giden zorunlu göç dalgası, İkinci Dünya Savaşı’nda duraksamıştır. 1940-1949 gibi on yıllık süreçte, en az göç yaşanmıştır. Bunun sebebi ise komünist rejimin etkisiyle beraber Türklerin yurt dışına çıkma yasağı olmuştur (Şimşir, 1986: 212). Bu on yıllık birikim yeni bir göç olgusunu doğurmuştur.

- 1950-1951 Bulgaristan Zorunlu Göçlerinin Oluşumunda Etkili Olan Etmenler: Komünist rejimin hâkim olduğu bu yıllarda, Bulgaristan Türkleri çok zedelenmiştir. Asıl hedef; Birleşmiş Bulgar Sosyalist Devleti’nin kurulması ve bunu yaparken bir milyon Türkün, bilerek asimile edilmesi olmuştur (Sander, 1969: 182). Bulgarların izlediği bu politika, Türklere ağır ekonomik baskılar yaşattır. Bu baskıları; vergilerin arttırılması, Çoğunluğu Türklere oluşan köylerde, Türklerin kendi mallarını Bulgarlara vermesi için baskıların yapılması, Türk çocuklarının “Trudovok” ve “Brigodir” isimleriyle ağır işlerde çalıştırılması şeklinde sıralayabiliriz. 1947’de oluşan bu baskıcı rejimin getirileri, Türklere korku ve endişe gibi kavramların doğmasına sebebiyet vermiştir. Buna ek olarak; Türk din adamları, öğretmenler vb. gibi seçkin kişiler toplantılara çağırılmış, bu kitlelere önemli kurslar verilmiş ve kurslarda komünizm akımı asimile edilmiştir. Yapılan bu faaliyetler, var olan korku ve endişeyi daha çok arttırmıştır. Asimilasyon politikalarına ek olarak, Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi ve Türk tarlalarının kooperatifleştirilmesi kararları (Şimşir, 1986: 214) Bulgaristan Türklerini, göçe itmiştir. Eğitim, siyaset, ekonomi ve asimilasyon politikalarına ek olarak din konusunda da Bulgaristan Türklerine baskılar yapılmıştır. Dini olarak kısıtlanmış olan Bulgar

Türkleri, din değiştirilmeye zorlanmıştır. Buna ek olarak; Müslüman düğünleri, sünnet törenleri, kurban kesmek, ölüleri mezara gömmek gibi kültürel değerler engellenmiş ve yasaklanmıştır. Camiler yıkılmış, insanlar zorla kiliseye sokulmuş, giyim kuşama kadar el uzatılmıştır (Özbir, 1986: 44). Sonuç itibariyle giyim kuşamdan dine, dinden örf ve adetlere kadar uzanan Bulgar faciası milyonlarca insanı göçe itmiştir.

- 1969-1978 Zorunlu Göçünün Oluşumundaki Etmenler: 1969- 1978 tarihli göç olgusu, “Yakın Akraba Göçü” olarak tarihe geçmiştir. Bu göçün temeli, rejim değişikliğine bağlı olarak gelişim gösteren, 1950- 1951 zorunlu göçlerine dayanmaktadır. “Yakın Akraba Göçü”, bir birikim göçüdür. Yani yirmi yıllık set duvarının patlaması sonucunda doğmuştur (Şimşir, 1986: 314). 1949- 1951 yıllarında ilerleyen göç faaliyetleri, rejim sebebiyle duraksama dönemine girmiş ve on binlerce insan ailelerinden koparılmıştır. Aniden kesilen göçler, parçalanmış aile kitlelerini üretmiş ve kopuk ailelerin birleşmesine izin vermeyen Bulgaristan doğmuş, 1951 tarihinde Bulgaristan’da göç yasağı oluşmuştur (Şimşir, 1986: 314-315). Aşırı baskı ortamı oluşmuş ve bu durum Bulgaristan Türklerini oldukça rahatsız etmiştir. Baskılara maruz kalan Türk halkı, Türkiye’ye göç etmek istemiştir. Nitekim Şimşir’in (1986: 317) belirttiği üzere, Bulgaristan’da “Göç” telaffuzu kesin olarak yasaklanmıştır. Bulgaristan devletinin böyle davranmasındaki asıl sebep, eğer göç gerçekleşirse kendi ekonomi dengesinin bozulmasından veya aksamasından korkması olmuştur. Bulgaristan, ekonomik çıkarlarına ek olarak; Türkçe ders ve ders saatlerini azaltmış, Türkçe derslerini üstün körü anlatmış, Bulgar ve Türk okullarını birleştirmiş, sonuç olarak asimilasyon ve baskı politikalarının en uç safhasını Türklere yaşatmıştır (Şimşir, 1986: 320). On beş yıllık inadın sonunda, Bulgaristan ve Türkiye arasında bir göç anlaşması (22 Şubat 1968) imzalanmıştır. Bu antlaşma, göç edebilecek bireyler konusunda belirli sınırlamalar koymuştur (Şimşir, 1992: 53). Bulgaristan ve Türkiye arasındaki bu göç antlaşması yetersiz kalmış; fakat yine de on beş yıllık inadın ardından atılan en büyük adım olmuştur (Şimşir, 1986: 326). Sonuç itibariyle göç, kısıtlı olsa gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere yakın akraba göçü, önceki yıllarda yapılan

zorunlu göçlerin çıkış etkenlerinden beslenmiş ve bir birikim göçü olarak tarihe geçmiştir.

- 1985 Zorunlu Göçünün Oluşumunda Rol Oynayan Etmenler: Son Bulgar darbesi olarak bilinen 1985 göçlerinin temeli, Yakın Akraba Göçüne dayanır. Bilindiği üzere, Yakın Akraba Göçü sınırlı bir şekilde yapılmıştır. Bu sebepten dolayı, kopuk olan tüm aileler yerine anlaşmada belirlenen kesimler göç edebilmiştir. Bulgaristan'da kalmak zorunda olan Bulgar Türkleri ise son Bulgar darbesine maruz kalmıştır. 1985 yılında izlenen bu politikada masum Türklerin yok edilmiş senaryoları çizilmiştir. Bu senaryoların bazıları; Türk isimlerinin Bulgarlar tarafından zorla değiştirilmesi, Bulgar Türklerinin benliklerinin silinmesi, Bulgarların yapacağı asimilasyon politikalarına karşı gelenlerin silahla öldürülmesi (Şimşir, 1986: 339) şeklinde tezahür etmiştir. Bu baskılara dayanamayan Bulgar Türkleri, ellerindeki malları bırakarak Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmıştır. Bulgarların son darbesi olan zorla isim değiştirme politikaları, zorunlu göç olgusu gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere Bulgaristan diasporalarının çıkış metodu, birbirine bağlı olarak gelişim göstermiştir. Zincirleme olarak birbirlerini etkileyen Bulgaristan zorunlu göçleri, bu noktada ve uluslaşma faaliyetleri bağlamında Türk- Yunan nüfus mübadelesi ile ortak noktaları taşımaktadır.

3.1.3. Zorunlu Göçleri Düzenleyen Antlaşmalar Bakımından, Yunanistan ve Bulgaristan Göçlerinin Karşılaştırılması

Yunanistan diasporasının temel konusu olan, Türk- Yunan nüfus mübadelesi, Lozan Barış Konferansı ile düzenlenmiş ve konferans kararı ile Mübadele Sözleşmesine dayalı olarak, Türkiye ve Batı devletlerinin arasındaki buzları eritmek için toplanmıştır (Arı, 2008: 15). Lozan Barış Konferansının temel bekası ise,

1. Savaş ortamında olan Türk ve Yunanlıların siyasi sınır çizgilerinin tekrar belirlenmesi,
2. Ekonomik ve hukuksal alanlardaki sorunlara kalıcı çözüm getirmesi,
3. Balkan ülkelerinin temel ideolojisi "uluslaşma" faaliyetleri sonucunda gelişen nüfus sorununun, konferansta oluşan yeni topografya ve anlayışa göre çözümlenmesi şeklinde gelişim göstermiştir (Arı, 2008: 15).

Temel zemini bu noktalara dayanan “Lozan Barış Konferansı”, ulusal çaplı bir konferans olarak tarihe geçmiştir. Ulusal olan bu konferans, 20 Kasım 1922’de, İsviçre’nin Lozan şehrinde doğmuştur. Konferansın ana noktası “Barışçıl” olarak tezahür etmiştir (Aghatabay, 2007: 53). Lozan Barış Konferansından önce Dr. Fridtfoj Nansen, nüfus hareketleri için görevlendirmiştir (Arı, 2008: 16). Her iki ülkenin durumunu izleyen Nansen öneri olarak;

1. Anadolu’daki Ortodoks kesimi ile Yunanistan’daki Müslüman kesimin, isteğe bağlı olarak değiş tokuşlarının yapılması gerektiğini savunmuştur. Lakin bu değişimde İstanbul’da olan Rumlar buna dâhil olmayacak düşüncesi hâkim olmuştur. Türkler ise bunu kabul etmeyecek, Batı Trakya bölgesinin değişim dışı tutulmasını ön görmüştür.
2. Tüm bu gelişmeler bağlamında Nansen, Lozan için rapor hazırlamış ve kendi görüşlerini de bu raporda beyan etmiştir. Nansen’e göre, daha şimdiden birçok insan ülkelerinden kaçmış ve göçmen statüsünde başlarının çaresine bakmaya çalışmıştır. Lakin bu durum ekonomik dengeyi zedelemiştir. Kaçan Rum kesiminin toprakları ekonomik dengesizliğin bir örneğini oluşturmaktadır. Bunların Türkiye tarafından işlenebilmesi adına, Müslüman nüfusun dengede olması gerekmektedir. İki ülke adına da tarımsal faaliyet ve verimli ekonomi için mübadele zorunlu bir etmen olarak gelişim göstermiştir. Nitekim Nansen’in önerisi, göçmenler için mübadele uygulanmasının en iyi çözüm yolu olduğu şeklindedir (Arı, 2008: 16-17).

Sonuç olarak 10 Ocak 1923 tarihli toplantı ile beraber mübadele konusu büyük oranda halledilmiş ve Batı Trakya’daki Türkler ile İstanbul Rumları mübadele dışarısında tutulmuşlardır. Bunlara ek olarak, savaş esirlerinin eşit miktarda mübadelesi de kabul edilmiştir (Kodaman, 2008: 15). Oluşan gelişmeler bağlamında, 30 Ocak 1923’te 19 maddeden oluşan, “*Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*” imzalanmıştır.

- Mübadele Sözleşmesi: Türkiye ve Yunanistan nüfus değişimi üzerine kurulu, 19 maddeden oluşan; nüfus, azınlık, sınırlar vb. konuları ele alan bir sözleşmedir. Sözleşmenin ilk maddesi; nüfus değişiminin olabilmesi adına önem teşkil etmiştir. Buna madde; Türk ve Yunan uyrukları üzerinden değişim yapılacak

yerlerin saptanmasını içermektedir. Yani, mübadelenin kapsam sınırları bu madde ile önem kazanmıştır. Nitekim Aghatabay'ın (2007: 16) ele aldığı sözleşmenin ikinci maddesi, birincinin devamı niteliğindedir. İstisna olan sınırlar ve durumlar özellikle ele alınmıştır. Mübadele açısından önem teşkil eden bir diğer madde ise beşinci madde olmuştur. Nitekim Aghatabay (2007: 77) madde 5'i: "*Mübadele sırasında Türkiye'deki Rumların ve Yunanistan'daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verdirilmeyecektir*"³ şeklinde ele almıştır. Buna mukabil sözleşmenin madde 8'i de göçmenlerin malları üzerine kurulmuştur. Mübadele sözleşmesi, maddeleri ile beraber değiş tokuşu gerçekleştirmek adına önemli çalışmalar yapan yazılı bir belgedir. Görüldüğü üzere Mübadele sözleşmesi, maddeleri ile beraber değiş tokuşu gerçekleştirme yolunda önemli çalışmalar yapan, yazılı bir belgedir. Sözleşmenin hazırlanması ve maddelerinin belirlenmesi, sözleşmenin uygulanmasından daha kolay olmuştur. Mübadele sözleşmesinin kriterlerine göre, 1 Mayıs 1923 tarihinde uygulamaya girecek olan sözleşme, Yunanistan ve Türkiye ülkelerinin, sözleşmenin ikinci maddesini farklı yorumlamalarından kaynaklı olarak gecikme göstermiş ve Kasım ayına sarkmıştır. Sorunun temelinde kimlerin "établi" yani yerleşik olacağı yatmaktadır (Bozdağı, 2014: 21- 22).

- Atina ve Ankara Antlaşmaları: Mübadele sözleşmesi ile doğan "Etabli" sorununun çözüme kavuşturulması adına bu antlaşmalar imzalanmıştır. İlk aşama olarak, 1925 yıllarında Türk- Yunan ilişkilerinin normale dönmesi üzerine, 1926 Atina Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre: "*Yunanistan'da bulunan ve Türklere ait olan emlaklar, çeşitli uzmanlardan oluşan bir komisyonun belirleyeceği değer üzerinden Yunan hükümetince satın alınacaktı. Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce ülkeyi terk etmeyen Rumlara ait emlaklar ise, sahiplerine iade edilecekti.*" (<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2007/06/19/475/nufus-mubadelesi-ve-bati-trakya-turkleri>, 2018). Görüldüğü üzere Atina Antlaşması ile nüfus problemleri kısmen çözülsede dahi net sonuç vermemiştir. 1926 Atina Antlaşmasının tam olarak uygulanamaması sebebiyle, Türk- Yunan gerginliği tekrar üremiştir. Bunun üzerine 10 Haziran

³ Bknz: Cahide Zengin Aghatabay, "Mübadelenin mazlum misafirleri/ Mübadele ve kamuoyu 1923-1930" , Bengi yayınları, İstanbul/2007, s. 77

1930 tarihli ve Dostluk antlaşması niteliğini taşıyan, “Ankara Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre: “*İstanbul’da bulunan Rumlarla, Batı Trakya2daki Türklerin hepsi “Etabli” kapsamına alınmış ve mallarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır.*” (<http://tarih.tumders.com/turk-yunan-iliskileri-ve-etabli-anlasmazligi-meselesi.html>, 2018) Sonuç olarak, 1930 tarihli Ankara Antlaşması ile iki ülke arasında tezahür eden temel problemler çözüme kavuşmuştur.

Görüldüğü üzere Yunanistan diasporası, Türk- Yunan nüfus mübadelesi kapsamında gelişim göstererek, Lozan’da oluşan Mübadele sözleşmesinin maddeleri ile düzenlenmiştir. Sözleşmeden doğan anlaşmazlıklar, Atina ve Ankara antlaşmalarıyla çözüme kavuşmuştur. Buna mukabil Bulgaristan diasporası, Yunanistan diasporasından daha fazla zorunlu göç yaşamış ve doğal olarak, daha çok Antlaşmalara imza atmıştır. Nitekim Bulgaristan diasporasının oluşum temeli, “1878 Berlin antlaşmasına” dayanmaktadır. Bu antlaşma ile Bulgaristan kurulmuş ve kendi emelleri uğruna ilk zorunlu göç bozgununu gerçekleştirmiştir. Berlin antlaşması, Bulgaristan’ı kurduğu gibi ona hem Bulgaristan anayasası adına hem de Türkler adına yükümlülükler vermiştir. Berlin antlaşmasından sonra, 1909 “İstanbul protokolü” imzalanmıştır. Protokolün ekini ise bir sözleşme oluşturmaktadır. İstanbul protokolünün ana konusu, Türk-İslam cemaatinin vakıf malları ve hakları ile ilgilidir (Şimşir, 1986: 368). Protokolün eki olan sözleşmeye göre Bulgaristan, Türk azınlıkların her türlü ihtiyaç ve işleriyle ilgilenme yükümlülüğünü taşımıştır (Kamil, 1989: 28-29). 19 Nisan 1909 tarihinde imzalanan İstanbul Protokolü ile protokolden doğan sözleşmenin konusunu oluşturan haklar, Bulgaristan’da yaşayan Türklere verilen, 1878 tarihli Berlin Barış Antlaşmasındaki haklara dayanılarak tekrar teyit edilmiştir. Balkan savaşlarını kapsayan 1912-1913 tarihlerinin hemen sonrasında bir anlaşma düzenlenmiştir. “1913 Barış antlaşması”, Bulgaristan ile Türkiye arasında geçtiği için iki taraflı bir anlaşma olma özelliğine sahiptir. 29 Eylül 1913 tarihli bu antlaşmanın ekinde “Müftülüklerle ilgili sözleşme” mevcuttur. 1912-1913 tarihlerinde, Balkan savaşları ile yenilmemize rağmen, tamamen Türk olan kesimlere lehte haklar verilmiştir (Kamil, 1989: 31-32). Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşında yenilmesi üzerine, 27 Kasım 1919 “Neuilly Barış Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma dokuz maddeden oluşmuştur. Antlaşmanın dördüncü kısmında Türk azınlıklarına tanınan haklar ve Bulgarların Türklere karşı sorumluluklarından bahsedilmiştir (Şimşir, 1986: 374). Nitekim bu antlaşma ile

Bulgaristan; din, ırk ve dil gibi ötekileştiren ayrımlardan kaçarak, Türk azınlıklarına çoğunlukla aynı hakları tanımıştır (Iqbal, 1978: 31). Neuilly Barış Antlaşmasının ardından, Türkiye’de saltanat dönemi gitmiş, Cumhuriyet dönemi gelmiştir. Bu vesile ile Bulgaristan ve Türkiye arasında 1925 tarihli “ Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması” imzalanmıştır. Dostluk anlaşmasının en önemli kilit noktasını, Neuilly Barış Antlaşması ile gelen azınlık hakları ve bunların korunması oluşturmuş, bu haklar yinelenmiştir (Iqbal, 1978: 31). Dostluk antlaşmasının pekişmesinden hemen sonra, 1925 tarihli, “Türk-Bulgar Oturma (ikamet) Sözleşmesi” gerçekleşmiştir. Sözleşmenin ilk maddesine göre: “ *Türk vatandaşları Bulgaristan’da, Bulgaristan vatandaşları Türkiye’de oturabileceklerdir. Taraflardan birinin yurttaşları öteki ülkeye serbestçe gidip gelebilecekler ve o ülkede dolaşabileceklerdir*” Kararına varılmıştır (Şimşir, 1896: 377). Bunlara ek olarak, rejim değişikliğinin sebep olduğu zorunlu göçteki kopukluğu ortadan kaldırmak adına, 1968 tarihli “ Yakın Akraba Göçü” antlaşması imzalanmıştır. Göç antlaşması, Bulgaristan’ın Türk azınlık haklarıyla ilgili imzaladığı son antlaşma olma özelliğine sahiptir. Bulgaristan’ın daha önce göç sınırlarını kapatmasıyla patlak veren birikim, Yakın Akraba Göçü ile çözülmeye çalışılmıştır. Göç antlaşmasının sınırları; karı- koca, ana-baba vb. şekilde çizilmiştir (Kamil, 1989: 36). Bu kişilerin göç edebilmesi koşuluyla oldukça sınırlı bir göç antlaşması doğmuştur.

Görüldüğü üzere Bulgaristan diasporaların temelini Berlin Antlaşması oturtsa bile, devamında imzaladığı barışçıl antlaşmalar ile Bulgaristan, Türkiye’ye karşı yükümlülükler üstlenmiştir. Fakat bunları yerine getirmeyip zorunlu göç, baskı ve asimilasyon politikalarına devam etmiştir. Yunanistan ve Türkiye nüfus mübadelesi iki ülke doğrultusunda ortaya çıkmış ve Mübadele sözleşmesi, 1926 Atina, 1930 Ankara antlaşmaları ile şekillenmişken, Bulgaristan diasporası ise Bulgaristan’ın kendi çıkarları doğrultusunda başlamıştır. Buna mukabil Bulgaristan; 1878 Berlin antlaşması, 1909 İstanbul protokolü gibi devamında birçok antlaşma ve sözleşme ile şekillenerek durmadan devam eden göç sistemi ile zorunlu göçlerini gerçekleştirmiştir.

SONUÇ

Dünya tarihi bir döngü içerisinde ilerlemektedir. Nitekim bu döngü çeşitli faktörlerle bezenerek, bir birikim halinde kendisini göstermektedir. Buna en güzel örnek; bireysel veya kitlesel olarak gerçekleşen göç faaliyetleri olmuştur. Gerçekleşen göç fiilleri dünyanın bugünkü nüfus dağılımını, ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal vb. gibi olgularını etkileyip, gelişmelerinde katkı sağlamıştır. Göç, ucu açık bir kavram ve yapı olduğundan dolayı, kimileri için bireylerin daha iyi yaşam peşinden koşma arzusu olarak algılanırken, kimileri içinse uluslaşma bekalarının kurban politikaları (zorunlu göç) olarak görülmektedir. Yalın bir şekilde ifade edecek olursak; göç bireylerin arzusu ile veya bireylerin arzusu dışında gelişim göstermiştir. Sonuç olarak ilk hipoteze göre göç faaliyetleri, iki durumda da bireylere daha iyi bir yaşam standardı sunmaktadır. Çünkü kişilerin iradesi kanadında gelişim gösteren göç, bireyin bulunduğu yerden memnun olmayıp daha iyi bir standarda ulaşması için yaptığı faaliyettir. Buna mukabil zorunlu göç (veya diaspora) bireylerin kendi arzusu dışında gelişen ve çeşitli sebeplerden dolayı bireyleri zorla göçe iten bir göç faaliyetidir. Bu göç tipinde de bireyler gönderildikleri yerlerde, geldikleri yerlere nazaran daha rahat ederler. Netice itibari ile göç olgusu gerek tarihte gerekse toplumlarda, yeni çıkmış bir yapı değildir. Nitekim çalışmamızda da ele aldığımız gibi göçler, Cumhuriyet döneminden önce çıkan, temeli Osmanlıya dayanan; fakat günümüzde de devamlılığını koruyan bir olgudur.

Çalışmamız Balkanlar'dan Türkiye Cumhuriyetine, zorunlu göç (Diaspora) kapsamında gelen Yunanistan ve Bulgaristan ülkelerini kapsamaktadır. Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelen Balkan göçmeni grupları; Balkan Türkleri, Muhacir, Göçmen gibi sıfatlar kazanmıştır. Bu iki Balkan ülkesinin aziz hatıraları, başka toprakların, farklı kültürel değerlerin içerisinde yaşamış ve kendi öz kültürel değerlerinden vazgeçirilme yani asimilasyon politikalarıyla yaşamak zorunda kalmışlardır. Nitekim gördükleri tüm politika ve baskılara rağmen, sosyo-kültürel ve kimliksel değerlerini korumuşlardır. Korudukları kültürlerin yanında, Anadolu kültüründen daha farklı yapıları da kazanmış ve diaspora sonucunda bu farklı değerlerini Anadolu ile paylaşmıştır. Türkiye ile Balkan ülkeleri, hemen hemen ortak bir tarihi paylaşmaktadır (Şimşir, 2003: 331). Anadolu tarihinde komşu ülkelere gelen göçlerin özelliği; bölüşülmüş bir kültürün mevcut olması şeklinde tezahür etmektedir. Kültürel özelliğin paylaşılıp,

ortaklaştırılması, diğer göç alan ülkelerde meydana gelen bölücü kültürü ortadan kaldırmıştır. Bu sebepten dolayı ikinci hipoteze göre, Türkiye Cumhuriyeti göç alan diğer ülkelere nazaran, göçmenlerin uyumu ve bütünleşme sürecinde en az sıkıntı yaşayan ülke olma özelliğini taşımaktadır (Kümbetoğlu, 1997: 229-230). Sonuç olarak, göçmenler ve yerli halk arasında, ortak kültürel değerlere sahip olmak ile beraber, bir kültürleşme süreci yaşanmaktadır.

Temel çerçevesi bu şekilde tezahür eden çalışmamız; Göç/Diaspora, Kültür ve Aidiyet, Kimlik, Uyum ve bütünleşme gibi süreçleri, iki farklı Balkan ülkesinin göçmen kitleleriyle ele almış bulunmaktadır. Bu tezde, Balkanlardan Türkiye'ye çeşitli nedenlerden dolayı göç ile gelen Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin yaşadıkları sorunları, diasporaları tetikleyen nedenleri, Türkiye'ye uyum aşamalarını, göçmenlerin kazandıkları deneyimleri, kimliksel olarak kendi özlerini nasıl tanımladıklarını, aidiyetlerini, yerli halkın göçmen grubuyla olan ilişkisini, toplumun göç ile gelen insanlara karşı davranış ve tutumlarını, göçmen kitlelerinin; sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel gibi özelliklerini, göç sırasında ve göçten sonra yaşanan sıkıntılarını, kısacası diasporaya bağlı zorunlu göç olgusunun, bireyleri farklı kültürel özelliklerle bir arada tutup, karşılıklı etkileşimini ele alarak incelenmiştir.

Tüm bunlara bağlı olarak, tezde sunulan verilerin ve hipotezlerin genel değerlendirilmesi şu şekildedir:

- Genel hatları ile son şeklini alarak, günümüz topraklarına yerleştirilen göçmen kitlelerinin, hemen hemen yarısı devletin katkıları doğrultusunda yerleştirilmiştir. Buna mukabil diğer yarısı, akraba ve tanıdıklarının bulunduğu kesimlere yerleştirilmiştir. Sonuç olarak, Balkan ülkelerinden Türkiye'ye zorla göç ve diaspora kapsamında gelen göçmenlerin, belirli alanlara yerleştirilmeleri sağlanmıştır (Doğanay, 1997)
- Göçmen kitleleri, gönderildikleri bölgelerde ayağa kalkıp, kendilerini toparlayabilmeleri adına bir dayanışma içine girmişlerdir. Böylelikle cemaat ve gruplaşmalara ön ayak olmuşlardır. Oluşturulan verilerin temelinde aile, akraba vb. olgular yatmaktadır.
- Çalışmamızdan elde edilen başka bir sonuç, kolektif kimlik algısı olmuştur. Yunanistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkelerinden gelen göçmenler, yeni

girdikleri ortamda ihtiyaçlarına dayanarak ve ortak değerler bağlamında kolektif kimlikleri inşa etmişlerdir. Nitekim Kolukırık'ın (2006: 6) belirttiği üzere, hemşehirlik ile bağlı akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri, göçmenler vasıtasıyla yeni oluşan bir kimlik yaratmıştır.

- Ge bağlı olarak göçmen kitleleri, hem toplumsal açıdan hem de sosyal yönden değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Kurulan korelasyon bağı, seneler geçtikçe bir btnliğ oluşturarak yerli halk ve göçmenler arasındaki biz ve öteki ayırımı yani kimlik ayırımı ortadan kaldırmıştır.

Sonuç olarak, Yunanistan ve Bulgaristan ülkelerinden baskı ve asimilasyon politikalarıyla, diaspora yani savruluş gerçekleşmiştir. Türkiye'ye savrularak ve zor şartlar altında gelen Balkan göçmenleri, ortak bir paydada yaşayabilmiş, dışarıdan edindiği deneyimlerle Türkiye Cumhuriyetine katkı sağlamış, kültürel nosyonun hareketlenip harmanlaşmasına vesile olmuştur. Zorunlu g veya diaspora olgusu, tarih sahnelerine çok kültürlü ve holistik yapılı bir düzeni sokmuştur. Görüldüğü üzere bu tezin temel hipotezi, g dalgalarının sanılanın aksine, getirileri kuvvetli olan bir yapı şeklinde tezahür etmesi olmuştur.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edip, (1987), **Türk'ün Ateşle İmtihani**, Atlas Yayınevi, İstanbul.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, (2001), **Göç: Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Tarihi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- AKA, Assiye, (2010), "Kimliğe Teorik Yaklaşımlar", **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs, Cilt:34, Sayı:1, s.19-20
- AKGÜR, Zeynep G., (1997), **Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKKAYAN, Taylan, (1979), **Göç ve Değişme**, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ALTUNTAŞ, Nezahat, (2002), "Türkiye'de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, ss.5-47, Ankara.
- ARI, Kemal, (2008), **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1994), **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, İşbankası Yayınları, Ankara.
- ATEŞ, Mehmet, (2001), **Mitolojiler ve Semboller**, Aksiseda Matbaası, İstanbul.
- BAĞLI, Mazhar ve Ertan, ÖZENSEL, (2013), **Çok Kültürlü Vatandaşlık**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- BALI, A. Şafak, (2001), **Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet**, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya.
- BERTİNG, Jan, (2011), **Avrupa, Miras, Meydan Okuma, Vaat**, (Çev. H. İnaç), MKM Yayıncılık, Bursa.
- BERTİNG, Jan, (2012), **Şeytan Üçgeni / Kimlik, Kültür, Etnik Topluluk**, (Çev.:H. İNAÇ), MKM Yayınları, Bursa.
- BİLGİN, Nuri, (1994), **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık, İzmir.
- BİLGİN, Nuri, (1995), **Kollektif Kimlik**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

- BİLGİN, Nuri, (2001), **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- BİRKÖK, Muhammed, Cüneyt, (1994), “Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu”,
Doktora tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- BORAN, Sadık, B., (1945), **Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)**, TTK Basım, Ankara.
- BOSTANCI, Naci, (1998), “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü (Mart-Nisan)**, Sayı:50, İstanbul.
- BOZDAĞLI, Yücel, (2014), **Türk- Yunan Mübadelesi ve Sonuçları**, TSA/YIL:18 Özel Sayı, s:3, Ocak/January.
- “Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler”**, (1992), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sa-87, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- CEBESOY, Ali Fuat, (2000), **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞ, Mehmet, (1985), **Bulgaristan’dan Sesler**, Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim, (1999), “Bursa’da Yerleşik Yugoslavya-Makedonya Göçmenlerinin Sosyo-Kültürel Yapısı ve Sosyal Bünye ile Bütünleşme Durumu”, Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ÇELİK, Hacer, (2008), “Çok Kültürlülük ve Türkiye’deki Görünümü”, **U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:15.
- ÇELİK, Hacer, (2008), “Çok Kültürlülük ve Türkiye’deki Görünümü”, **U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:15, s.321
- ÇETİN, Nurten, (2010), “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 24, s. 149-172
- ÇOLAK, Filiz, (2003), “Bulgaristan Türklerinin Anavatana Göç Hareketi (1950-1951)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:145, Ağustos.
- ÇOLAK, Filiz, (2013), “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, **Tarih Okulu- İlkbahar/Yaz**, Sayı:14, ss.115,

- ÇULHA, İbrahim, (2017), “Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye’ye Göç Süreci (1950-1951)”, **Tarih, Eğitim ve Kültür Dergisi**, Sayı:1, s.66
- DEMİRTAŞ, H. Andaç, (2003), “Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar”, **İletişim Araştırmaları**, 1(1), s. 123-144
- DÖNMEZER, Sulhi, (1984), **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara.
- DÖNMEZER, Sulhi, (1994), **Toplumbilim**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, İstanbul.
- ERALP, Atilla, (1997), **Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, In Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi**, Ed. A. Eralp, İmge Yayınları, İstanbul.
- ERDAL, İbrahim, (2006), **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- ERİM, Nihat, (1953), **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I, TTK, Ankara.
- ERKAL, M. Esin, (1995), **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul.
- ERSOY, Necmettin, (2000), **Semboller ve Yorumları**, Zafer Matbaası, İstanbul.
- FİCHTER, Joseph, (1996), **Sosyoloji Nedir?**, Çev. N. Çelebi, Attila Kitabevi, Ankara.
- FİCHTER, Joseph, (2004), **Sosyoloji Nedir?**, (Çev. N. Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara.
- GELLES, Richard, J. and A., LEVINE, (1995), **Sociology- An Introduction**, Newyork, McGraw- Hill Inc.
- GERAY, Cevat, (1970), Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.I, Sayı:1-4, s.25.
- GİDDENS, Anthony, (2000), **Sosyoloji**, Ayraç Yayınları, Haz. H. Özel; C. Güzel, İstanbul.
- GÖKA, Erol, (2006), **İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler**, Aşına Kitaplar, Ankara.
- GÖZE, Ergun, (1985), “Bulgaristan Türkleri Kaddafi, Özal, vs...”, **Türk Kültürü Bulgaristan Türkleri Sayısı**, Sayı: 263, Ankara, s.45.
- GÜVEN, Sami, (1999), **Toplumbilim**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

- GÜVENÇ, Bozkurt , (1999), **İnsan ve Kültür**, Remzi kitabevi, İstanbul.
- GÜVENÇ, Bozkurt, (1993), **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayınlar Dairesi Başkanlığı İnsanlık Tarihi Dizisi/2, S.3-4, Ankara.
- HABERMAS, Jürgen, (2002), **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, (1994), **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew, (2013) , **Küresel Siyaset**, Adres Yayınları Liberte Yayın Grubu, Ankara.
- HIRSCHON, Ree, (2007), **Egeyi Geçerken- 1923 Türk- Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, (Akt.: M. Pekin- E. Altınay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 95, İstanbul.
- IQBAL, akt: Manyase, (1978), “Türk- Bulgar İkili Anlaşmalar Işığında, Bulgaristan’daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**.
- İNAÇ, Hüsamettin, (2012), **AB Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, MKM Yayınları, Bursa.
- JENKS, Chris, (2007), **Altkültür**, (Çev.: N. Demirkol), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KAMİL, İbrahim, (1989), **2’li ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan’daki Türklerin Hakları**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- KAMİL, İbrahim, (1989), **Bulgaristan Türklerinin Statüsü**, Pamuk Ofset, İstanbul.
- KARA, Bülent, (2005), “Dramatik Bir Huzur Mücadelesi: Mübadele”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, s. 187- 198
- KARPAT, Kemal H., (2003), **Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. B. Tırnakçı) Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

- KARPAT, Kemal, H., (2010), **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KİTSİKİS, Dimitri, (1963), **Yunan Propagandası**, Meydan Yayınevi, İstanbul.
- KODAMAN, Ömer, (2008), “Türkiye İle Yunanistan Arasında Nüfus Mübadelesi”, Yüksek Lisans Tezi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kahramanmaraş.
- KOLUKIRIK, Suat, (2006), “Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Göçmenlerinin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği”, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs, Cilt:30, No:1, ss.1-33
- KÖŞK, U. Can ve Çağlar, ÖZBEK, , (2017), “Küreselleşme ve Uluslar Arası Göç İlişkisinde Değişen Göçmen Algısı”, **Researcher: Social Science Studies Dergisi**, Cilt 5, Sayı 8, s. 248.
- KRİTZ, Mary M. and Charlesa, B., KEELY, (1981), “Introduction”, **Global Trends in Migration**, Der: Mary M. , Kritz, Charles B. Keely and Silvano M. Tomasi, The Center for Migration Studies of New York, Inc. New York.
- KURAT, Y. Tekin, (1975), “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası (1923-1973)”, **Bellekten**; C.39, Sayı. 153-156, ss. 265-308, Ankara.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs, (1997), “Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar”, **Yeni Balkan, Eski Sorunlar**, Yay. Haz: Kemali Soybaşıllı- Gencer Özcan, İstanbul.
- MASCETTİ, Manuella, D., (1990), **İçimizdeki Tanrıça, Kadınlığın Mitolojisi**, (Çev: B, Çorakçı), Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul.
- McCARTHY, Justin, (1998), **Ölüm ve Sürgün**, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- McCHARTY, Justin, (1995), **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.14
- Meydan Larousse**, (1992), Cilt 9, Cilt 17, Meydan Yayınevi, İstanbul.
- MOLES, Abraham, A., (1983), **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, (Çev.: N.Bilgin), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:21, İzmir.

- MUSTAFAİ, Habil, (2006), “Balkanlarda Azınlık Hakları”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- MUTLUER, Mustafa, (2003), **Uluslararası Göçler ve Türkiye**, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- NUR, Rıza ve J. C., CREW, (2007), **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası**, 2. Basım. Örgün Yayınevi, İstanbul.
- ÖKE, M. Kemal, (2002), **Siyonizm’den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu**, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- ÖKSÜZ, Hikmet, (2000), “Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 48, ss. 753-769.
- ÖNDER, A. Tayyar, (2007), **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, Fark Yayınları, Ankara.
- ÖZBİR, Kamuran, (1986), **Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez**, Son Havadis Yayınları, İstanbul.
- ÖZKALP, Enver, (1986), **Sosyolojiye Giriş Dersleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:34, Eskişehir.
- ÖZKALP, Enver, (1990), **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Basım Evi, Eskişehir.
- ÖZOCAK, Özer, (2014), “Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası”, **Yeni Türkiye**, 60, s. 4-5
- PEKİN, Müfide, (2005), **Yeniden Kurulan Yaşamlar- 1923/ Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- PUSCH, Barbara and Tomas, WILKOSZEWSKI, (2010), **Türkiye’ye Uluslararası Göç**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- RİCHARD, Clogg, (1997), **Modern Yunanistan Tarihi**, (Akt.: D. Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- SANDER, Oral, (1969), **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1946)**, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, Ankara.

- SEZER, Serap, (2012), **Lozan ve Mübadele**, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul.
- ŞENESEN, Refiye, O., (2011), **Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması**, Karahan Kitabevi, Adana.
- ŞİMŞİR, B. Niyazi, (2003), **Türkiye ve Balkanlar, Balkan Türkleri, Balkanlarda Türk Varlığı**, Der. E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss. 328-347, Ankara.
- ŞİMŞİR, Bilal, (1986), **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TANOĞLU, Ali, (1953), “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, **İ.Ü İktisat Fakültesi Mecmuası**, C:14, İstanbul.
- TAYLOR, Charles, (1996), **Çok Kültürlülük / Tanınma Politikası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan, (2010), **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN, Mahmut, (1984), **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Ankara Üniversitesi EBF Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut, (1993), **Sosyolojiye Giriş**, Ankara.
- TİLLY, Charles, (1978), “Migration in Modern European History”, **Human Migration: Patterns and politics**, Der.: McNeil William H; Adams Ruth S., Indiana University Press, Bloomington & London.
- TODOROV, Nikolay, (1979), **Bulgaristan Türkleri**, (Çev.: V. Atayman), Öncü Kitabevi, İstanbul.
- TOSUN, Ramazan, (2002), **Türk- Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi**, Berikan Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ., Ankara.
- TUZCU, Ayla ve Kerime, BADEMLİ, (2014), **Göçün Psikososyal Boyutu**, Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Antalya.
- TÜMERTEKİN, Erol ve Nazmiye, ÖZGÜÇ, (1999), **Küreselleşme ve Kalkınma, Ekonomik Coğrafya**, Çantay Kitabevi, İstanbul.

- TÜRKBAĞ, A. Ulvi, (2003), “Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu”, **Doğu- Batı Düşünce Dergisi**, sayı:23, ss.209-216, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (1971), **Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Gruplar Üzerinde Sosyal Değişme Örnekleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (1977), **Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, Dedekorkut Yayınları, İstanbul.
- ÜNER, Sunday, (1972), **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- VATANDAŞ, Celalettin, (2004), **Ulusal Kimlik- Türk Ulusçuluğun Doğuşu**, Açılım Kitap, İstanbul.
- WESTWOOD, Sallie, (1997), **İrkçilik, Akıl Hastalığı ve Kimlik Politikası**, Der: Ali Rattensi, Sollie Westwood, (Çev.: S. Akyüz), İstanbul.
- YALÇIN, Cemal, (2004), **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- YALDIZ, Fırat, (2014), “Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt.3, Sayı: 2.
- YILDIRIM, Onur, (2006), “Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 6, Sayı 24, ss. 149-154
- YILDIZ, Recep, (2007), “Batı Dünyasının Çifte Standartlı Yaklaşımlarına Bir Örnek: Ermenilerin Tehciri ve Bulgaristan Türkleri Kıyaslaması”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt VII, Sayı:1, İzmir, s. 196
- YILMAZ, Aytekin, (1994), **Etnik Ayrımcılık**, Vadi Yayınları, Ankara.
- ZENGİN AGHATABAY, Cahide, (2007), **Mübadelelerin Mazlum Misafirleri/ Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930**, Bengi Yayınları, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar:

DOĞANAY, Filiz, (1996), **Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi**, DPT.YBM 1997, <http://www.dpt.gov.tr/dpbweb/ekutup96/doganayf/gocmen.html/>, (08.05.2018).

<http://www.bilgiyukle.com/goclerin-nedenleri-sonuclari-nelerdir/>, (24.05.2018).

http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/4161/mod_resource/content/1/TUBA13.pdf, (16.05.2018).

<http://www.derszamani.net/kavimler-gocunun-nedenleri-ve-sonuclari-nelerdir.html>, (21.04.2018).

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423881030.pdf>, (03.05.2018).

https://ipfs.io/ipfs/Qme2sLfe9ZMdiuWsEtajWMDzx6B7VbjzpSC2VWhB6GoB1/wiki/Ya_hudi_diasporas%C4%B1.html, (19.04.2018).

<http://kutuphane.halkcephesi.net/Stalin/ulusal%20sorun/ulus-nedir.html>, (02.05.2018).

<https://www.msxlabs.org/forum/x-sozluk/436474-etabli-nedir.html#ixzz58DTThSYP>, (09.06.2018).

[https://www.turkcebilgi.com/megali_idea_\(tarih\)#bilgi](https://www.turkcebilgi.com/megali_idea_(tarih)#bilgi), (12.06.2018).

<http://akademikperspektif.com/2013/10/20/ulus-ulus-devlet-ulusal-devlet/>, (14.03.2018).

<http://www.hurbilgi.com/index.php/2015/09/05/goc-nedir-nedenleri-sonuclari-cesitleri/>, (22.04.2018).

<http://mekam.org/mekam/suriye-krizinin-zorunlu-goc-boyutu>, (15.04.2018).

<https://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/arsiv/3/02.pdf>, (07.05.2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>, (10.06.2018).

<https://www.nedir.com/diaspora>, (17.06.2018).

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/181032>, (20.06.2018).

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32061>, (28.06.2018).

DİZİN**B**

Bireysel kimlik, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45
 Brigodir, 102, 124, 139
 Bulgaristan Diasporası, 3, 94

D

Diaspora, v, vi, 1, 2, 3, 5, 6, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 65, 94, 146, 147, 154, 156
 Doksanüç Muhacereti, 3, 94, 95, 122, 125, 132, 138

G

Göç, v, vii, viii, x, 1, 4, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 26, 35, 86, 97, 100, 107, 111, 113, 119, 120, 134, 140, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156
 Göç Sosyolojisi, 3, 4, vii, 6, 17, 156

H

Habitus, 53
 Hilal-i Ahmer, x, 82, 85, 86, 87, 89

K

Kimlik, v, vii, 2, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 52, 53, 56, 63, 147, 149, 150, 151, 152, 156

Kolektif kimlik, 48, 49, 50, 51, 52
 Kültür, v, vii, viii, 2, 18, 32, 33, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 115, 147, 149, 150, 151, 152, 155
 Kültür bütünleşmesi, 60, 63
 Kültür Şoku, viii, 62
 Kültürleşme, viii, 60, 62
 Küreselleşme, vii, 22, 24, 153, 155

M

Modernite, vii, 21, 157
 Muhacir, 85, 87, 92, 95, 125, 132, 146
 Mübadele sözleşmesi, 77, 79, 80, 122, 127, 143, 144, 145
 Münakasa Şeriatı, 82

S

Siyonizm, vii, 28, 29, 154
 Sosyal kimlik, 41, 42, 43

T

Tahaffuzhane, 85
 Trudovok, 102, 124, 139

U

Ulusal kimlik, 41, 45, 46, 47, 48

